

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BİR ALTERNATİF
OLARAK ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ**

Serhat BİLEK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Rümeysa DURSUN

MAYIS 2022

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE AÇISINDAN AVRUPA BİRLİĞİ'NE BİR
ALTERNATİF OLARAK ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serhat BİLEK

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

**“Bu tez 11/05/2022 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Dr. Öğr. Üyesi Hatice Rümeysa Dursun	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Rıdvan Kalaycı	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Anıl Öztop	Başarısız

ETİK BEYAN METNİ

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet

Hayır

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütölen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Serhat BİLEK

11/05/2022

ÖNSÖZ

Bilimsel hayatta, bilginin bir köşesinden tutup yer almanın ilk adımı sayılabilecek bu tez çalışması, şahsımda her aşaması ile büyük bir heyecan uyandırmıştır. Her ne kadar tüm dünyada büyük bir sağlık problemi haline dönüşen pandemi günlerine denk gelse de bu çalışmaya ve çalışmayı ortaya çıkarabilmem için şahsıma, her türlü desteği veren dostlarıma ve de varlıklarını her an derinden yanımda hissettiğim değerli aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgili Aileme

Serhat BİLEK

11/05/2022

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
1.BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLER	3
1.1. Uluslararası Örgüt Olgusu	3
1.2. Uluslararası Örgütlerin Tarihsel Gelişimi.....	4
1.3. Uluslararası Örgütlerin Temel Nitelikleri ve Yapılanmaları	5
1.4. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması ve İşlevleri.....	7
1.5. Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliği	9
2.BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ	11
2.1. Avrupa Birliği Öncesinde Avrupa'daki Genel Durum	11
2.2. Avrupa Birliği'nin Kuruluş Süreci	12
2.3. Avrupa Birliği'nin Yapısı	17
2.4. Avrupa Birliği'nin Kurumları	19
2.4.1. Avrupa Birliği Zirvesi	20
2.4.2. Avrupa Konseyi (Bakanlar Konseyi)	21
2.4.3. Avrupa Komisyonu	21
2.4.4. Avrupa Parlamentosu	22
3. BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ	24
3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Öncesinde Bölgenin Genel Durumu	24
3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Süreci	27
3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yapısı	29
3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumları.....	31
3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi	32
3.4.2. Hükümet Başkanları Konseyi.....	32
3.4.3. Dışişleri Bakanları Konseyi.....	32
4. BÖLÜM: TÜRKİYE	36
4.1. Genel Olarak Türkiye	36
4.2. Türkiye AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci	37

4.3. Türkiye ŞİÖ İlişkilerinin Tarihsel Süreci	39
4.4. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Siyasi Açıdan Değerlendirilmesi..	41
4.5. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi	53
4.6. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi	60
4.7. AB Ülkelerinin Türkiye'ye Bakış Açıları	69
4.8. Türkiye'de AB Üyeliğine Bakış	70
SONUÇ	72
KAYNAKÇA.....	79
ÖZGEÇMİŞ	82

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AMB	: Avrupa Merkez Bankası
AP	: Avrupa Parlamentosu
APT	: Avrupa Politik Topluluğu
AST	: Avrupa Savunma Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti Grubu
DB	: Dünya Bankası
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
D-8	: Gelişen Ülkeler Grubu
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GB	: Gümrük Birliği
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
G-20	: 20'li Grup (Gelişmiş Ekonomiler)
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İş Birliği Örgütü
LGBT	: Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transgender
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
STA	: Serbest Ticaret Anlaşması

STÖ	: Sivil Toplum Örgütleri
UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması.....	8
Tablo 2: Önemli olaylar: Avrupa Tarihi.....	15
Tablo 3: Avrupa Genişmesi.....	16
Tablo 4: Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Ülkelerin Statüleri.....	31
Tablo 5: Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci.....	39
Tablo 6: Türkiye'nin Dış Ticareti ve Avrupa Birliği'nin Payı.....	54
Tablo 7: Avrupa Birliği ile Dış Ticaret.....	55
Tablo 8: 2009 AP Seçimlerinin Sonuçları.....	59
Tablo 9: 2014 AP Seçimlerinin Sonuçları.....	65
Tablo 10: 2019 AP Seçimlerinin Sonuçları.....	65
Tablo 11: AB ve ŞİÖ Üyelerinin Karşılaştırmalı Dış Ticaret Dengesi.....	66

ÖZET

Başlık: Türkiye Açısından Avrupa Birliği'ne Bir Alternatif Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü

Yazar: Serhat BİLEK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Hatice Rümeysa DURSUN

Kabul Tarihi: 11/05/2022

Sayfa Sayısı: vii (ön bölüm) + 82 (tez)

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki kutuplu sistem; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ise tek kutuplu bir sistem ortaya çıkmıştır. Geride bıraktığımız son birkaç on yıllık zaman diliminde de kimi devletlerin ve uluslararası örgütlerin, uluslararası sistemde ağırlık kazanmasıyla küresel siyasetin çehresi, yapı ve aktör bakımından çok kutuplu olarak belirmeye başlamıştır. Uluslararası sistemde meydana gelen değişimler, uluslararası aktörleri de bu değişimlere ayak uydurmaya zorlamıştır. Avrupa Birliği'nin (AB) ortaya çıkışı ve geçirdiği dönüşümler ile Şanghay İşbirliği Örgütü'nün (ŞİÖ) ortaya çıkışı, küresel dinamizmin siyasi alandaki mecburi değişime ayak uydurmasına örnek teşkil etmektedir. Aktör olarak devletlerin ve uluslararası örgütlerin geleceğe dönük adımlarının belirlenmesinde, aktörlerin birlikte ve ayrı ayrı değerlendirilmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada, Avrupa Birliği ile ilişkileri rutin bir biçimde ilerleyen ve üyelik süreci neticelenmemiş olan Türkiye'nin, son yıllarda yükselişe geçen ve adından söz ettiren Şanghay İşbirliği Örgütü ile ilişkileri incelenip, Türkiye açısından iki örgütün birbirine alternatif olması değerlendirilecektir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, AB ve ŞİÖ'yü uluslararası örgüt olarak daha iyi anlamak adına uluslararası örgüt kavramına yer verilmiştir. İkinci bölümde, Avrupa Birliği'nin kuruluşuna ve kurumlarına; üçüncü bölümde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşuna ve kurumlarına yer verilmiştir. Son bölümde ise Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile olan ilişkileri, siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Şanghay İşbirliği Örgütü, Türkiye, Uluslararası Örgütler

ABSTRACT

Title of Thesis: Shanghai Cooperation Organization As An Alternative To The European Union For Turkey

Author of Thesis: Serhat BİLEK

Supervisor: Assist. Prof. Hatice Rûmeysa DURSUN

Accepted Date: 11/05/2022

Number of Pages: vii (pretext) + 82 (tez)

The bipolar system after the Second World War; after the collapse of the Soviet Union, a unipolar system emerged. In the last few decades that we have left behind, with the weight of some states and international organizations in the international system, the face of global politics has begun to appear as multipolar in terms of structure and actors. Changes in the international system have forced international actors to keep up with these changes. The emergence and transformations of the European Union and the emergence of the Shanghai Cooperation Organization are examples of the global dynamism's keeping up with the forced change in the political arena. In determining the future steps of states and international organizations as actors, it has emerged as a requirement to evaluate the actors together and separately. In this study, Turkey's relations with the Shanghai Cooperation Organization, which has been on the rise in recent years and whose relations with the European Union are progressing routinely and the membership process has not been concluded, will be examined and the alternatives of the two organizations to each other will be evaluated for Turkey. The study consists of four parts. In the first part, the concept of international organization is included in order to better understand the EU and SCO as an international organization. In the second part, the establishment and institutions of the European Union; In the third part, the establishment and institutions of the Shanghai Cooperation Organization are given. In the last part, Turkey's relations with the EU and the SCO were evaluated under political, economic and socio-cultural titles.

Keywords: European Union, Shanghai Cooperation Organization, Turkey, International Organizations

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Bugün uluslararası sistemin yapısına baktığımızda; devletlerin, ulus ötesi kuruluşların, hükümet dışı örgütlerin ve uluslararası örgütlerin yer aldığı çok kutuplu bir sisteme ait emareler görürüz. Uluslararası ilişkilerde sistemin çok kutuplu olarak ifade edilmesi, bir dizi olaydan sonra ortaya çıkmış ve daha sonra disiplin içinde de tartışılmaya başlanmıştır. Genel bir kanıyla, SSCB'nin dağılmasının ardından ABD, tek kutuplu bir uluslararası sistemin hegemon aktörü olarak sistem içerisinde var olmuştur. Başka bir açıdan bakıldığında ise ABD bu dönemde, siyasal alanda monopol güç olarak yer almıştır.

SSCB'nin dağılışının (soğuk savaşın sona ermesi) getirdiği bu değişim, dünyanın birçok yerinde dengelerin yeniden kurulmasına ve kartların yeniden dağıtılmasına yol açmıştır. Çünkü tarihsel anlayışları, Rusya ve Çin gibi aktörlere büyüklüklerini konsolide etme misyonu yüklemekteydi. Söz gelimi bu iki ülke, diğer kimi ülke ve bölgesel kuruluşlarda olduğu gibi ABD hegemonyasının artmasını ve büyümesini, kendi varlıklarına karşı bir meydan okuma olarak değerlendirmeyordu. Bu değerlendirme, örnek olarak verilen Rusya ve Çin gibi ABD hegemonyasına karşı duruş sergileyenlerde bir dürtüyü uyandırmıştır. Bu dürtü de ABD karşısında bir ittifak şeklinde ortaya çıkmıştır. Çünkü bu ittifak hem ABD'ye karşı duruşta bir zafiyet vermeyi engelleyecek hem de ülkelerin kendi sorunlarını çözmeye bir zemin hazırlayacak, böylece iş birliği ve diplomatik girişimlerin çeşitlendirilip güçlendirilebilmesine imkân sağlayabilecektir.

Devletler tarafından kurulan örgütler, Rusya ve Çin'in bir araya gelmesindeki gibi birçok amaca ve işleve sahip olabilir. Bu örgütler, amaç ve işlevlerine bağlı olarak farklı kurumsal yapılanmalarla uluslararası sistemde yer alırlar. Bugün mevcut olan örgütlere bakıldığında bu örgütlerin, devletlere yalnız başlarına idare edemeyecekleri birçok hususun üstesinden gelebilme imkânı sağladığı görülür. Buna küresel küçülmeyi ve karşılıklı bağımlılığı da eklemek gerekir. Şanghay İşbirliği Örgütü de Soğuk Savaş'ın ardından çıkan güç boşluğunu doldurma ve bölgesel problemleri çözmeye adına ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin çok uzun zaman önce yaptığı şey de buna benzerdi. Avrupa ana karasında 2.Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir çatışma ve gerginliğe mahal vermemek ve istikrarı sağlamak.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın yapılma amacını ve AB'nin alternatifi olup olamayacağı noktasında neden ŞİÖ'nün incelendiğini veya ele alındığını şu sebeplerle açıklayabiliriz. Türkiye-AB ilişkilerinde çok uzun yıllardır üyelik bağlamında bir sonuca varılamamış olması ve AB'nin geleceğine yönelik şüphelerin kimi nedenlerle (yabancı düşmanlığı, aşırı sağın yükselişi, islamofobi ve AB şüpheciliği gibi) gündeme gelmesi Türkiye'nin AB dışında, AB'den ayrı bir oluşumda yer alıp alamayacağı durumunu düşündürmeye başlamıştır. Çalışmada amaçlanan temel şey, anlaşılacağı üzere Türkiye'nin AB'siz devam edebileceği veya tam tersi durumunu tespit etmeye çalışmaktır.

Çalışmanın Önemi

Türkiye için dış politikada böyle bir yaklaşıma neden ihtiyaç duyulduğunun gerekçeleri, bölümler ilerledikçe ele alınacaktır. Ancak burada AB'nin yerine kim veya kimlerin koyulabileceği sorusu akıllara gelmektedir. Burada ise ŞİÖ ele alınmıştır. ŞİÖ'nün ele alınması yani AB ile kıyas noktasında ŞİÖ'nün seçilme nedeni hem ŞİÖ'nün uluslararası sistemde adının sıkça duyulmaya başlanması hem de Türkiye'de özellikle siyasette olacak şekilde akademik hayatta ve basın yayında bir alternatif olup olamayacağı şekliyle merak ediliyor olmasıdır. Literatüre bakıldığında, bu alanda detaylı olarak yapılmış çalışmaların yetersizliği ve eksikliği görülmüştür. Hem bu alana katkı sağlamak hem de güncelliğini koruyan ŞİÖ ve AB kıyaslamasına dayanan merakı gidermeye çalışmak, bu çalışmayı yapmaya neden olmuştur.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın ortaya çıkarmaya çalıştığı şey yani tezde cevaplandırılmaya çalışılan temel soru, Türkiye açısından, ŞİÖ'nün AB'ye bir alternatif olup olamayacağının değerlendirilmesidir. Bunu ortaya çıkarabilmek için iki örgüt arasında çeşitli fasıllarda kıyas metodu kullanılmıştır. Çalışma, Örgütler arasında doğrudan bir alternatif olup olamama durumuna cevap aradığı gibi ikinci hatta üçüncü seçeneklere de açık olarak yürütülmektedir. Diğer bir deyişle, çalışmanın temel sorusunda tek bir cevaba koşullanmadan diğer ihtimallere de açık kapı bırakılmıştır.

1. BÖLÜM: ULUSLARARASI ÖRGÜTLER

1.1. Uluslararası Örgüt Olgusu

Çalışmanın temel ilgi alanı içerisinde olması ve Avrupa Birliği ile Şangay İşbirliği Örgütü gibi iki büyük uluslararası örgütün incelenmesi hasebiyle, uluslararası örgüt kavramına yer vermek ve kavramın daha iyi anlaşılması amacıyla kavrama ilişkin diğer önemli hususları da ortaya koymak kaçınılmaz olmuştur. Ele alınan uluslararası örgütlerin, ileriki bölümlerde yer yer gözlenebilecektir, kendilerine has karakteristik özelliklerinin olduğu açık bir şekilde fark edilebilir. Her örgütün bu şekilde kendine has özelliklerinin olmasının sebebi, teşkilatlanma nedenine göre farklılar içeriyor olmasından dolayıdır. Örgüt; genel olarak sosyal bilimlerde kullanıldığı anlamıyla belirli bir amacı gerçekleştirmek veya bir işi yürütmek üzere insanların katılımıyla oluşturulan ve toplumsal ilişkilerde tüzel kişiliğe, kurumsal kimliğe ve fiziki varlığa sahip oluşumları ifade eder (Ateş, 2014, s. 15).

Örgütlerin, tüzel kişilik, kurumsal kimlik ve fiziki varlıkları gibi unsurlar onların dış dünya ile arasındaki temel bağ ve karşılıklı ödev ve sorumluluklarının ana çerçevesidir. Yani bu unsurlar örgütlerin var olma nedenlerinin kendileridir. Bunlar aracılığıyla, örgütlerin hukuki durumları, işleyişleri, çalışma sistemleri, üyelerin kendi içindeki durumları ve üye olmayanlarla karşılıklı ilişkileri düzenlenmektedir. Ayrıca örgütün kendisinin ve örgüt ile ilişki içindeki aktörlerin güvencesi de yine tüzel kişilik, kurumsal kimlik ve fiziki varlıklar vasıtasıyla sağlanmaktadır. Örgüt oluşumu ister ulusal ister bölgesel isterse de uluslararası alanda olsun, onu meydana getiren ana aktörlerin bu oluşumlardan beledikleri, örgütün kendisine hayat veren temel unsurlardır. Ekonomik, sosyal, siyasal veya başka türlü amaçların birlikte daha kolay elde edilebileceği beklentisiyle insanlar bir araya gelerek örgütleri vücuda getirirler (Ateş, 2014, s. 16).

Örgütlerin teşkilatlanması, bireylerin doğrudan veya tüzel kişiliklerin veya resmi oluşumların katılımı ile gerçekleşebilir. Bu teşkilatlanmanın uluslararası nitelikte olması yani "uluslararası örgüt" kimliğini kazanması, uluslararası örgüt kavramının hükümetlere/devletlere dair yapılmış bir atıf haline dönüşmesine yol açar. Bundan dolayı da uluslararası örgüt kavramı, hükümetler arası örgüt olarak kabul görmektedir. Ancak teşkilatlanma hangi şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin, kurucu-kurulan arasındaki etkili ilişkiden dolayı, örgütler onları oluşturan aktörlerin, yer aldıkları sistemde birer uzvu

haline gelmektedir. Böylelikle de bütünleşmiş ve yekpare yaklaşımlar sergilenmektedir. Burada göze çarpan çıkarım ise örgütlere kurucu-kurulan ilişkisinde biçilen değerdir. Örgütler, belirli amaç veya amaçları hayata geçiren vasıta, sistem, koşul veya aktör olarak görülebilirler. Bunun altında yatan dürtü ise hükümetlerin beklentileridir. Devletler, uluslararası etkileşimleri kurumlar ve kurallar yoluyla düzenlerler. Söz konusu kurumlar, belirli görev ve işlevlere sahip somut ve maddi yapılardır. (KAYA, 2015, s. 624).

1.2. Uluslararası Örgütlerin Tarihsel Gelişimi

Uluslararası örgütlerin geçmişi uzun bir zaman dilimine dayanmaktadır. Bu örgütlerin ortaya çıkmasında siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini amaçlar rol oynamıştır. Nedenlerin bu denli çeşitli olması kadar uluslararası örgütlerin gelişim ve değişim süreci de bir o kadar dinamik bir yapıya sahip olmuştur. İçinde buldukları dönemin koşullarına göre uluslararası örgütler, zaman içinde yapısal farklılıklar göstermiş, tanık oldukları önemli tarihi olaylardan da etkilenerek gelişim süreçlerini devam ettirmişlerdir. Şüphesiz, uluslararası örgütlere ilişkin ilk örneklerle günümüzde yer alan örnekler arasında örgütlenme, yöntem ve amaç alanlarında radikal farklılıklar bulunmaktadır. Uluslararası örgütlerin ilk örneklerini incelediğimizde bunların oluşumunda dinî saiklerin çok daha etkili olduğu görülmektedir. İlk birlik örneklerinin Avrupa'da hükümdarlar arasındaki uyuşmazlıkları gidermek ve birlik halinde Kudüs gibi kutsal toprakları Müslümanların elinden geri almak veya Türklerin Avrupa'daki ilerlemesini durdurmak gibi hedeflere sahip olması bu çalışmaların altındaki dinî güdüyü ortaya koymaktadır. (Muslu, 2012, s. 20).

Yine ilk çağlardaki örneklere bakıldığında egemenliği elinde bulunduran otoritelerin, daha önce örneği verilenler gibi ortak bir amacı hayata geçirmek için ortak bir politika ve adım atmak maksadıyla kendilerini kapsayan birer otorite kurma yoluna girişmişlerdir. Yani birkaç kent devletinin bir araya gelerek oluşturdukları bir koalisyon veya ittifak zaman içerisinde imparatorluk sistemine dönüşmüştür. Böylece alt-örgüt olan kent devletleri üst-örgüt niteliğindeki imparatorluğun alt birimleri haline gelmiştir. Bu açıdan eski dönemde devletler arasında kurulan ittifaklar ve koalisyonlar uluslararası örgütlerin en eski modellerini sunmaktadır. (Ateş, 2014, s. 51)

Eski modellerinden günümüze gelirken daha öncede belirtildiği üzere, tarihin belirli dönemlerinde ve yerlerinde meydana gelen önemli olaylar, mevcut sistemleri etkilemiş

ve doğal olarak da örgütlenme mantığında yapısal değişiklikleri zaruri hale getirmiştir. Bu kırılma anlarında ortaya çıkan unsurlar, değişiklikleri şekillendirmede aktif ve başat rol üstlenmektedir. Bugünkü anlamıyla bildiğimiz uluslararası örgütlerin ortaya çıkması ise 17. yüzyıldan itibaren kırılma noktası olarak ifade edilebilecek bir dizi olayla gerçekleşmiştir. Ancak bugünküne yakın anlamıyla uluslararası örgütlenme yapısı Napolyon Savaşları'nın ardından 1815 Viyana Kongresi ve devamındaki gelişmelerin sonucudur. 19. yüzyıldan önce gerçekleşen büyük savaşlardan sonra Avrupa'da önemli antlaşmalar (1648 Westphalia ve 1713-1714 Utrecht) yapılmıştır. Bu antlaşmaların en önemli özelliği daha sonra tüm dünyaya yayılacak olan Avrupa egemen devletler sistemini kurmuş olmasıdır (Emir, 2020, s. 75).

Tüm bunlardan yola çıkarak toparlayacak olursak, uluslararası örgütlerin neden ortaya çıktığı sorusuna şu şekilde cevap verebiliriz. Bunun temel nedeni, tek başına devletlerin, kendilerinin oluşturdukları uluslararası sistemin bazı ihtiyaçlarına cevap veremiyor hale gelmesidir. Sınırları aşan sorunların giderek daha kalıcı hale gelmeye başlaması, buna karşılık devlet sayısında hızlı bir artış yaşanması, düzenleyici kurumlara duyulan ihtiyacı arttırmıştır. Yani egemen ve dolayısıyla kayıtsız bir şekilde söz söyleme yetkisine sahip olan devletlerin giderek fazlaşması karşısında, yine aynı devletler, daha ziyade bölgesel ve küresel problemleri tartışabilmek ve de mümkünse çözüme kavuşturmak adına, kendileri dışında, siyasi ve hukuki yetkileri olan varlıklar inşa etmişlerdir (Çakmak, 2014, s. 443). Görüldüğü üzere, dönem farkı gözetmeksizin, devletler, bu tarz yapılanmalara çoğu zaman faydacı bir yaklaşımla ihtiyaçlarını karşılamak üzere başvurmuşlardır.

1.3. Uluslararası Örgütlerin Temel Nitelikleri ve Yapılanmaları

Uluslararası örgütlerle ilgili temel nitelikler içinde en başta yer alan özellik, örgütlerin hukuki bir birlikteliği temsil etmesi durumudur. Diğer bir deyişle, resmiyetteki üyelik halidir. Uluslararası örgütlerin, uluslararası olması ile kazandığı "hükümetler arası örgütler" niteliği, bu örgütlerin egemen devletler tarafından kurulmasını ve üyelikte yine egemen devletlerin bu hakka sahip olması durumunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla uluslararası örgütler gerçek kişilerin ve diğer örgütlerin üyeliğine kapalıdır (Ateş, 2014, s. 20). Belirli amaçlar için kurulmuş bu örgütler, nasıl ki zorunlu bir kurulma gerektirmiyorsa, örgütlere üyelik de bir zorunluluk getirmemektedir. Her iki durumda da inisiyatif egemen devletlerdedir.

Aslında yasal zorunluluk bulunmaması, uluslararası alanda faaliyet gösteren bütün örgütler için de geçerlidir. Ancak uluslararası örgütlerin gönüllülük esasına dayanmasındaki en temel gerekçe uluslararası yapının *anarşik nitelikte* olmasıdır (Ateş, 2014, s. 20). Uluslararası yapının anarşik olması ile anlatılmak istenen şey uluslararası sistemde devletleri domine edebilecek, onları yönlendirebilme kudretine sahip olan bir amir veya üst otoritenin olmamasıdır.

Uluslararası örgütlerin sayısı, dikkate aldıkları ve amaçladıkları konuların çeşitliliği ile birlikte her geçen gün daha da artmaktadır. Uluslararası örgütler alanında en geniş veri kaynaklarından biri kabul edilen Uluslararası Örgütler Yıllığı'nın 2018 kataloğuna göre "günümüzde insan hakları, güvenlik, kalkınma, ticaret, çevre vb. birçok farklı alanda faaliyet gösteren 75.000'in üzerinde uluslararası örgüt yer almaktadır. Bu sayıya her yıl ortalama 1,200 yenisi eklenmektedir" (Gök, 2018).

Uluslararası sistemde, her devlet istediği diğer bir devlet veya devletlerle çeşitli alanlarda belirli amaçlar için ikili ilişkilere girebilir. Böylesi bir durumda kurumsal bir örgüte ihtiyaç duyulmamaktadır. Uluslararası örgütün yapılanması en az üç devlet arasında girilen çok taraflı iş birliğiyle başlamış olur (Ateş, 2014, s. 22). En az üç devletin bir araya gelmesiyle örgüte hayat veren unsurlar olan hukuki nitelik ve kurumsal kimlik belirlenir. Hukuki nitelik, örgütlere hukuki bir kişi, yani tüzel kişi olma özelliği kazandırır. Bu özellikle birlikte üyeler için geçerli olan, yerine göre bağlayıcılığı bulunan metinler oluşturulur. Bu metinler, sözleşme, anlaşma veya diğer resmi niteliğe haiz prosedürler şeklinde olur. Örgütün yapılanmasını sağlayan sözleşmede belirtilen temel konular; örgütün adı, faaliyet alanı, idare yapısı, merkezinin veya şubelerinin yeri, başlıca organları ve bunların görev ve sorumlukları, örgütü temsil edecek yetkililer ve görevleri, örgütün çeşitli organlarındaki karar alma prosedürleri, üyelerin sorumlukları, idari giderlerini karşılayacak mali kaynaklar, üyelere ödenecek aidatlar, üyeliğe kabul ve üyelikten çıkarılma koşullarıdır (Ateş, 2014, s. 22-23).

Burada belirtilmiş olan temel konular, daha önce de belirtildiği üzere, örgütlerin ete kemiğe bürünmüş olarak sistem içinde var olma, vücut bulma halleridir. Merkezler, binalar gibi fiziki varlığa ait unsurlar taraf devletlerin egemenliği içerisinde bulunan topraklarda kendilerine yer bulurlar. Örgütler faaliyetlerini bu merkezlerde inşa eder ve yürütme işlemleri ile temsiliyet yine bu merkezler tarafından çalışma alanlarına

bölünerek, idari yapılanma ile fonksiyonel birimler aracılığıyla işlevsel bir şekilde yerine getirilir. Tüm bu yapılanlar, egemen üye devletlerin tasarrufunda yani onlar adına yerine getirilir. Böylece uluslararası örgütlerin devletlerin bir uzantısı olduğu kendiliğinden ortaya çıkar (Ateş, 2014, s. 24).

1.4. Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırılması ve İşlevleri

Uluslararası örgütler, kuruluş amaçlarının çeşitli olmasından dolayı tek bir şekilde kategorileştirilememektedir. Buna rağmen sınırlı da olsa aralarında benzer yönler vardır. Sınıflandırma, ilgili örgütün çalışma prensipleri ve alanları hakkında bilgi verdiği gibi etkisi ve gücü hakkında da tahminde bulunulmasına yardımcı olabilir. Ayrıca uluslararası örgütlerin sınıflandırılması sayesinde örgütler arasındaki ilişkiler daha kolay anlaşılabilir (Ateş, 2014, s. 27).

Uluslararası örgütleri sınıflandırırken işe şu soruyu sorarak başlarız: Örgüt neyi veya neleri amaçlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere, örgütler bir tek amaç için faaliyette bulunacağı gibi birden fazla amaç içinde faaliyette bulunmak üzere kurulabilir. Amacın birden fazla olması durumunda, daha işler bir örgüt dinamiğini ortaya koymak adına amaçlar arasında kopukluk olmaması, diğer bir deyişle amaçların yakın alanlarda olması daha pratik olabilir. Ancak bu durum mutlak değildir. Örgütün üye sayısı ve çalışma alanı (yer, lokasyon olarak) bu duruma aykırılık oluşturabilir. Sınıflandırmada amaç, tahmin edilebileceği üzere çok fazla şey olabilir. Örneğin, siyasi, ekonomik, sağlık, askeri, kültürel, sosyal, hukuki, güvenlik, insan hakları ve iklim gibi diğer birçok alanda birlikte çalışmak üzere bu alanlardan biri veya birkaçından dolayı örgüt kurulabilir. NATO askeri amaçlarla kurulmuş bir örgüt iken, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü ekonomi alanında örgütlenmiştir. Örnekler bu şekilde çeşitlendirilebilir.

Sınıflandırmada amaç kadar dikkati çeken ve önemli olan diğer bir husus, örgütün bölgesel, uluslararası ya da evrensel bir nitelik taşıması durumudur. Yani mekânsal boyutudur. Örgütü kuran devletler tarafından, amaçla paralel olarak çalışma sahası da bir anlamda şekillenmiş olur. Dünya çapında, silahsızlanma ve barışı tesis etmek için kurulmuş olan Birleşmiş Milletler evrensel bir nitelikte karşımıza çıkarken, çalışma alanımızın iki öznesi olan AB ve ŞİÖ bölgesel çapta kurulmuş olan örgütler olarak uluslararası sistemde yer almaktadırlar. Sınıflandırmada diğer bir kıstas, tez çalışması için de çıkış noktalarından birisi olan egemenlik devrine ilişkin olan durumdur. Kimi örgütler,

üyelerinin yetkilerini devrettiği ulus-üstü bir nitelikteyken kimi örgütler de yetki devri bağlamında daha gevşek bir yapıdadır. İlki için AB, ikincisi için ise ŞİÖ, hem çalışma hem de sınıflandırma adına verilebilecek mükemmel iki örnektir. Egemenlik hakkının devredilmesi noktasında üye olmaya namzet devletler ciddi bir düşünce sürecinden geçerler. Bunu basit bir tablo ile de sonuca bağlamak mümkündür.

Tablo 1: Uluslararası Örgütlerin Sınıflandırması

Yetki Devrine Göre	Ulus-Ötesi Örgütler (Avrupa Birliği)	Yarı Ulus-Ötesi Örgütler (Avrupa Konseyi)	Hükümetler Arası (İslam İşbirliği Örgütü)
İşlevine Göre	Askeri (NATO)	Ekonomik (NAFTA)	Siyasi (İnsan Hakları, çevre vb.)(BM, İnsan Hakları Konseyi vb.)
Evrensel-Bölgesel Dağılım ve Üyeliklerine Göre	Evrensel Örgütler (BM, UCM, UAD)	Bölgesel Örgütler (Avrupa Konseyi, Afrika Birliği vb)	Dar Bölgesel Örgütler (EFTA, KEİ, ŞİÖ)

Kaynak: (Çakmak, 2014, s. 443)

Uluslararası sistemde aktör odaklı düşünüldüğünde, devletlerin halen bu anlamda en güçlü oldukları ve ilk sırada yer aldıkları görülmektedir. Ancak tek olmadıkları kesindir. Uluslararası sistemde aktörlüğün koşullarını devletler gibi mükemmel yakın ölçüde karşılamaları da uluslararası örgütler günümüz dünya politikasında artık birer aktör olarak kabul edilmektedir (Ateş, 2014, s. 49). Aktör olarak uluslararası örgütler, devletler arasında var olan örgütsel bağ içinde iş birliğine imkân sağlamaktadır. Bu örgütlerin temel işlevi, iş birliğinin bütün taraflar ya da çok sayıda taraf açısından avantaj sağladığı alanlarda devletler arasında iş birliği araçları sunmasıdır. Örgütlerin diğer bir işlevi, uyum alanlarının tespit edilmesini ve sorunlar meydana geldiğinde temas kurulmasını sağlamak üzere devletler arasında çok taraflı iletişim kanalları sunmalarıdır (KAYA, 2015, s. 626). Şimdiye kadar sayılan işlevsel yönlerin dışında, güncel gelişmelere bağlı olarak "işlevsellik " de başka alanlarda ve başka şekillerde gelişim ve değişim devinimi içinde olmuştur. Siyaset ve ekonomi gibi başat alanların dışında uluslararası örgütlerin sahip olduğu kimi işlevleri şu şekilde sıralayabiliriz: Uluslararası sosyalleşme, uluslararası norm ve hukuk oluşumu, dış politika aracılığı, diplomasi ve müzakere kültürü, çok

tarafllık ve açıklık, bilgi sağlama, karşılıklı ve sürekli denetim, kamuoyu oluşumu, uluslararası istihdam, uluslararası meşruiyet ve katılım, temsil ve çok taraflı konferanslar (Ateş, 2014, s. 37-48).

1.5. Uluslararası rgtlerin Hukuki Kişiliği

Uluslararası örgütlerin hukuki kişilikleri daha çok uluslararası hukukun alanına girer. Bu durumun böyle olması, bu tür örgütlerin egemen devletler tarafından oluşturulması ve faaliyetlerinin bölgesel veya evrensel etki alanına sahip olmalarından kaynaklanır. Ancak devletler tarafından ister doğrudan uluslararası hukuka bağlı olarak kurulsun isterse de bir anlaşma ile kurulsun, uluslararası örgütler hukuk aleminde kendisini meydana getiren aktörlerden ayrı olarak bir hukuki kişilik yani tüzel kişilik kazanmaktadır. Uluslararası hukukun yasal muhataplarından ve uluslararası siyasetin önde gelen aktörlerinden bir tanesi uluslararası örgütlerdir. Uluslararası hukukun süjesi (kişilik vasfı taşıyan öznesi) olan devlet dışı tek aktör, devletler tarafından oluşturulan uluslararası örgütler ya da daha teknik ifadesiyle hükümetler arası örgütlerdir (akmak, 2014, s. 441). Uluslararası rgtler, bu bağlamda uluslararası anlaşma ile kurulurlar. Bu şekilde bir kurulum gerçekleştiğinde, uluslararası örgütlerin faaliyetleri ve işlevleri, oluşumuna dayanak teşkil eden anlaşmalara uygun olarak yönetilmek durumundadırlar.

Uluslararası örgütlerin, uluslararası hukuki kişiliğinin söz konusu olabilmesi için kurucu anlaşmalarında bu durumun açıkça ifade edilmesi gerekmektedir. Ancak kurucu anlaşmada açık hüküm bulunmayan durumlarda, örgütün hukuki kişiliğinin dayanağının ne olacağı noktasında iki farklı yaklaşım söz konusudur. Uluslararası örgütlerin hukuki kişiliğinin dayanağı noktasında ayrılan bu yaklaşımlardan ilki, kurucu üyelerin niyetinden bağımsız olarak uluslararası örgütün objektif olarak ortaya çıktığını ifade ederken; diğeri uluslararası örgütün hukuki kişiliğinin kapsamını ye devletlerin iradesine bağlı olarak belirlemektedir (Emir, 2020, s. 86).

Uluslararası rgtler ile ilgili bu son başlık altında; varlıklarının ne denli önemli ve gerekli oldukları, kuruluş gerekçelerine bağlı olup olmadıkları, başarılı veya başarısız olarak nitelendirilebilmeleri üzerine düşüncelerin elbette ki tartışmaya açık olduğunu söylemek gerekir. Kavram olarak uluslararası örgütlerin ne olduğundan, tarihsel gelişiminden, nitelik ve yapılanmalarından, sınıflandırma ve işlevlerinden ve son olarak

da hukuki kişiliklerinden bahsederek, uluslararası örgütlerden beklenenler noktasında terminolojik ve kavramsal olarak bilgiler sunulmuştur.

İlk çağlardan günümüze, kendi dönemlerinin koşullarına bağlı olarak o zaman dilimi için önemli görevleri yerine getirmek amacıyla uluslararası örgütlere ihtiyaç duyulmuştur. Nihayetinde, teknolojinin, teknolojiye bağlı olarak ulaşım, eğitim, sağlık, endüstri ve savunma gibi unsurların da çok fazla değiştiği ve geliştiği günümüzde, tek başına bir aktör için, refah ve gelişmişliğe, sosyo-ekonomik iyileşme ve kalkınmaya erişmek; küresel çapta herhangi bir felaket karşısında ayakta kalabilmek neredeyse mümkün değildir. Bu açıdan ele alındığında, ister bölgesel isterse de küresel çapta kurulmuş olsun, devletler açısından ulusal ve uluslararası alanda birtakım gelişmelere ulaşmak, uluslararası örgütler ile daha kolay hale gelebilir. Ancak bu, her koşulda ve olayda mutlak değildir.

2. BÖLÜM: AVRUPA BİRLİĞİ

2.1. Avrupa Birliği Öncesinde Avrupa'daki Genel Durum

Avrupa kıtasında, bölgesel bir örgütlenmeye neden ihtiyaç duyulduğunu bilmek, birliğe bakış açısını daha anlaşılır hale getirir. Bu bakış açısını yakalama noktasında ise kıtadaki siyasi, ekonomik, dini ve sosyolojik kimi unsurlar ön plana çıkar. Çalışma için birliği ortaya çıkaran, ciddi meselelerin yaşandığı dönem olan 20. yüzyıl başlarına eğilmek ve ağırlıklı olarak bu yüzyılın ilk yarısına bakmak yeterli olabilir. Fakat burada, küçük birtakım eksiklikler kalır ki buna mahal vermemek için tarihteki daha eski bazı olayları ve durumları detaya girmeden vererek, Avrupa'ya ait genel bir görünümü ortaya koymak gerekir.

Avrupa'da bilindiği üzere siyasi hayatta, orta çağdan 20. yüzyıl başlarına değin çok fazla hanedan ve krallık yer almıştır. Bu siyasi birimler arasındaki ilişkiler de aynı şekilde, çok çeşitli ve etkili olarak süregelmiştir. İlişkilerin genelde gergin olduğu coğrafyada hemen hemen her dönemde güç mücadeleleri yaşanmıştır. Siyasal alandaki bu güç mücadeleleri ve çekişmelerin nedenlerinden daha ziyade Avrupa'da hâkim havanın bu olduğu üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Çünkü bu düşünsel etkinlik, mücadelelerin yıpratıcılığını fark etme noktasında oldukça önemlidir.

Orta Çağdan itibaren kronolojik olarak baktığımızda, Fransa ve İngiltere hanedanlıkları arasında 14 ve 15. yüzyıllar boyunca devam eden ve Yüzyıl Savaşları, 16.yüzyılda ise Protestan ve Katolik mezhepleri arasında Otuz Yıl Savaşları olarak bilinen dini nitelikli savaşlar yaşanmıştır. Avrupa'daki gerginlikler 20.yüzyıla gelindiğinde de hız kesmemiştir. Kıta, bütün dünyanın kaderini değiştiren, etkileri bugün hala açıkça görülen iki büyük cihan harbine ev sahipliği yapmıştır. Bu savaşların öncesinde ve yapıldıkları esnada devletler arasında diplomasi ve siyasi müzakereler bir anlamda bitme noktasına gelmiş, diyalog yolu ve isteği bitmiş, tolerans o zaman için Avrupa'da en çok işe yarayabilecek ama hiçbir yerde bulunamayan tek şey olmuştur.

Gelişen teknoloji ve elde edilen savaş tecrübeleriyle savaşın doğası değiştiğinden, iki büyük dünya savaşının yıpratıcılığı, daha önceki savaşlardan çok daha derin ve fazla olmuştur. Devletler birçok açıdan ağır hasar görmüş, en güçlü denilebilecekler bile ekonomi alanında dayanamayacak boyuta gelerek finansman noktasında çökmenin eşiğiyle karşı karşıya kalmış ve toplumları travmatik olarak etkilenmiştir. Gerek

devletleri gerekse de toplumları derinden etkileyen savaş ortamının nüksetmemesi Avrupa’da yeni arayışlara neden olmuştur. Avrupa’da gününden var olan siyasi bölünmüşlükten kurtularak, barışın ve huzurun egemen olduğu bir ortam, bu arayışların temel parametreleri haline gelmiştir. Bu yönüyle bakıldığında, devletlerin içinde yer aldığı bir sistem, yapı veya örgüt elzem olmuştur. Avrupa’nın birleştirilmesi ve kıtasal tek bir devlet olması düşüncesi, tarihin çeşitli zamanlarında var olmuş ve gelişerek günümüze kadar gelmiştir (Tatoğlu, 2006, s. 7). İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren ise Avrupa, Winston Churchill’in 1946 yılında ifade ettiği şekliyle “bir ‘Avrupa Birleşik Devletleri’ yaratma amacı çerçevesinde tarihsel olarak eşi görülmemiş bir bütünleşme sürecine içerisine girmiştir” (Heywood, 2012, s. 581). Bu süreç, istikrarın inşası olması noktasında kilit vazife olarak düşünülmüştür.

Siyasal bölünmüşlüğün bu denli fazla olduğu kıtada, Hristiyanlığın da Avrupa toplumlarını ve devletlerini istikrarı elde etmede ortak bir paydada buluşturamaması göz önüne alındığında, bugünkü durumlarına bakınca birlik fikrinin, nispeten çok doğru ve etkili bir yöntem olduğunu rahatça söyleyebiliriz. En azından neredeyse bir asra yakın bir süredir herhangi bir savaş veya savaşın eşiğine gelme görülmemiştir. Özetle; birlik, Avrupa için hayali kurulan barış ortamının inşası işlevini yerine getirmek amacıyla kurulmayı hedeflemiştir. Bu, örneğin Orta Doğu ülkelerinin (aynı şekilde siyasi bölünmüşlük ve mücadelelere sahip devletlerden oluşur) gerçekleştiremediği bir olgudur ve Avrupa bu olguyu "birlik" ile hayata geçirmiş bir başarılı bir barış projesi örneği olarak uluslararası sistemde yer bulmuştur.

2.2. Avrupa Birliği’nin Kuruluş Süreci

Avrupa’daki genel siyasi bölünmüşlük durumu, birtakım planların veya projelerin hayata geçirilmesine ivme kazandırmış ve İkinci Dünya Savaşı’nın ardından atılan adımlar meyve vermeye başlamıştır. Ulus-üstü birleşmeye dair ilk dürtü esasen Fransa’dan gelmiştir, özellikle bir adamdan, siyasi fırsatı gören keskin gözleriyle kıdemli bir devlet memuru Jean Monnet’ten (Andreas, 2011, s. 8). Yani bugünkü Avrupa Bütünleşmesi’nin kapılarını aralayan isim olmuştur. Bütünleşme amacına yönelik bu planda öngörülen yöntem de dikkat çekicidir. İki büyük dünya savaşında da Avrupa’daki askeri/güvenlik ve savaşa yönelik tutumu belirgin bir şekilde ortada olan Almanya bu planda çok önemli yer tutmaktadır.

Monet'in, Almanya'nın dizginlenmesi düşüncesi bir anlamda Avrupa'da tesis edilecek barışın olmazsa olmazı niteliğindedir. Buna göre Almanya'nın zorla kontrol edilmesi, tutulması ve büyümesinin engellenmesi yerine, bu ülke dış politikada ve güvenlik açısından kısmen asimile edilmeli, böylece Avrupa'daki diğer ülkelerin güvenlik kaygıları giderilmelidir (Ateş, 2014, s. 291). Bu kaygıları haklılaştıran neden ise Almanya'nın her seferinde askeri ve ekonomik olarak toparlanma sürecini tamamladıktan sonra Avrupa siyasetinde sert bir tutum izlemesidir. En azından Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında bu böyle olmuştur. Monnet'in nihai amacı Avrupa'da ortak bir pazar oluşturulması olsa da sürecin başlangıç noktası olarak güvenlikle doğrudan bağlantılı iki sektörde (kömür-çelik) bütünleşmenin öncelikle başlatılması öngörülmüştür (Ateş, 2014, s. 291-292).

Avrupa bütünleşmesine yönelik bu planın kömür ve çelik gibi iki değerli maden üzerinden yürütülmesi, bir zamanlar Fransa ve Almanya arasında savaş sebebi olan Alsas Loren'in hakimiyeti mücadelesiyle birlikte düşünüldüğünde, oldukça mantıklı bir planın ortaya konulduğu görülebilir. Zamanın Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950'de kendi adıyla anılan bir bildiri yayınlarken, savaş sanayinin en önemli girdileri olan kömür ve çeliğin üretim ve pazarlanmasına ilişkin düzenlemelerde yetkili olmak üzere Avrupa'da uluslar-üstü bir otorite kurulmasını öngören bir plan önermiştir, plan Avrupa Kömür Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulmasına ilişkin resmi bir öneri niteliğindedir (Ateş, 2014, s. 292). Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan AKÇT'nin kurulmasına dair Paris Antlaşması 1951 yılında Fransa, Batı Almanya, İtalya, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanmış ve 1952 yılında yürürlüğe girmiştir (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 631).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu hızlı bir kalkınma açısından hem ekonomik hem de siyasi/güvenlik kazanımların bölge genelinde mümkün hale gelmesi noktasında AKÇT, gerçekten de çok rasyonel bir başlangıç noktası olmuştur. Zira savaş sonrası dönemde alınan, ekonomisi çökmüş Avrupa'nın yeniden imarı için yapılan Marshall yardımları, Avrupa'da ekonomik iyileşmeye ihtiyacın ne denli gerekli olduğu gerçeğini göstermiştir. Avrupa'da böyle bir pazar kurulması, ekonomik ve siyasi kaygıları gidermede zemin olarak düşünülmüştür. AKÇT'nin kuruluşu sonrasında, onu tamamlayan diğer girişimler olan Avrupa Savunma Topluluğu ve Avrupa Politik Topluluğu'nun taslaklarına bakıldığında, Paris'in 1950'li yıllarda Avrupa'da nasıl bir

yapı kurmaya çalıştığı görülür. AST ile kömür ve çelik alanında kurulmuş olan ulus-üstü birliğini savunma alanına taşıyarak, Almanların Fransa'nın liderliğindeki bir 'Avrupa Ordusu' çatısı altında Avrupa siyasal ve güvenlik sistemine etkisiz bir şekilde entegrasyonunu amaçlayan Paris, APT taslağıyla bu ulus-üstü iş birliğini siyasi alana yaymaya hedefliyordu (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 632).

Topluluk, konjonktürel durumlara ve de halihazırda gelişime ihtiyaç olunan alanlarda adımlar atmaya ve kurumsallaşma yolunda ilerlemeye devam etmiştir. Topluluk 1957'de Roma Anlaşmaları ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur. EURATOM'un kuruluşuna giden en önemli etkenlerden biri kömürün bir enerji kaynağı olarak önemini gittikçe yitirmesi, bunun yerine petrolün öneminin artmasıdır (Ateş, 2014, s. 293). Ancak ağırlıklı olarak petrol tedarik ettikleri Orta Doğu ülkelerinde yaşanan kimi olaylar (Süveyş Krizi, 73 ve 77 petrol krizleri gibi) zaman zaman Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu petrolü temin etmede sıkıntılar doğurmuştur. Bu durum Avrupa'da nükleer enerjiyi ikame olarak ön plana çıkarmıştır. AET de benzer şekilde üyeler arasında ekonomik alanlarda iş birliğine katkı sunması amacıyla kurulup; ortak pazar, ekonomik durumların uyumlaştırılması, kalkınma, refah ve iş birliği alanlarında üyeler arasında bir etkileşim sağlaması adına oluşturulmuştur.

1965 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması ile AKÇT, AET ve EURATOM'un yürütme organlarının (Komisyon ve Konsey) birleştirilmesi sonucunda Avrupa Toplulukları kurulmuştur (Ateş, 2014, s. 633). Sonraki süreçte 1968 yılında gümrük birliği anlaşması ile AT üyesi ülkeler arasındaki engeller kaldırılmıştır. Dolar-altın konvertibilitesine dayanan Bretton Woods sisteminin çökmesi Avrupa'da ekonomik alanda korumacı yönelimlere yol açmış ve 1970 Tek Avrupa Senedi imzalanmıştır. Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu Avrupa'daki devrimler ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Doğu Bloku'nun yıkılması sonucu Avrupa'da Batı'nın kurumlarına üye olmak isteyen çok sayıda devletin ortaya çıkmasına doğru tepkiyi vermek isteyen Avrupa Birliği, 1992 yılında Maastricht Antlaşması'nı imzalayarak çok geniş bir kurumsal reform gerçekleştirmiştir. Bu antlaşmayla birlikte AT, artık Avrupa Birliği adını almıştır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 633).

Tablo 2: Önemli Olaylar: Avrupa Tarihi

1951	Paris Antlaşmasıyla AKÇT kurulmuştur. Üyeleri Fransa, Almanya ve İtalya ile Benelüks ülkeri olan Topluluk bir sonraki yıl faaliyete geçmiştir.
1957	Roma Ant. ile bir sonraki yıl faaliyetlerine başlayacak olan AET ile EURATOM kurulmuştur
1967	AKÇT, AET ve EURATOM'un birleşmesiyle Avrupa Topluluğu (AT) ortaya çıkmış
1973	Danimarka, İrlanda ve İngiltere AT'ye katılmıştır.
1981	Yunanistan AT'ye katılmıştır.
1986	Portekiz ve İspanya AT'ye katılmıştır.
1986	Avrupa Tek Senedi, tek pazarın oluşturulmasının zeminini hazırlamış ve belli alanlarda devletlerin veto hakkını kaldırmıştır.
1993	AB'yi ortaya çıkaran ve parasal birliğin hazırlayan AB Antlaşması (Maastricht) onaylanmıştır.
1995	Avusturya, Finlandiya ve İsveç AB'ye katılmıştır.
1997	AB'nin doğuya doğru genişlemesinin zeminini hazırlayan ve devletlerin veto yetkisinin etkisini daha da azaltan Amsterdam Antlaşması imzalanmıştır.
1999	11 üye devletin resmi para biri olarak avro kabul edilmiştir. 2002 yılında ulusal paraların yerine kâğıt ve demir avro geçmiştir.
2001	Yeni üyeler içeren yeni Birliğin etkin bir şekilde işleyişini sağlamak için Nice Ant. imzalanmıştır; anlaşma 2003 yılında yürürlüğe girmiştir.
2004	10 yeni devletin AB'ye katılmasıyla üye sayısı 25'e çıkmıştır.
2004	Anayasal Ant. imzalanmıştır. Ancak 2005 yılında Hollanda ve Fransa tarafından reddedilince geri çekilmiştir.
2007	Bulgaristan ve Romanya'nın katılmasıyla üye sayısı 27'ye çıkmıştır.
2009	Birlik içerisinde yeni karar alma düzenlemeleri getiren ve Anayasal Ant'ın değiştirilmiş versiyonu olan Lizbon Ant. onaylanmıştır.

Kaynak: (Heywood, 2012, s. 585)

AKÇT ile başlayıp AT ile devam eden daha sonra bugünkü formuna kavuşan AB, daha önce de belirtildiği üzere kurumsallaşma adımlarını atarken, her rasyonel aktör gibi konjonktüre uyum sağlamış ve doğal olarak da etkilenmiştir. Kurumsallaşma yolunda çeşitli topluluklar kurulurken, aynı şekilde bölgesel ve küresel olaylara da uyum

sağlayarak üyelik durumlarıyla ilgili gelişmelere de kayıtsız kalmamıştır. Başlangıçta Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benelux ülkeleri ile toplam 6 üye ile yola çıkan Birlik, 6 kez güncel gelişmelere bağlı olarak genişleme yaşamış ve 28 üyeye ulaşmıştır. (31 Aralık 2020’de Brexit ile AB’den ayrılan İngiltere, bu sayıdan çıkarıldığında güncel üye sayısı 27 olmaktadır). Genişlemeyi bir tablo yardımı ile daha pratik şekilde sunabiliriz.

Tablo 3: Avrupa Genişlemesi

YIL	GENİŞLEME	ÜLKE(-Ler)
1973	Birinci	İngiltere, İrlanda, Danimarka
1981	İkinci	Yunanistan
1986	Üçüncü	İspanya, Portekiz
1995	Dördüncü	Avusturya, Finlandiya, İsveç
2004 ve 2007	Beşinci	Macaristan, Polonya, Çekya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Estonya, Malta, G.Kıbrıs, Romanya, Bulgaristan
2013	Altıncı	Hırvatistan

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

1993 yılında yapılan Kopenhag Zirvesi'nde belirlenen ve “Kopenhag Kriterleri” olarak bilinen kriterler, Birliğe üye olmak isteyen ülkeler için temel bir kılavuz niteliği taşımaktadır. AB’nin aday ülkelerle müzakerelere başlamaya ilişkin kararı, Kopenhag “Siyasi” Kriterleri olarak bilinen; demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını ve azınlık haklarını güvence altına alan kurumların mevcudiyeti koşullarının yeterli ölçüde karşılandığına kanaat getirilmeden almamaktadır (Avrupa Birliği'nin Genişlemesi, 21). Buna ek olarak da Birlik, ‘Aday’ ve ‘Potansiyel Aday Statüsü’ ile yeni üyelere kapılarını Kopenhag Kriterleri çerçevesinde açmaya devam etmektedir. Bugünkü mevcut 27 üyeyi, aday ve potansiyel aday statüleri ile eklenecekleri de göz önüne alınca, Birliğin ilk kuruluşundan çok daha fazla alanı, çok daha fazla üye ile temsil ettiği görülmektedir. Bu temsil durumunun, Birliğin sorumluluğunu ve yoğunluğunu hayli arttırdığını söylemek yanlış olmaz. Toprağı genişleyen, yeni devletlere hatta aktörlere komşu olan Birlik için

mevcut düzeni, var olanın da üzerine koyarak geliştirmek, diri tutmak ve güncel meseleler karşısında birlik içinde ve birlik dışına karşı ortak ve etkili bir politika belirlemek, tek sesli ve tek vücut halinde tavır takınmak, bu harmoniyi her seferinde yakalamak ciddi bir meziyet gerektirmektedir.

2.3. Avrupa Birliği'nin Yapısı

Yapı, genel olarak hakkında konuşulan şey ile ilgili büyük oranda fikir sahibi olunabilecek göstergeler taşır ve sunar. Aynı şekilde yapı, işlev ve etkinlik açısından da barındırdığı özelliklere dair önemli ipuçları verir. Muhataplar, ki burada bu rol aktörlere aittir, mevcut sisteme ilişkin izleyecekleri yolda karar verici olarak mutlaka yapı unsuruna bakar. Bu açıdan yapı, aktör-örgüt arası ilişkilerde ilk basamaklarından birini oluşturur. Yapı ile kastedilen şey, kurulmuş olan örgütün, ne şekilde kurumsallaştığı, kurucu değerler üzerinden üye olacıklardan beklenenler, sıkı veya gevşek bir teşkilatlanma olup olmadığı, üyelere düşen görev ve sorumluluklar ve egemenlik hakkına yaklaşım gibi faktörlerdir. *Bir anlamda menfaat ve tavizlere ilişkin dengenin sınırını çizen olgudur.* Çalışma açısından da hem AB hem de ŞİÖ'nün yapısal durumu, dış politikada kendisi için en rasyonel olanı seçme arzusunda olan Türkiye için oldukça önemlidir ve bu alan çalışmanın üzerine oturtulmaya çalışıldığı en önemli ayaklardan biridir.

Birliğin kuruluşundaki amaçlar ve kriterlerin yerine getirilip getirilemeyeceği noktasında yapı dediğimiz teşkilatlanma biçimi önemli rol oynar. Yeri gelmişken birliğin amaçlarına göz atmakta fayda vardır. Maastricht Anlaşmasına göre Birliğin amaçları genel olarak şöyle özetlenebilir (Ateş, 2014, s. 254):

- ✓ Tek para birimini içerecek biçimde ekonomik ve parasal birliğin kurulması,
- ✓ AB'de iç engellerden tamamen arındırılmış bir ticaret bölgesi yaratılması,
- ✓ Ortak dış ve güvenlik politikası belirlenmesi,
- ✓ Uluslararası alanda AB'nin kendi kimliğiyle var olmasının sağlanması,
- ✓ Avrupa vatandaşlığının kabul edilmesi,
- ✓ Adalet ve içişleri konusunda üyeler arasında etkin iş birliği yapılması,
- ✓ Bu amaçların gerçekleştirilmesi sırasında "yerindelik" ilkesine saygı gösterilmesi,

Bu amaçlara bakıldığında, AB'nin sadece belli başlı alanlara yönelik basit bir iş birliğini hedeflemediğini; ortak dış ve güvenlik politikalarının belirlenmesi, uluslararası alanda AB'nin kendi kimliğiyle var olmasının sağlanması ve Avrupa vatandaşlığının kabul edilmesi maddelerinden anlayabiliriz ki bu da Birliğin sıkı bir yapılanma içinde olduğunu gösterir. İşbirliğinin hemen her alana yayılmış olması, amaçlar arasındaki son maddede olan, yerindelik ilkesine ne kadar riayet edilebileceği sorusunu akla getirmektedir.

Bu yapı içinde değerlendirme yapıldığında, AB'nin, literatürde sıkça kullanılan ve kabul görmüş olan ifadesiyle, nevi şahsına münhasır bir örgüt olarak karşımıza çıktığını görürüz. 1951 yılında AKÇT adıyla kurulmuş olan Avrupa Birliği, klasik uluslararası örgütlerden çok farklı yapıda bir örgütlenme biçimi olarak yerini almaktadır. Kuruluşundan beri, bünyesinde barındırdığı ulus-üstü (supranational) karakter onu klasik hükümetler-arası uluslararası örgütlerden ayırmaktadır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 629). Yani diğer bir deyişle, “kurumsal yapısı itibariyle AB hem bir uluslararası örgüte hem de ulusal düzeyde devlete benzer” (Ateş, 2014, s. 257).

AB'ye hem ulus-üstü hem de hükümetler-arası niteliğinin birlikte yüklenmesi, bir sonraki bölümde anlatılacak olan kurumları ve çalışma mekanizmaları ile doğrudan ilgilidir. Federal bir devletle benzeşen ulus-üstü özellikleri, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Divanı adını taşıyan üç temel organın gerek karar vericilerinin nitelikleri ve gerekse karar alma usulleri açısından klasik hükümetler-arası örgütlerdeki karar organlarından ayrışmasıdır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 630). Buradaki organlardan Avrupa Parlamentosu, oluşumu ve işleyişi ile bağımsız bir özelliğe sahiptir ve bu özellik hükümetler-arası örgütlerin hiçbirinde yoktur. Avrupa Birliğinin bu ulus-üstü organlarının tamamında kararların **oyçokluğuyla** alınması da Avrupa Birliği'nin bazı üyelerin katılmadığı kararları alabilme özelliği göstermesi açısından önemlidir. Diğer klasik uluslararası örgütlerin bağlayıcı karar alabilen organları kararları **oybirliğiyle** alırlar (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 630).

Yukarıda verilmiş olan kurumların dışında işleyiş ve çalışma mekanizmaları nedeniyle teşkilatlanma veya yapısal olarak klasik hükümetler-arası örgütlere benzer kurumları da vardır. Burada söz konusu olan hükümetler-arası alandaki hiyerarşinin iki önemli parçasını oluşturan Avrupa Konseyi (Avrupa Birliği Zirvesi) ile Konsey'dir (Bakanlar Konseyi). Klasik hükümetler-arası örgütlerdeki karar organlarına benzer şekilde bunlarda

ve onlara bağılı olarak çalışan alt organlarda doğrudan üye ülke hükümetlerini temsil eden siyasetçi ya da bürokratlar yer almaktadır ve kararlarını alırken öncelikle kendi hükümetlerinin çıkar ve önceliklerini hesaba katmaktadırlar (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 630). Tüm kurumların işleyiş bakımından bu şekilde ulus-üstü ve hükümetler-arası modellerine benzer çalışma mekanizmalarının olması aslında örgütün melez bir yapısını olduğunu gösterir. Her iki modelden de özellikleri bünyesinde taşıyan bir örgüt olarak karşımızda durmaktadır. Sonuçta ortaya çıkan şey, hükümetler-arası ve ulus-üstü özelliklerin karmaşık bir karışımından ibaret olan siyasi bir yapıdır (Heywood, 2012, s. 583).

Melez bir yapısı olduğunu belirttiğimiz AB'ye, kurumları üzerinden baktığımızda ortaya çıkan şey şudur: Bazı kurumlar ile sıkı bir yapılanma içerisine girildiği, bu durumda da üye devletler üzerinde, onların bağımsız hareket etmesini ortadan kaldıracak kadar bağlayıcılığı olan bir siyasi birliktelik meydana gelmiştir. Geriye kalan kurumlarda ise daha gevşek bir yapılanma içerisine girildiği dolayısıyla üyelere daha fazla alan açan bir siyasi birliktelikten söz edilebilir. Her iki durumda üye devletler ile örgüt arasında egemenlik anlayışı üzerinde siyasi bir mutabakat var olmaktadır.

Bu açıklamalar ışığında Avrupa Birliği gerek kurumsal yapısı ve gerekse karar alma usulleri açısından klasik hükümetler-arası örgütlerden ayrılan ve federal devletlere benzeşen özelliklere sahip, ancak bazı üyelerin karşı çıkması nedeniyle ulus-üstü niteliğini bütün alanlara yayarak federal bir devlete dönüşmeyen **sui generis** (kendine özgü) bir örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 631). Ya da Andrew Heywood'un ortaya koyduğu biçimiyle; "AB federal bir Avrupa yaratmamış ve Avrupa 'süper devleti' düzeyine ulaşmamıştır. Diğer taraftan Avrupa hukukun üye devletlerin ulusal hukuklarına üstün olması çerçevesinde 'federalleşmekte olan' bir Avrupa'dan bahsetmek daha doğru olabilir" (Heywood, 2012, s. 584-585).

2.4. Avrupa Birliği'nin Kurumları

1951 yılında kurulan AKÇT ile temelleri atılan AB'nin o zaman sahip olduğu kurumlar Yüksek Otorite, Ortak Meclis, Bakanlar Konseyi ve Adalet Divanı idi. Ancak daha sonraki yıllarda bölgesel ve küresel çapta yaşanan gelişmeler, konjonktürel durumlar, genişlemeler ve son olarak da AB'nin kendisinin ilerleme ve gelişme yolunda modernizasyona ihtiyaç duyması, kurumların işleyişini, sayılarını ve varlıklarını

şekillendirmede belirleyici olmuştur. Güncel durumlara, gelişmelere ve taleplere cevap verme noktasında işler ve pratik özelliklere sahip olmak, kurumlar için olmazsa olmazdır. Dolayısıyla parça bütün ilişkisinden ziyade, AB ile her bir kurumunu ayrı tutmak gerekir ki her biri kendi görev alanına giren sorumlulukları ile tüm Birliği yansıtmaktadır.

Mevcut durumda AB kurumları şöyle kategorize edilebilir. Öncelikle AB'nin 'karar alma üçgeni' diyebileceğimiz Konsey, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu gibi temel kurumlar; ikinci kısımda ise denetim, destek mekanizmaları ya da danışsal mekanizmalar Avrupa Toplulukları Adalet Divanı, Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi, Sayıştay, Avrupa Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası'dır. Bu temel kurumlar ve bunları desteklemek için kurulmuş ikincil kurumlar, Avrupa Birliği'nin kurumsal mimarisini oluştururlar (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 636). AB'nin kurumsal yapısı ve işleyişinde temel dinamikler olan kurumları daha iyi anlayabilmek için bu kurumlardan öne çıkanları ele almakta fayda vardır.

2.4.1. Avrupa Birliği Zirvesi

Avrupa Birliği Zirvesi, Birliğe üye devletlerin başbakanları ya da devlet başkanları tarafından yapılan katılımlardan oluşur. Zirve Roma Antlaşmasında yer almaması nedeniyle asıl kurumsal kurum değildi. 1974 Paris Zirvesinde, Fransız Başbakan Valeria Giscard d'Estaing'in yakın ilişkisi olduğu hükümet başkanlarını, düzenli ve yüksek profilde olup ulusal liderlerin Avrupa bütünleşmesinin hızı ve yönünde daha fazla etkiye sahip olmasına imkân sağlayan bir organizasyon olmasında ikna etmiştir (Andreas, 2011, s. 54). Lizbon Antlaşması'yla yapılan güncellemeyle birlikte yılda 4 defa toplanan Zirve, Birliğin gelişmesi ve Avrupa'nın bütünleşmesi doğrultusunda öncelikleri ve temel politikaları belirleyen kararlar alır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 636).

Devletlerin, başbakan veya devlet başkanları nezdinde temsil edilmesinden dolayı zirvenin siyasi bir otoritesi vardır. Zirvelerde kararlar genel olarak uzlaşılı ile alınır. Zirve'ye, üye devletler tarafından 2,5 yıllığına atanan ve görev süresi bir defa uzatılabilecek olan AB Zirvesi Başkanı başkanlık eder. Zirve Başkanı, Birlik Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisinin yetkileri saklı kalmak kaydıyla, Birliği dışı karşı temsil etmekle görevlidir. Zirve Başkanı, aynı anda herhangi bir ulusal görevde bulunamaz (Avrupa Birliği Zirvesi, 2019).

2.4.2. Avrupa Konseyi (Bakanlar Konseyi)

Konsey, AB üyesi olan devletlerin dışişleri bakanlarından oluşur. Birliğin ana karar alma organıdır. Yasama yetkisini Avrupa Parlamentosu ile birlikte kullanan konsey, AB hukuk düzeni içinde üye devletlerin menfaatleri ile AB arasındaki temel bağlantıyı sağlayan kurum olarak karşımıza çıkmaktadır (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 637). Konseyde 27 üye bulunmaktadır. Konseye, yürütülen çalışmalarda yardımcı olmak amacıyla üye devletlerin birlik bünyesindeki büyükelçilerinden oluşan, Brüksel'deki Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) ve çeşitli çalışma grupları vardır. Konsey üç değişik usul çerçevesinde karar almakta olup bunlar; oybirliği, oy çokluğu ve nitelikli çoğunluktur. Konseyde esas oylama usulü nitelikli çoğunluktur. Oybirliği ve basit oy çokluğu ise istisna niteliği taşımaktadır (Avrupa Birli Konseyi, 2019). Konseyin başlıca yetkilerini şöyle özetlemek mümkündür (Ateş, 2014, s. 259):

- ✓ Komisyondan gelen tasarıları görüşmek ve karara bağlamak,
- ✓ AB'yi kuran anlaşmalar çerçevesindeki konularda karar almak, gerektiğinde bu yetkisini parlamento ile paylaşmak,
- ✓ Birliğin genel politikalarını belirlemek,
- ✓ Komisyon Başkanı ve Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisini diğer organlarla birlikte atamak.

2.4.3. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, yasama sürecini başlatan, ayrıca Birliğin yürütme organı olarak AB müktesebatını, bütçeyi ve programları uygulamaktan ve idari denetimden sorumlu kurumdur. Avrupa Komisyonu, her bir üye devletten bir kişinin yer aldığı, 5 yıl için seçilen 27 üyeden oluşur. Bu kişilere "komiser" adı verilir (Avrupa Komisyonu, 2020). Avrupa Komisyonu, AB'nin ulus-üstü yönünün en belirgin olduğu kurumdur (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 637). Komisyon başkanını belirleme yetkisi Avrupa Birliği Zirvesi'ne aittir. Onay mercii ise Avrupa Parlamentosu'dur. Merkezi Brüksel'de bulunur. Komisyon üyeleri, üye devletler tarafından gösterilir ve komisyon başkanı tarafından seçilir. Komisyona üye vermede, üye devletlerin nüfusları ve coğrafi genişlikleri dikkate alınır. Komisyonun başlıca görevleri şu şekilde özetlenebilir (Ateş, 2014, s. 259-260):

- ✓ Anlaşmaların uygulanmasına ilişkin karar tasarılarını hazırlayarak Konseye sunmak,
- ✓ Konsey ve Parlamento tarafından alınan kararları üye devletlerle birlikte uygulamak,
- ✓ Birlik Bütçe taslağını hazırlamak ve onay için Parlamento'ya sunmak,
- ✓ Parlamento tarafından onaylanan bütçeyi uygulamak,
- ✓ AB'yi kuran anlaşmaları korumak,
- ✓ Birliğin genel çıkarlarını gözetmek.

2.4.4. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu, AB kurumları içinde doğrudan halk tarafından seçilen tek organdır. AB üyesi ülkelerin vatandaşları olan Avrupa vatandaşları, beş yılda bir yapılan Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanabilirler. Son Parlamento seçimi 2019 yılında yapılmıştır. Parlamento, bugün için Avrupa Birliği'ne üye 27 devletin toplamda 705 temsilcisinden oluşmaktadır. Bu rakam, 704 üye ve bir Başkanı içermektedir. Hangi üye devletin kaç parlamenter ile temsil edileceği üye devletlerin nüfuslarına göre tespit edilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2020). AP, AB üyesi ülke vatandaşlarının, AB ile daha yakınlaşmasını, AB'nin işleyişine doğrudan etki edebilmeleri, böylelikle sıklıkla bahsedilen AB içindeki **demokrasi açığını** aşmak için kurulmuştur (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 639).

Parlamentonun genel kurulu Strazburg'dadır. Daha önce Konsey bölümünde değinildiği üzere, AP yasama yetkisini Konsey ile paylaşmaktadır. AP şu an da 7 siyasi parti grubu ve bağımsız üyelere oluşmaktadır. Üyelerin doğrudan seçimi ise ilk kez 1979 yılında gerçekleşmiştir. AP'nin başlıca yetkileri şöyle özetlenebilir (Ateş, 2014, s. 260):

- ✓ Konseyle birlikte yasama faaliyetinde bulunmak,
- ✓ Komisyon tarafından hazırlanan bütçeyi onaylamak,
- ✓ AB kurumlarının faaliyetlerini soru ve genel görüşmeler yoluyla denetlemek,
- ✓ Komisyon üyelerinin ve başkanının atanmasında ve görevden alınmasında rol almak
- ✓ Çok farklı konularda tavsiye kararları almak.

Genel olarak Avrupa Birliği'ni tek bir tablo içinde resmetmeye çalışarsak, Birliğin uzun yıllar boyunca süren savaş ve çatışma hallerine son vermek adına, ilk başta ekonomik alanda bir örgütlenme yoluna gittiği görölmektedir. Daha sonraki süreçte, Birliğin ve kıta çevresinin geçirdiği dönüşümlere bağlı olarak gerek kurumsal yapısı gerekse de üye sayısı gelişim ve artış ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmişlik ve artış, Birliğin sorumluluğunu arttırmış, bununla birlikte kurumsal yapısı da başlangıçtaki ekonomik alanlardan siyasi alanlara kayma halini almıştır. Ya da diğer bir deyişle zorunluluk haline gelmiştir. Tüm bunlar, önceki bölümlerde de değinildiği üzere, ulus-üstü ve hükümetler-arası melez bir yapı veya genel olarak ifade edilen tabirle sui generis (kendine has) bir örgütü ortaya çıkarmıştır. Bu melez yapı içinde ulus-üstü ve hükümetler-arası dengenin önemine, üyeler için egemenlik alanında getirdiği durumlara daha sonraki bölümlerde yer vereceğiz. Ancak şimdilik bu durumun, sistem içinde yer alan veya almayı düşünen aday ve aday adayları açısından dikkate alınmasının oldukça önemli bir mesele olduğunu söylemekle yetinilebilir.

Özetle, AKÇT ile çıkılan bu yolda konjonktür, Birliği Ortak Dış ve Güvenlik Politikası ile Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası konularında kurumsal birimleri oluşturma ihtiyacı noktasına kadar getirmiştir. Maastricht, Lizbon, Amsterdam gibi anlaşmalar ve Helsinki Zirvesi gibi toplantılarda ele alınan yeni formlar Birliğin sıkı bir siyasi yapıya bürünmesine yol açmıştır. Tüm anlaşmalar ve zirveler veya devletleri bir araya getiren diğer herhangi platformlar üzerinde tüm üyelerin mutabık olup olmamasından ziyade, istikametini sıkı bir siyasi yapı olduğu üzerinde odaklanılması daha anlamlıdır. Böyle olmasa, bugün hala AB'nin tek bir Avrupa devletine mi dönüştürölmeye çalışıldığı veya federal olma ile olmama arasında bir yerde durduğu noktasında Birliğe atıflar yapılmaz ve bu türden yaklaşımlar da bulunulmazdı.

3. BÖLÜM: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ

3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü Öncesinde Bölgenin Genel Durumu

AB'nin anlatıldığı daha önceki bölümde, AB öncesinde Avrupa'daki genel durumdan bahsederek AB'yi ortaya çıkaran motivasyonun neler olduğunu anlatmaya çalışmıştık. Bu yol, ele alınan örgütlerin daha iyi anlaşılması için önemlidir. Bundan dolayı ŞİÖ'yü ortaya çıkaran dürtülerin neler olduğunu kavrama açısından bölgenin durumuna bakmakta fayda vardır. ŞİÖ üyesi devletlere bakıldığında, örgütün çalışma alanının ya da temsil ettiği bölgesel alanın, en doğuda Çin, en batıda Rusya ve bu iki devlet arasında Orta Asya'da yer alan Kırgızistan, Tacikistan, Kazakistan, Özbekistan; son olarak da Asya'da yer alan Pakistan ve Hindistan'ın bulunduğu Orta Asya ve periferisinden oluştuğu görülür. Özetle, ŞİÖ'nün çalışma alanının saptanması maksadıyla üyeleri üzerinden gidildiğinde, örgütün Orta Asya ve çevresinde kurulu bir bölgesel örgüt olduğu çıkarımı yapılabilir.

Orta Asya'nın daha özelde ise Rusya, Çin, Pakistan ve Hindistan'ın örgüt öncesi durumlarını bilmek ŞİÖ'yü bilmekle eşdeğerdir. Ancak burada bahsedilen aktörlerin genel durumlarını uzun uzadıya vermek, çalışmanın doğasıyla uyumadığından örgütün varlık sebebi ile üyelerin kesişen durumlarından ve biraz da siyasal, toplumsal ve ekonomik yapılardan kesitler koymak esasen yeterli olacaktır. Bu şekilde örgütün sahip olduğu kurumsal kimlik, amaç ve işlevi hem anlaşılabilir hem de sorgulanabilir olabilecektir.

Şanghay İşbirliği Örgütü için Orta Asya çok oldukça önemlidir. Çünkü bu bölge ve bu bölgeden örgüt içinde temsil edilen ülkeler, Asya genelinde müdahaleye en açık alan konumunda görünmektedir. Diğer bir deyişle ŞİÖ'nün yumuşak karnı gibi görülebilir. Tarihi İpek Yolu olarak da bilinen bölge, Avrupa ile Pasifik arasında ticaret bağlantısını sağlarken bir taraftan da Arap, Asya ve Avrupa uygarlıkları arasındaki ekonomik ve ticari bağlantıyı kurmaktadır (Arı, 2010, s. 13). Bölgenin bu durumu, bir cazibe oluşturduğundan hem bölgesel hem de küresel aktörlerin ve oluşumların dikkatini sürekli üzerinde tutmuştur. Orta Asya, jeopolitik durumuyla da bölgenin tam kalbi olarak düşünüldüğünde, aktörler için hayati bir alan gibi kabul edilebilir. Bölgenin; Çin, Hindistan, Rusya, İran ve Türkiye gibi köklü siyasi ve tarihi geçmişi olan devletlerin arasında olması, bu sayılan devletlerin geçmişte selefleri, günümüzde ise halefleri ve

kendileri için sahip olduğu cazibe merkezi olma niteliğini korumuş ve bir rekabet alanı olmuştur.

Orta Asya sırf sahip olduğu jeopolitik konum ile değil aynı zamanda yer altı-üstü kaynaklarla da bölgede ön plana çıkmaktadır. Tüm bunlarla birlikte düşünüldüğünde Orta Asya'da siyasi bir nüfuz elde etme rekabeti ve isteği her dönemde var olmuştur. Nitekim bölge, tarih boyunca da başta Rusya olmak üzere diğer bölgesel aktörlerin de ilgi alanında olmuştur. Zaten Rusya'nın doğal nüfuz alanı olarak gördüğü bu bölgedeki sorunlarla ilişkisi ve bölgeyi Rus çıkarlarına yönelik herhangi bir doğrudan tehdit karşısında bir tampon bölge olarak değerlendirmesi gibi stratejik faktörler Orta Asya'yı Rus dış politikası açısından hayati hale getirmektedir (Arı, 2010, s. 14). Tüm bunlar, bazı dönemlerde Orta Asya ülkelerinin, kendi kendine yetemeyen, bağımsız olamayan ve çoğunlukla uydu devletler olmalarına yol açmıştır.

Bölge, ŞİÖ'nün iki başat aktörü Rusya ve Çin arasında bir tampon olmasından dolayı daha önce de vurgulanan jeopolitik değeri ile bu kez üyeler arasında taşıdığı önemle karşımıza çıkmaktadır. Örgütün henüz kurulmamış olduğu dönemlerde Rusya ve Çin arasında sınır problemlerinden kaynaklanan sorunları, iki devletin de aynı ideolojiyi benimsemiş olmalarına rağmen zaman zaman ileri boyutlara taşınmıştır. Örneğin, iki ülke arasında sınır sorunları nedeniyle 1969'da Büyük Usuri Adası için çatışma çıkmıştır. Bölgede yer alan ve örgütün önemli iki diğer üyesi olan Pakistan ve Hindistan da yükselen devletler arasında yer almakta olup, Orta Asya devletleriyle yakın komşuluk ilişkisi içerisindeyler. Bu iki ülkenin genel durumu, daha çok birbirleri arasında bir çekişmeye neden olan Keşmir Sorunu ile ilgilidir. Bu durum, ŞİÖ öncesi Orta Asya'daki koşullara gösterilebilecek bir başka örnektir.

Orta Asya'daki önemli kırılma anlarından biri de SSCB'nin dağılmasıdır. Bilindiği üzere, Orta Asya'daki devletler, Sovyetler çatısı altında yer almaktaydı. Bu çatının yıkılması ile bu devletler uluslararası sistemde siyasi anlamda oldukça tecrübesiz bir görünümle yer almıştır. Bu siyasi tecrübesizlik, ŞİÖ öncesi ve SSCB sonrası dönemde Orta Asya'nın en belirgin özelliklerinden biri olmuştur. Küresel bir olay olan SSCB'nin dağılması, uluslararası sisteme ilişkin özellikleri de değiştirmiştir. İki kutuplu sistemden, ABD'nin başı çektiği tek kutuplu sisteme geçilmiştir. Bu sistem içerisinde adeta yeniden doğan Orta Asya ülkeleri kendileri için bölgesel ve küresel arayışlar içine girmiştir. Buna paralel

olarak büyük aktörler de bu ülkeleri ve onlar üzerinden de bölgeyi kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra, AB ve NATO Avrupa'nın doğusundaki ülkeler ile iş birliğini arttırmaya başlamıştır. Buna karşılık Rusya kendi coğrafyasında, SSCB'den ayrılan ve yeni kurulan devletlerle BDT'yi kurmuştur (Özalp, 2019, s. 3442).

Uluslararası sistemin değişen yapısı, görünüşte bölgeye uzak diğer büyük aktörler için bölgeye giriş fırsatı olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu durum hem Orta Asya'nın mevcut durumu için hem de bu bölgeye komşu olan Rusya ve Çin gibi 20. yüzyılda önemli gelişmeler kaydetmiş aktörler için bir düzen veya "güven" sorunu olarak okunabilir. Çünkü hemen yanı başlarında büyük bir aktörün varlığı, bu ülkelerin bölgedeki hareket alanlarını kısıtlayıcı bir tehdit anlamına gelebilir. Bölgedeki düzen ve güven unsurları salt siyasi önemden ibaret olmamakla birlikte, jeopolitik faktörün yanında diğer kimi doğal kaynaklar da bölgenin bu boşlukta (SSCB sonrası- ŞİÖ öncesi) değerini arttırmaktadır. Bölgenin dünya toplam petrol ve doğalgaz rezervlerindeki önemli konumu, pek çok önemli yer altı zenginlik kaynağının bu coğrafyada bulunuyor olması, Rusya'nın bölgede SSCB'den miras kalan rolünü ve arka bahçe söylemlerini devam ettirmekteki kararlılığı; ABD, Avrupa Birliği (AB) ve yakın dönemde de Çin'in bölgedeki petrol başta olmak üzere enerji kaynaklarına olan ihtiyacı dikkate alındığında Orta Asya'nın önümüzdeki yıllarda da önemini kaybetmeyecek bir rekabet alanı olacağını söylemek kehanet olmayacaktır (Altundağ, 2016, s. 102).

Genel olarak ele alındığında; Orta Asya sahip olduğu jeopolitik konum, değerli madenler ve yer altı kaynakları, Rusya ve Çin gibi büyük komşularının olması nedeniyle tarih boyunca başka aktörlerin de ilgisini çekmiştir. SSCB'nin dağılması ile bölgede oluşan güç boşluğu bölgeye dünyanın birçok yerinden olan ilgiyi de arttırmıştır. Tüm bunların yanında bölge devletleri arasında süre gelen sınır problemleri gibi siyasi sorunlar, ŞİÖ'nün siyasi konulardaki gündemi içinde yer almıştır. Bu yönüyle ele alındığında, Avrupa'da AB öncesinde devletler arasında görülen siyasi sorunlar ve istikrarsızlık durumu, Orta Asya ve çevresindeki devletlerin arasında olan duruma benzemektedir. Diğer bir deyişle, AB'yi ortaya çıkaran ihtiyaçlar ŞİÖ içinde geçerli sayılabilir.

Bu çalışmada ŞİÖ'nün çalışma alanı daha çok Avrasya olarak kabul edilmektedir. Ancak Avrasya kavramının tanımı üzerinde bir mutabakat sağlanmış değildir. Kavram her ne

kadar Avrupa ve Asya kelimelerinin birleşiminden meydana geliyor ve o şekilde bir coğrafya tezahür edilmesine yol açıyor olsa da bugünkü siyasi gerçeklikle bakıldığında, Avrasya'nın kalbinin attığı yerin Orta Asya olduğu görülmektedir. Jeopolitisyen Halfrod Mackinder de *kara hakimiyeti teorisinde* Avrasya'yı, Avrupa, Asya ve Afrika dünyasının merkezi, Volga ve Uralların arasındaki bölge olarak tanımlamıştır (İşyar, 2013, s. 2). Yineleyecek olursak, çalışma, ŞİÖ'nün ortaya çıktığı ve faaliyet alanının merkezini, Avrasya'nın Orta Asya kısmını ve çevresini kabul etmektedir.

3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kuruluş Süreci

Orta Asya'nın genel durumunu anlatarak, bölge düzeyindeki hâkim siyasi havanın ne şekilde olduğu bir önceki bölümde ortaya konulmuştu. Bölgedeki ülkelerin SSCB döneminde Sovyet çatısı altında yer alması, bölge düzeyinde istikrarsızlık ve büyük siyasi bunalımlar yaşanmasını engellemekteydi. Burada SSCB, üye devletlerin yer aldıkları sistemde bir üst otorite görevi üstlenmekteydi. Dolayısıyla devletler arasında görülebilecek problemler, bu üst otorite sisteminin potasında eritilerek büyük problemlerin çıkması engelleniyordu. SSCB'nin dağılması ile üst otorite görevi gören bu sistem de son bulmuştur.

SSCB'nin dağılması ile iki önemli sorun gün yüzüne çıkmıştır. Bunlardan ilki, bölgede yer alan ve Sovyet sonrası dönemde bağımsızlıklarına kavuşan Orta Asya devletlerinin durumudur. Bu devletler 1920'li yıllardan beri SSCB bünyesinde yer aldıklarından dolayı bağımsızlık ve kendi kendine yetebilme yetilerinden mahrum kalmıştır. Böyle bir mahrumiyetin ardından elde edilen bağımsızlıkla birlikte bu devletler, yeni uluslararası sistemde var olabilme ve dünya siyasetine en iyi şekilde entegre olabilmenin yollarını aramışlardır. Daha önce istikametleri aynı olan fakat SSCB'nin dağılmasının ardından her birinin kendi başının çaresine bakması gerçeği, bölgede siyasi, ekonomik ve güvenlik unsurlarının bir anda çeşitlenmesi ve öncelikli hale gelmesi durumunu ortaya çıkarmıştır. Çünkü bu devletler artık bir anlamda rakip duruma düşmüştür. Tüm bunlar, devletler arasında bir rekabete yol açmış ve daha önce SSCB nedeniyle bir arada olan ve demografik yapıları itibariyle ciddi anlamda iç içe yaşayan devletlerin yeni sistemde karşılaştıkları en büyük problemler de bu iç içe olmanın getirdiği sınır problemi olmuştur. Uzun yıllar boyunca çeşitli sistem ve aktörlerin bünyesi altında varlıklarını idame ettiren Orta Asya devletlerinin, yeni düzende gösterecekleri refleksleri, tercihleri, yönelimleri ve

uluslararası ilişkilerde izleyecekleri politikaları, gözü bu bölgede olan herkes için merak uyandırmıştır. Zaten bu durum da sorunlardan ikincisini oluşturmaktadır. İkinci sorun olarak bahsedilen şey ise şudur: ABD'nin bu bölgede bir şekilde var olma girişimleri. Bu girişimler, neredeyse tarih boyunca kapalı olan bölgede yer almak ve bu bölgelerin yeniden Rusya veya gelecekte Çin hakimiyetinde olmasını engellemek üzere atılmış bir adımdır. Yani ŞİÖ'yü ortaya çıkaran temel nedenler aslında 1990'lara dayanmaktadır (Çalışır & Şensoy, 2018, s. 39). Özetle ŞİÖ'nün kuruluş felsefesi, ülkeler arasındaki başta sınır sorunları olmak üzere diğer problemleri çözmek ve bölgeye yabancı olan aktörlere giriş kapılarını kapatmak şeklinde açıklanabilir.

1996 yılında Rusya ve Çin'in öncülüğünde SSCB'nin ardından Orta Asya'da ortaya çıkan sınır güvenliği, bölgesel güvenlik ve güç boşluğu sorunlarını çözmek; terörizm, köktencilik, ayrılıkçılık, göç ve örgütlü suçlara karşı yekpare mücadele etmek; bölgede barış ve güvenlik ortamının korunması için ortak çaba göstermek gibi amaçlarla Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'dan oluşan beş ülke tarafından "Şanghay Beşlisi" adı verilen oluşum meydana getirilmiştir. Böylece bölgesel bir örgüt kurma ve kurumsallaşma yolunda ilk adım atılmıştır.

Merkezi Pekin olan örgütün, Şanghay İşbirliği Örgütü ismini alması ise 2001 yılında Özbekistan'ın Beşliğe dahil edilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu yeni oluşum ile gündem, sınır bölgelerinde güven artırıcı önlemlerin alınması ve sınır bölgelerinin silahsızlandırılması konularının da ötesinde siyasi, diplomatik, ekonomik ve ticari konuları da içine alacak şekilde genişletilmiştir (Yener, 2013, s. 73). Bölgede ve dünyada yaşanan gelişmeler de aynı şekilde örgüt yapısının bu durumlara ayak uydurmasını zorunlu kılmıştır. Belirli aralıklarla toplanan zirvelerde ele alınan konular ve verilen kararlar bölgesel ve küresel gündeme göre şekillenmiştir.

ŞİÖ bünyesindeki üyelerin kaynaşması zaman zaman düzenlenen zirvelerle devam etmiştir. Şangay İşbirliği Örgütü Liderler Zirveleri 14 Haziran 2001 Şanghay, 07 Haziran 2002 St. Petersburg, 29 Mayıs 2003 Moskova, 17 Haziran 2004 Taşkent, 05 Temmuz 2005 Astana, 15 Haziran 2006 Şanghay, 16 Ağustos 2007 Bişkek, 28 Ağustos 2008 Duşanbe, 16 Haziran 2009 Yekaterinburg, 11 Haziran 2010 Taşkent Zirvesi, 15 Haziran 2011 Astana, 07 Haziran 2012 Pekin, 13 Eylül 2013 Bişkek, 12 Eylül 2014 Duşanbe, 10 Temmuz 2015 Ufa Zirvesi, 23-24 Haziran 2016, 8-9 Haziran 2017 Astana, 13 Ekim 2018

Dušanbe, 14 Haziran 2019 Bişkek'te düzenlenmiş ve sonuncu olan 2020 zirvesi ise koronavirüs nedeniyle ertelenmiştir (Erdem, 2017, s. 80). 23-24 Haziran 2016 yılında düzenlenen 16. Zirvede, Hindistan ve Pakistan'ın örgüte üyelikleri ile ilgili yükümlülükleri memorandumu imzalanmış ve 2017'deki Zirvede üyelikleri kabul edilmiştir. İlk başta 5 üyeye sahip olan örgüt bugün itibariyle 8 üyeye ulaşmıştır.

3.3. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Yapısı

Egemen her devlet için üyelik hukuku ile kurulan ilişkilerde, devlet açısından iç ve dış mekanizmaların uyumu oldukça önemlidir. Dolayısıyla her devletin kendine özgü sahip olduğu bu hususlardan yola çıkarak, uluslararası sistemde yer alan bölgesel veya küresel örgütlere üyelik girişiminde bulunmalarında ilk bakacakları veya rasyonel davranış gereği ilk bakmaları gereken şey olarak karşımıza çıkan faktör, yapıdır. Bu bağlamda ŞİÖ'yü ele aldığımızda, örgütün SSCB ardından bölgede çıkan güç boşluğunu doldurmak ve özellikle de bölge ülkeleri arasında baş gösteren sınır sorunlarını çözmek maksadıyla kurulduğunu daha önceden ifade etmiştik.

Örgüt bünyesinde kuruluş aşamasında tek ve en önemli gündem maddesinin sınır sorunlarının çözümü olması, ülkelerin tüm zamanlarını ve sınırlı kaynaklarını bir noktaya yöneltebilmelerine olanak sağlamış, bu da sorunun çözümünü kolaylaştırmıştır. Rus Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Akademisi'nin Doğu Bilimleri Araştırma Merkezi Müdürü Andrei Volodin'in ŞİÖ'nün gelişimi üzerine yaptığı değerlendirmede şu vurguyu yapmaktadır: Katılımcı ülkelerin güvenliğini tehdit eden olay ve gelişmelere karşı ortaklaşa ve hızlıca tepki verme dinamizmi ve ŞİÖ'nün Avrasya'yı kapsayacak şekilde genişleme dinazmi, ŞİÖ'nün kuruluşu ve sınır sorunlarına yönelik belirtilenlerle örtüşmektedir (İşyar, 2013, s. 327-328). Ancak sınır anlaşmazlıkları uluslararası ilişkilerde çözümü en zor olan konuların başında gelmekte, kolaylıkla askeri çatışmalara, hatta savaflara dönüşebilmektedir. Sınır sorunlarının üstesinden gelinebilmesi ülkelerin birbirlerine olan güvenlerini artırmış, bu durum gündemin genişletilebilmesine imkân vermiştir (Yener, 2013, s. 78). NATO karşıtı, güvenlik ve savunma alanında Orta Asya'da ortaya çıkmış bir örgüt olarak sabit kalmamıştır.

Ancak ŞİÖ, yapısal olarak ne NATO ne de AB gibi bir örgüt değildir. AB'nin ulus-üstü ve hükümetler-arası niteliklerinin her ikisini de taşıyan sıkı teşkilatlanma biçiminin tam tersine, ŞİÖ hükümetler-arası bir nitelik taşımaktadır. Bunun sonucunda da AB'ye

nazaran daha gevşek bir siyasi birliktelik özelliği göstermektedir. Örgüt her ne kadar güvenlik ve savunma gibi high politics alanlardan yola çıkarak kurulmuş; terörizm, köktencilik, aşırılık ve ayrılıkçılık gibi hassas politik meseleler etrafında bir araya gelmişse de örgüt bünyesinde üyeler için egemenliklerini devredecek veya buna neden olabilecek bir mekanizma veya organla karşılaşmamıştır. Buna rağmen sıkı bir yapılanma ile üstesinden gelinebilecek meseleler daha gevşek bir yapılanma ile başarılı bir şekilde çözümlenmiştir. ŞİÖ'nün bugün itibariyle geldiği durum değerlendirildiğinde, ŞİÖ üyeleri arasında sınır güvenliklerini sağlamış, karşılıklı güven artırıcı gerekli alt yapıyı oluşturmuştur. (Özalp, 2019, s. 3450). Pekin Üniversitesi'nden Profesör Jia Qingguo'ya göre oluşumun başarısının arkasında üç neden bulunmaktadır: “ortak çıkarlar, uluslararası gelişmelere ortak tavır alma ve karşılaşılan sorunların aşamalı olarak çözülmesi yaklaşımı” (Yener, 2013, s. 79-80).

Bugün için örgütün yapısına bakıldığında, ekonomik alanda üyeler arasında gerçekleşen ticari işlemlerin bölge düzeyinde önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bunda elbette, Orta Asya ülkelerinin sahip olduğu doğal gaz ve petrol gibi kaynaklar ile Çin ve Hindistan'ın bu kaynaklara ihtiyaç duyması önemli rol oynamaktadır. Bölge düzeyinde tedarik-temin zincirinin kurulmasına elverişli bir ortamın olması, Çin gibi kalabalık nüfusa ve endüstride büyük ilerlemelere sahip devletler için kolaylık sağlarken; Rusya açısından da dünyadaki petrol ve doğal gaz gibi önemli kaynakların tedarik ve güzergahının belirlenebilmesi ve bu akışı kontrol edebilmesi fırsatını sunmaktadır. Bölge dışını da göz önüne alarak makro açıdan değerlendirildiğinde, Sanghay İşbirliği Örgütü, sahip olduğu kaynaklar ve jeopolitik konumu ile göz önünde bulundurulduğunda, uluslararası sistemde kısa sürede etkin olabilecek önemli bir potansiyele sahiptir (Çalışır & Şensoy, 2018, s. 41). Bu durumda, devletler için böylesi gevşek yapıya ama gelecek vadeden bir örgüt içinde yer almak daha çekici olabilir.

İşbirliği Örgütü'nün kurumsal yapısını incelediğimizde karşımıza şu organlar çıkar; Devlet Başkanları Konseyi, Hükümet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, Milli Koordinatörler Konseyi, ŞİÖ Genel Sekreterliği, Bölgesel Anti-Terör Merkezi, daimi temsilciler, bakanlık veya kurum başkanları toplantısı, özel çalışma grupları, iş konseyi, Interbank Konsorsiyumu ve ŞİÖ Forumu. Yapısal durumu en iyi açıklayan şey ise kurumlar veya organlardır. Kurumlar veya organların çalışma prensipleri üzerinden, yapının işlevi hakkında daha fazla bilgi sahibi olunabilir ve fikir yürütülebilir. Bunlardan

görece önemli olanlar bir sonraki başlıkta ele alınacaktır. Örgüte üyelik noktasında yapısal duruma baktığımızda ise Üye Ülkeler, Gözlemci Üye Ülkeler ve Diyalog Ortağı Ülkeler şeklinde bir süreç, kategorik aşama karşımıza çıkar. Her üç kategoride yer alan devletleri basit bir tablo yardımı ile bir arada görebiliriz.

Tablo 4: Şanghay İşbirliği Örgütü'nde Ülkelerin Statüleri

Tam Üye Ülkeler	Gözlemci Üye Ülkeler	Diyalog Ortağı Ülkeler
Rusya	Afganistan	Nepal
Çin	Moğolistan	Sri Lanka
Kazakistan	İran	<i>Türkiye</i>
Kırgızistan	Belarus	Ermenistan
Tacikistan		Azerbaycan
Özbekistan		Kamboçya
Hindistan		
Pakistan		

Kaynak: (Altundağ, 2016, s. 110)

Genel olarak ŞİÖ, üye ülkelerin egemenliklerini devretmelerini gerektirecek bir anlaşma veya örgüt alt yapısında yer alan bir kurum veya oluşuma sahip değildir. Üyeler, dış politikalarında tamamen serbest davranmaktadır. Güvenlik, ekonomi, ticari ve hukuki alanlarda topyekün hareket etmelerini gerektirecek nitelikte bağlayıcılığı olan üst bir merci yoktur. ŞİÖ'nün, örgüt anlaşmasında üye devletlerin iç işlerine karışmama ilkesi yer almaktadır (Sertif & Ayça , 2018, s. 132). ŞİÖ'nün antlaşma metninde açık bir madde bulunmamasına rağmen, örgütün sorumluluk sahası sadece üye ülkelerin toprakları ile sınırlıdır ve kararlar oy birliği şeklinde alınmaktadır (Sertif & Ayça , 2018, s. 129).

3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Kurumları

ŞİÖ'nün sahip olduğu kurumlar, işleyişleri bakımından toplantı mekanizması ve daimî organlar olmak üzere iki grupta toplanabilir. Toplantılar, devlet başkanları, hükümet

başkanları ve dışişleri bakanları seviyesinde olmaktadır. Kurumların, var olma veya tasfiyesi, çalışma metotları ve işleyişleri örgütlerin ilerleme süreçleri ile paralellik göstermektedir. Daha önce AB kurumları anlatılırken, bölgesel ve küresel alandaki değişimler ile örgütlerin mevcut durumlarındaki değişimlerin, kurumların oluşumunu şekillendiren temel dinamikler olduğu belirtilmişti. Bu durum doğal olarak ŞİÖ için de geçerlidir.

3.4.1. Devlet Başkanları Konseyi

Devlet Başkanları Konseyi, örgütün en yüksek kurumudur. Örgüt ile ilgili esas faaliyetleri saptama ve yönlendirme, amaç ve hedefleri belirleme görevleri vardır. Konsey, ŞİÖ ile diğer aktörler (devlet veya uluslararası örgüt) arasındaki ilişkileri ve politikaları oluşturma noktasında izlenecek yola karar verme yetkisine sahiptir. Konsey, örgütün diğer kurumlarında görüşülen konular hakkında da kararlar alabilmektedir. Devlet Başkanları Konseyi her yıl düzenli bir şekilde toplanmaktadır. Bu toplantılar genel olarak Haziran ayına denk gelmektedir ve toplantı yeri de Rus alfabesi sırasına göre üye ülkelerde yapılmaktadır. Bu usul ile toplantının yapıldığı yer, yani toplantıya ev sahipliği yapan ŞİÖ üyesi ülke o yıl için Devlet Başkanları Konseyi'nin başkanlığını yürütmektedir.

3.4.2. Hükümet Başkanları Konseyi

Hükümet Başkanları Konseyi, Devlet Başkanları Konseyi'nden sonra gelen ikinci derecedeki öneme sahip kurumudur. Görev ve sorumlulukları Devlet Başkanları Konseyi'ne nazaran daha sınırlıdır. Ekonomik faaliyetler daha çok bu konseyin çalışmanı alanını oluşturmaktadır. ŞİÖ'nün bütçesini hazırlama ve kabul etme yetkisine sahiptir. Bu konseyin de başkanı, Devlet Başkanları Konseyi'nin usulü ile aynıdır. Ancak Devlet ve Hükümet Başkanları Konseyi'nin aynı dönemde aynı ülkede olmaması için bir düzenleme getirilmiştir.

3.4.3. Dışişleri Bakanları Konseyi

Dışişleri Bakanları Konseyi, uluslararası sistemde önem taşıyan konulara ilişkin çözüm geliştirmek ve politika üretmek, örgütü ve üyeleri ilgilendiren önemli meselelerde sorunları gidermek ve Devlet Başkanları Konseyi'nin toplanması öncesinde gerekli

hazırlıkları yerine getirmekle görevlidir. Konsey, Devlet Başkanları Konseyi'nin toplanmasından bir ay önce toplanır ve konuşulacak konuları belirler.

Örgütün, üye devletlerin iç işlerine müdahil olma yetkisine sahip bir merciinin olmaması ile kuruluş aşamasında amaç edindiği yüksek siyaset görevlerini tamamlamış olması onu şimdilerde daha çok ekonomi alanında seyreden bir örgüt niteliğine büründürmüştür. Bu durum da doğal olarak, kuruma gevşek bir yapılanma özelliği kazandırmıştır. Kurumsal yapısına baktığımızda, örgütün kurumları üzerinden gidildiğinde de bu gevşek yapı dikkatimizi çeker. Kurumların, devletleri daha çok iş birliği ve acil konular noktasında bir araya getirdikleri, rutin birleşmelerin ise örgütün ve üyelerin gündemi ve geleceğine dair toplantılar şeklinde geçtiği görülmektedir. Ortak bir anayasa, para birimi ve dış politika gibi ulus-üstü örgütlere has niteliklerin ŞİÖ'nün bugünkü yapılanma biçiminde karşılık bulmadığı açık bir şekilde ortadır. Gerek bölgenin dinamik bir yapı da olması gerekse de Rusya, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin küresel siyasette birçok yönden dikkat çeken bir ivme kazanmış olması, örgütün geleceğine ilişkin durumu üzerinde siyasi, akademi ve ekonomi kesimlerinde bir ilgi odağı oluşturmakta ve meraklarını diri tutmaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'ne dair kuruluş gerekçeleri, örgüt yapısı ve kurumlarından çalışma için yeterli olacak kadar şekilde bahsederek, örgütün bugün uluslararası sistemde neye karşılık geldiği noktasında bir zemin oluşturmak istedik.

AB ve ŞİÖ'nün kıyası noktasında, iki örgütü tüm yapısal özellikleri ile mukayese ettiğimizde taşıdıkları farklılıklar belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. AB, ŞİÖ'ye göre daha uzun bir geçmişe ve doğal olarak da uluslararası örgüt olma adına daha fazla tecrübeye sahiptir. ŞİÖ, daha genç olmasının yanında kuruluşundan itibaren uluslararası sistemde önemli bir konum elde etmiş ve bu konumunun ağırlığını arttıracığı yönünde önemli sinyaller vermektedir. AB'nin, demokrasiye ve demokrasinin değerlerine verdiği önem, insan hakları konularındaki gösterdiği duruş ve hukukun üstünlüğüne ilişkin anlayışı ile uluslararası sistemde, diğer aktörelere nazaran daha önde olduğu yönünde genel bir kanı hakimdir. ŞİÖ'de ise bu unsurlar, batı dünyası tarafından, gerekli hassasiyetin gösterilmediği yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır.

AB, ulus-üstü ve hükümetler-arası niteliklerin her ikisini bir arada tutan, sıkı yapılanmış bir siyasi birlik niteliğindedir. Bundan dolayı, üyesi olan egemen devletlerin üzerinde bir yetki devri hakkını kendinde toplamaktır. Ancak ŞİÖ'nün sadece hükümetler-arası bir

yapılanmaya sahip olması, üyeleri üzerinde böylesi bir hakka sahip olmasını engelleyen bir durum olarak karşımıza çıkar. AB'nin karmaşık ve sıkı yapılanma biçimi, zaman zaman karar mekanizmalarının da ağır işlemesi sorununu ortaya çıkarmıştır. Ancak ŞİÖ'de genel olarak gevşek yapılanmanın olduğu, daha çok alçak siyaset alanları üzerinde bir süreç kaydedildiğinden dolayı karar mekanizmaları daha hızlı bir şekilde çalışmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, AB'nin daha ağır basan bürokratik olma durumu AB için bir dezavantaj getirmektedir.

Her iki örgüte ekonomik alan üzerinden yaklaşıldığında, AB'nin ortak bir pazara ve ortak bir para birine sahip olması, üyeler arasındaki ticarete ve aynı ekonomik politikalar sistemi içinde yer almalarıyla ilgili olumlu ve olumsuz kimi durumları ortaya çıkarmıştır. Ortak pazar, üyeler için ithalat ve ihracat bağlamında üyelerin dış ticaretlerini gerçekleştirmeleri noktasında hem kolaylık sağlamış hem de pazar ortamı yaratmıştır. Ancak her ülkenin ekonomik, finansal ve mali durumu, yer altı ve üstü kaynakları, coğrafi koşulları gibi ekonomiye ilişkin önemli parametrelerin aynı olmamasından dolayı ticari dengelerde üyeler arasında ortak pazar bağlamında eşit bir faydadan bahsetmek güçtür. Ayrıca parasal birlik hem egemenlik hem de ekonomik açıdan üyeler arasında dezavantajlar taşımaktadır. ŞİÖ'de ise her devletin, ticarete kendi ulusal para birimlerini kullanma hakları vardır ve ekonomik ilişkiler bu çerçevede yürütülmektedir. Dolayısıyla AB için söz konusu olan dezavantajlar ŞİÖ bünyesinde daha yumuşak bir şekilde karşılanmıştır.

ŞİÖ, federalleşme yolunda olmakla eleştirilen ve kimi kesimlerce bu şekilde kabul edilen AB'den tamamen farklı bir yapıdadır. Kuruluş aşamasındaki amaçları olan karşılıklı güven, iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi; bölgesel barış, güvenlik ve istikrarın korunması için ortak çaba sarf edilmesi; terörizm, köktencilik, ayrılıkçılık, örgütlü suçlar ve yasadışı göçle ortak mücadele edilmesi gibi alanlarda sağlanan başarılar ile zamanla yapılan genişlemeler ve son olarak da konjonktürün getirdiği durumlar, örgütün amaç ve işlev noktasında yelpazesinin genişlemesine ve gelişmesine yol açmıştır. Nihai olarak, örgüt bugün için dünya nüfusunun, küresel ekonomi ve ticaretinin ve diğer birçok göstergenin yüzdesel olarak önemli bir bölümünü temsil eden gevşek bir yapılanma ile uluslararası sistemde etkisi giderek artan bölgesel bir oluşum şeklinde yerini almıştır. Tüm bunlardan yola çıkarak; iki örgütün, etrafında şekillendikleri amaçlar

ve çalışma mekanizmaları, anlayışları, yapılanmaları ve işlevleri ile birbirine taban tabana zıt bir görünümde oldukları söylenebilir.

4. BÖLÜM: TÜRKİYE

4.1. Genel Olarak Türkiye

Her devlet gibi Türkiye de dünya üzerinde bulunduğu konumu itibariyle birtakım avantajlara ve dezavantajlara sahiptir. Coğrafi özellikler, doğal zenginlikler, tarihi, siyasi ve ekonomik koşullar bakımından sahip olunan veya olunmayan potansiyeller karşımıza avantaj ve dezavantaj olarak çıkmaktadır. Bu bağlamda, devletlerin kurdukları ikili veya çok taraflı ilişkiler, sahip oldukları ve olmadıkları nitelikler üzerinden şekillenmektedir. Dolayısıyla bir devlet için uluslararası sistemde etkin bir şekilde var olabilmek, bir başka devlette olmayan faktörün rasyonel bir biçimde kullanılması ile mümkündür ki devletler arasında ilişkiler genel manada bu yolla inşa edilmektedir.

Türkiye'nin genel durumuna, yani jeopolitik konumuna, ekonomisine, tarihine, kültürel ve sosyal değerlerine, siyasi ve rejimsel olarak politik anlayışına bakmak hem kendisini hem de AB ve ŞİÖ ile olan ilişkilerini anlamak açısından oldukça önemlidir. Bir ülkenin konumu ve konumundan dolayı ortaya çıkan olumlu ve olumsuz tüm faktörlerin bir araya gelmesiyle jeopolitik kavram ortaya çıkar. Türkiye'nin jeopolitik konumuna baktığımızda, Asya, Avrupa ve Orta Doğu arasında transit bir yapıda olan köprü görevi üstlendiğini görürüz. Köprü görevi, adı geçen bölgeler arasında salt ulaşım ile sabit kalmamakta, ekonomik, siyasi, ideolojik ve sosyolojik unsurlarla da etki alanı oluşturmaktadır. Tüm bunlarla birlikte Türkiye, konumu itibariyle her dönem dikkati üzerinde toplayan bir aktör olmuştur. Bu durum doğal olarak ülkenin hem iç hem de dış politikasının her dönemde canlı olması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birçok yeni devlet ortaya çıkmış, bunlardan biri de Türkiye olmuştur. Türkiye, cumhuriyetin bu ilk dönemlerinde, "1294 Halifeliğin kaldırılması, 1926 Medeni Kanun, 1927 Ceza Kanunu, 1928 Harf Devrimi, 1928 Anayasa'dan ... dini İslam'dır ibaresinin kaldırılması" (Oran, 2014, s. 247) gibi bazı değişikliklerle daha demokratik, laik ve batıcı bir ülke görünümünde olmuştur. Türkiye, Osmanlı'dan bağımsız olarak savaş sonrası dünyada yerini aldığı anda, dünyada genel olarak batı ve doğuda, Liberal ve Sosyalist ayrışmaya giden iki farklı bloklaşmanın ilk adımlarının atıldığı bir hava hâkim idi. Genç Türkiye ise 1923-1950 yılları arasında çeşitli pakt ve anlaşmalarla dış politikada barışçıl bir çizgi takip etmekteydi.

Köklü Batı devletleri ve genç SSCB arasında süren ideolojik sürtüşmelerin olduğu dönemler hem Türkiye hem Batı hem de SSCB açısından dış politikada birbirleri arasında tesis edilecek ilişkilerin eksenini bulmak adına arayış yılları olmuştur. Ancak arayış, Türkiye açısından tam anlamıyla bir “denge” tahtası üzerinde devam etmiştir. Örneğin “komünizme iç politikada hayır diyen Türkiye, SSCB’ye dış politikada evet diyerek denge politikasını aksatmadı” (Oran, 2014, s. 256). Diğer yandan, kaynağını Batıdan alan ve uluslararası ilişkilerde kabul gören kimi unsurlar da takip edilmeye devam edilmiş ve bunlardan faydalanma noktasında geri durulmamıştır. Türkiye’de de günlük yaşama dair rakam, ağırlık ve uzunluk ölçüleri, dil, alfabe, meslekler, eğitim-öğretim, kılık-kıyafet, hukuk gibi unsurlarda Batı’dan esintiler görülmüş ve bu alanlarda bariz bir şekilde uygulanmıştır (Zürcher, 2015, s. 276-286). Ancak neredeyse her dönem geçerliliğini koruyan denge politikası gerçeği, Türkiye açısından geçmişte ve günümüzde dış politikada bir eksen belirlemek ve bu istikamette iç ferahlığıyla diplomatik ilişkiler yürütmek bağlamında sürekli göz önünde olmuştur. Daha terminolojik olarak açıklamak gerekirse Willam Hale’nin yaklaşımıyla, “Türk dış politikasında "multi dimensional" yani "çok yönlülük" esas yaklaşım olarak birçok kez kendisi hatırlatmıştır” (Hale, 2003, s. 169).

4.2. Türkiye AB İlişkilerinin Tarihsel Süreci

Türkiye AB ilişkileri, taşıdığı uzun soluklu siyasi durumundan dolayı benzeri görülmemiş bir süreç olarak yerini almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Türkiye ile AB ilişkileri ele alınırken, özellikle siyasi alan olacak şekilde siyasi ve ekonomik bağlam üzerinde durulacaktır. Daha sonra kültürel, dini, sosyal ve tarihi unsurların kapsamına giren unsurlara yer verilecektir. Paragrafın başında belirtildiği üzere, Türkiye ile AB arasında tesis edilmesi düşünülen bağ, bugünün meselesi değildir. Bu yolda atılan adımların üzerinden on yıllar geçmiştir. İlk kez 1959 yılında AET’ye üye olmak için Topluluk Konseyi’ne başvurulmuştur. Türkiye-AB ilişkilerinin temeli işte bu başvuru ile atılmıştır. Daha sonraki adımda, Ankara Anlaşması olarak bilinen, Türkiye’yi AET’ye "ortak üye" yapan, taraflar arasında bir gümrük birliğine dayanan ve ileride tam üyeliği öngören Ortaklık Antlaşması 1963 yılında karşılıklı olarak imzalanmıştır (Karluk, 2013, s. 33).

Ankara Anlaşmasının ardından, 1970 yılında Katma Protokol imzalanmıştır ve 1973’te yürürlüğe girmiştir. Bu protokol, sanayi ürünlerinde gümrük birliği, tarım için tavizli

rejim, işgücünün serbest dolaşımı, yabancı sermaye, yerleşme serbestisi ve hizmet edimi, ekonomi politikalarının koordine edilmesi, rekabet ve devlet yardımları, ihracatın desteklenmesi ve mali yardımlar gibi temel konularda Türk ekonomisinin geleceği için çok önemli uygulama hükümleri içermektedir (Karluk, 2013, s. 54). Sonrasında, 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği imzalanmış ve Ankara Anlaşması'nda öngörülen son döneme girilmiştir.

Tüm bu alanlarda sürdürülen gelişmeler ışığı altında Türkiye, Ankara Anlaşması'nda öngörülen dönemlerin dolmasını beklemeden 1987 yılında AET'ye "tam üyelik" başvurusunda bulunmuştur. Bu başvuru Avrupa Komisyonu tarafından olumlu karşılanmamıştır. Gerekçe olarak ise AB'nin kendi iç bütünleşmesini tamamlamamış olması; Türkiye'nin topluluğa katılmasında ehil olduğunu ancak ekonomik, sosyal ve siyasal alanda gelişmesi gerektiği ifade edilmiş ve ilişkilerin Ortaklık Anlaşması çerçevesinde geliştirilmesi önerilmiştir. Bu öneri Türkiye tarafından da olumlu karşılanmıştır (Türkiye- AB İlişkilerinin Tarihçesi , 2020). Türkiye'nin adaylık elde ettiği süreç ise 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde adaylığın resmi olarak onaylanması ile başlamıştır. 2005 yılında Lüksemburg'da düzenlenen konferanslarla Türkiye'nin Katılım Müzakereleri başlamıştır. 2012'ye gelindiğinde ise Türkiye ve Avrupa Komisyonu arasında Pozitif Gündem başlatılmıştır. Bu mekanizma, adından da anlaşılacağı üzere ilişkilerin geliştirilmesi ve taraflar arasındaki pürüzlerin giderilmesi amacı taşımaktadır. Fakat 2014 yılında son bulmuştur.

Türkiye-AB ilişkileri en safi haliyle ortaya konulduğunda bugün itibariyle (2022 yılında) karşılaşılan sonuç şudur: AET'ye yapılan ilk başvurunun üzerinden 63, Ankara Anlaşmasının 59, tam üyelik müracaatından 35, gümrük birliğinin 26, adaylık statüsünün 23 ve müzakerelerin başladığı tarih üzerinden 17 yıl geçmiştir. Yani en temelden bakıldığında yarım asırdan daha fazla (62 yıl) süren zaman dilimine yayılmış bir süreç ile karşımıza çıkmaktadır. Bugün için adaylık ile sonuçlanmış bir durum da söz konusu değildir. Süre, ucu açık bir şekilde devam etmekte ve zaman geçmektedir. Süreç böylelikle "tarihsel" nitelendirmesini önüne almış, "**tarihsel süreç**" kavramına dönüşmüştür. 62 yılda dünyada değişen ve yaşanan şeyleri düşündüğümüzde, sürecin gerçek boyutu şok etkisi yaratmaktadır. Bu bile yalnız başına, Türkiye-AB ilişkilerini olumsuz bir bakış açısıyla değerlendirmeye yeterlidir. Aşağıdaki tablo birliğe üye olma prosedürünü aşamalı olarak göstermektedir. Türkiye'den başka hiçbir aday için üyeliğin

böyle uzun zamana yayıldığına görülmediği, makul zaman diliminde adaylık sürecinin tamamlandığı bu tablodaki aşamalar, Türkiye'nin şimdiye kadar 62 yılını almış ve hala da zamanını almaya devam etmektedir.

Tablo 5: Avrupa Birliği'ne Katılım Süreci

1. Avrupalı ülkenin Konsey'e üyelik başvurusunda bulunması
2. Konsey'in Komisyon'dan başvuruya ilişkin görüş istemesi
3. Komisyon'un başvuruya ilişkin görüşünü Konsey'e iletmesi
4. Konsey'in Avrupa Parlamento'sunun uygun görüşünü aldıktan sonra, oybirliği ile aday ülkeyle müzakerelere başlanması kararı alması
5. Dönem başkanı olan üye ülke başkanlığında, aday ülke ile müzakerelerin Konsey tarafından yürütülmesi
6. Konsey'in oybirliğiyle Komisyon tarafından önerilen AB müzakere pozisyonunu kabul etmesi
7. Taslak Katılım Antlaşması'nın AB ve aday ülke tarafından hazırlanması
8. Katılım Antlaşması'nın Konsey ve Avrupa Parlamentosu'na sunulması
9. Avrupa Parlamentosu'nun, Katılım Antlaşması'nı basit çoğunlukla onaylaması
10. Konsey'in Katılım Antlaşması'nı oybirliğiyle onaylaması
11. Üye ülkeler ile aday ülkelerin Katılım Antlaşması'nı imzalaması
12. Üye ülkeler ile aday ülkelerin Katılım Antlaşması'nın onay işlemlerini tamamlaması
13. Onay işleminin tamamlanmasından sonra aday ülkenin AB'ye üye olması

Kaynak: (Karluk, 2013, s. 390)

4.3. Türkiye ŞİÖ İlişkilerinin Tarihsel Süreci

Şanghay İşbirliği Örgütü, AB kadar köklü bir geçmişe sahip değildir. AB, yarım asırdan fazla bir süredir, uluslararası örgüt olarak küresel siyasette yerini almışken, ŞİÖ henüz çeyrek asrı doldurabilmiştir. Dolayısıyla, AB'nin geçirdiği çeşitli formlar,

teşkilatlanmasının her kademesinde kendini göstermiştir. Aynı şey, birebir olarak ŞİÖ için geçerli değildir. İki örgüt arasındaki bu fark, belirtildiği üzere zamansal faktörden kaynaklanmaktadır. Doğal olarak, Türkiye-ŞİÖ ilişkileri değerlendirilirken, ilişkilerin Türkiye-AB ilişkilerinde olduğu kadar bir derinliğe sahip olmadığı görülür.

Sovyet sonrası dönemde, Orta Asya’da Rusya ve Çin’i ciddi anlamda etkileyebilecek bir güç boşluğu meydana gelmiştir. Uluslararası ilişkilerde bu süreç “New Great Game” (Yeni Büyük Oyun) olarak adlandırılmıştır (Özalp, 2019, s. 3461). ABD hegemonyasının ve de özellikle ABD ve Batı dünyasının Orta Asya’ya olan ilgisinin önünün kesilmesi düşüncesi, belirgin olarak Rusya’nın Orta Asya ve çevresinde bölgesel kuruluşlar inşa etmesinin temel motivasyonu olmuştur. ŞİÖ, amaç edindiği hedefleri gerçekleştirmek üzere bu motivasyonla kurulmuş bir örgüt olarak kabul edilebilir. Kuruluşun ilk adımı, 1996 yılında Rusya, Çin, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan’ın sınır sorunları, terörizm ve ayrılıkçılık alanlarında yaşanan sorunları giderme ve sorunlara yönelik ortak hareket etme ile atılmıştır. 2001 yılında Özbekistan’ın örgüte katılımıyla da örgüt, bugünkü ismini (ŞİÖ) almıştır.

Türkiye’nin, Orta Asya Cumhuriyetleri ile olan bağlarını sürdürmede ve tesis etmede, etnik unsurlar önemli bir yere sahiptir. SSCB döneminde bu ülkeler ile yeterli ölçüde ilişki geliştirilememiştir. Bunda SSCB’nin kapalı bir yönetim modeli olması önemli rol oynamıştır. Sovyetlerden hemen sonraki dönemde, bahsedilen güç boşluğunun belirlediği zamanlarda Türkiye, bu ülkelerle daha rahat temas geçebilme fırsatı yakalamışsa da bağlar istenilen seviyede olmamıştır. Çünkü Rusya, bölgede Bağımsız Devletler Topluluğu benzeri yapılarla, SSCB’ninki kadar olmasa da dış dünyanın rahat rahat bölgeye entegre olamayacağı bir ortam yaratmıştır. Geçen sürede, Rusya ve Çin siyasi ve ekonomik hayatta hayli yol kat etmiş, Türki Cumhuriyetleri devlet olma yolunda ve dış politikada daha bilinçli olmuş, genelde ise ŞİÖ, başladığı noktadan çok uzağa giderek uluslararası sistemde ağırlığı olan bir örgüte dönüşmüştür. Türkiye için ŞİÖ, hem Türki Cumhuriyetlerle temas hem de yükselen bir değer olan örgütle işbirliği yolu gibi düşünülebilir.

ŞİÖ, Üye Devletler, Gözlemci devletler ve Diyalog Ortakları şeklinde bir mekanizmaya sahiptir. Türkiye, 2011 yılında örgüte Diyalog Ortaklığı için başvuruda bulunmuştur. 6-7 Haziran 2012 yılında yapılan Liderler Zirvesi’nde Türkiye’nin başvurusu kabul

edilmiştir. ŞİÖ'ye göre örgüte diyalog ortağı olarak kabul edilenlerin herhangi bir karara imza atmaya yetkileri yoktur. Diyalog ortaklığı, örgütle iş birliği yapmanın ilk basamağını oluşturmaktadır. Diyalog ortakları belirli toplantılara katılabilirler, görüş bildirebilirler yani bir nevi danışma niteliğindedir (Özalp, 2019, s. 3451).

4.4. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Siyasi Açından Değerlendirilmesi

Türkiye tarafından bakıldığında AB üyeliği talebinden vazgeçilmesi, diğer bir deyişle sürecin sonlandırılması daha sonra başka bir örgüte doğru adım atılması veya AB ile birlikte başkaca örgütlerle üyelik hukuku içerisine girilmesinin veya girilmemesinin dayanakları olmalıdır. Bundan dolayı dayanakları temellendirerek işe başlamak gerekir. Bir önceki bölümde ele alınan tarihsel süreç, taraflar arasında tam olarak emin ve istekli olma durumunun olmadığını kanıtlar niteliktedir. Müracaatı kabul eden, yani kendisine üye olunmak istenen taraf AB olduğundan, adaylık noktasında isteksiz ve şüpheli olan tarafın da AB olduğu söylenebilir.

Yarım asırdan fazla süren adaylık serüveni, güncel gelişmelere bağlı olarak sürekli sürüncemede bırakılmış, dolambaçlı yollara girdirilmiş, zor ve sürdürülemez bir ilişki biçimine evrilmiştir. Elbette durumun böyle olmasının altında çeşitli nedenler vardır. Diğer üye ülkelerin adaylık süreçlerine baktığımızda Türkiye'ninki kadar uzun süren bir örneği görmek bir yana, kimi dönemlerde Türkiye'ye ilgili konular hakkında görüş ve cevap verme süresi uzunluğunda bu süreçleri tamamladıklarını görürüz. Bu noktada, Türkiye-AB ilişkilerine getirilebilecek en büyük eleştirilerden biri, sürecin bu şekilde uzatılıyor olmasıdır. Belirsizliğin hâkim olduğu bu süreçte, Türkiye tarafı da belli dönemlerde AB'nin tutumundan kaynaklı olarak üyelik noktasında şüpheli ve isteksiz davranmaktadır.

AB, Türkiye'nin üyelik sürecine ilişkin eleştirilerini yüksek sesle ve üst perdeden dillendirdiği, geri çekildiği zamanlarda, mevcut durumu muhafaza etmek adına, AB, müktesebatına uymamayı göze alıp, üyelik dışında Türkiye'ye özgü modellemeler dahi geliştirme yoluna girmekten çekinmemektedir. Almanya ve Fransa'nın Türkiye için "imtiyazlı ortaklık" önermesi bu modellemeye örnektir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'de "imtiyazlı ortaklık" şeklinde bir tanımlama yoktur (Karluk, 2013, s. xii). Bu öneri, adaylık için müzakerelerin başladığı 2005 yılından daha sonraki yıllarda yapılmıştır. Daha öncede belirtildiği üzere, imtiyazlı ortaklık, AB müktesebatı,

sözleşmeleri ve teamüllerine aykırılık oluşturmaktadır. AB'ye başvuruyu "**tarihsel süreç**" şekline dönüştüren bu tür oyalamalar ne uluslararası siyasete ne uluslararası hukuka ne de gelişmekte olan Türkiye'nin politik gerçekçiliğine uymamaktadır. Dolayısıyla bu durum her haliyle sorgulanmaya her zaman için açıktır. Bir başka açıdan ele alınacak olursa, uzayan süreç Türkiye'nin dış politikada manevra kabiliyetini de daraltmaktadır. Her ne kadar üyeliğe ilişkin süreç nihayete ermemiş olsa da Türkiye ve AB arasındaki üyelik sürecinden kaynaklanan birliktelik, üçüncü taraflarla –ülke veya kuruluş- olan ilişkileri de etkilemektedir. En azından Türkiye açısından bu durum daha belirgindir. Türk dış politikası anlayışında ve AB müktesebatında, siyasal alanda üçüncü taraflara ilişkin ortak tavrı gerektirecek bir hüküm olmasa bile gerçekte birlikteliğin yarattığı duygu, aktörleri bu bağlamda etkilemektedir. Dolayısıyla Türkiye için sürecin olumlu veya olumsuz neticelenmesi her iki durumda da kendisi için önünü daha iyi görebilme anlamına gelecektir. Mevcut durumdan dolayı şu an için böyle bir ayrıcalıktan yoksun kalmaktadır. Bu yoksunluk da Türkiye tarafında arayışa neden olmaktadır. Türkiye'de eksen tartışmalarının doğmasına zemin hazırlayan bu gelişmeler, Türkiye-AB ilişkilerinin bir çıkmaz sokağa girmesinin doğal sonucudur (Karluk, 2013, s. xii).

AB'nin kurumsal yapısıyla ilgili çok önemli olup, ciddiyetini koruyan bir özelliği vardır. O da **egemenlik devri** ve **yetki devridir**. Bilindiği üzere 1648 Westphalia Anlaşması ile ulus devletler ortaya çıkmış ve bu devletler arasında birbirlerinin iç işlerine karışmama prensibi kabul edilmiştir. Bu prensip bugün için de varlığını sürdürmektedir. Ancak AB gibi ulus-üstü yetkilerle donatılmış uluslararası kuruluşların ortaya çıkması ile ulus devletler zaman zaman Westphalia tipi egemenlik yetkilerini yitirmişlerdir. AB'de olduğu gibi devletler sermaye, mallar, kişiler, hizmetler (dört temel özgürlük) üzerindeki egemenliklerini büyük ölçüde kaybetmiştir (Karluk, 2013, s. 233). AB'nin ulus-üstü özelliği, sert bir özellik olarak dizayn edilmiştir ve üyeleri üzerinde önemli etki gücüne sahiptir. 1992 Maastricht Antlaşması sonrasında Avrupa Birliği ismini alan oluşum, üye devletlere kimi şartların yerine getirilmesi zorunluluğu yüklemektedir. Birlik içinde ortak politikaların yürütülmesi amacıyla siyasal ve politik olarak ortak kararların alınması, ortak bir para biriminin kullanımı, ortak müktesebata uyum sağlanması gerek üye gerekse aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken kimi zorunluluklar ortaya çıkarmaktadır (Tarhan & Ezici, 2020, s. 526). Bu durum Robert Keohane'nin deyimiyle "bir havuzda toplanmış" egemenlik anlayışına benzetilmektedir.

Avrupa Birliği, üye devletlerin egemen eşitliği üzerine değil, ulusal egemenlik yetkilerinin bir bölümünün AB karar organlarına devri ve egemenlik yetkilerinin belli alanlarda ortaklaşa kullanımını üzerine kurulmuş uluslararası bir kuruluştur (Karluk, 2013, s. 227). Bu durum Türkiye açısından iki önemli sorunu ortaya çıkarmaktadır. İlki yürürlükte olan, mevcut anayasamızda yani 1982 Anayasası'nda egemenlik yetkisine ilişkin durumdur. 1982 Anayasası'nda birinci kısımda genel esaslar başlığında, Madde 6'da, "egemenlik kayıtsız şartsız milletindir. Türk Milleti, egemenliğini, Anayasa'nın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz" (Ülgen, 2019, s. 4) hükmü yer almaktadır. Bu hükmün gereği olarak AB'ye üyelik, ilgili maddenin uygun hale gelmesiyle mümkündür. Bu da bir referandum veya meclis üye tam sayının en az üçte ikisinin yani 400 milletvekilin kabulü ile gerçekleşebilir. Fakat burada ilk sorundan kaynaklanan başka bir sorun daha karşımıza çıkmaktadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 400 vekile tek başına veya ittifak halinde hiçbir parti sahip değildir. Bugünkü¹ siyasi koşullarda ittifaklar veya siyasi partilerin 400 vekile ulaşması pek mümkün görünmemektedir. Ancak yine de bu durum yoruma açıktır. Diğer taraftan referanduma gidildiğinde, siyasi iklim, AB üyeliği için şart olan yetki devrine ilişkin bir hükmün Anayasa'ya girmesi bakımından yine pek uygun ve ılımlı görünmemektedir.

İkinci sorun ise, Türkiye kamuoyunun AB ile ilgili düşüncesi ve yaklaşımıdır. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Dergisi'nde yayınlanan bir anket çalışması bu duruma ilişkin çarpıcı sonuçları gün yüzüne çıkarmaktadır. Ankete, 2828'i kadın, 3778'i erkekten oluşan 6607 kişi katılmıştır. Bu katılımcılar, çeşitli yaş ve meslek grupları, medeni ve eğitim durumu, yerleşim birimi ve aylık gelire sahip kişilerden oluşmaktadır. *Size göre Türkiye Avrupa Birliği üyesi olmalı mıdır*, sorusuna katılımcıların %62'si hayır cevabı verirken, %38'i evet demiştir. Erkeklerde hayır cevabı, %63,0 ile kadınlardaki %60,3'lük orandan daha yüksektir. Ayrıca tüm yaş gruplarında hayır oranı evet oranından yüksek iken en düşük hayır oranı %52,5 ile orta yaş olarak ifade edilen 45-64 yaş aralığında katılımcılara aittir. Ayrıca eğitim düzeyi arttıkça hayır cevabının azaldığı görülmektedir. Lise mezunları %64,4 oranında hayır derken, lisansüstü eğitim mezunlarında bu oran %48,1'e kadar düşmektedir. Eğitim düzeyine benzer şekilde aylık

¹ Çalışmanın bu bölümü 27 Şubat 2021 tarihinde yazılmıştır. Yukarıda telaffuz edilen veriler ve gündeme ilişkin çıkarımlar, doğal olarak bu tarih kapsamında değerlendirilmiştir.

gelir arttıkça hayır cevabı verenlerin oranı azalmakta, hiç geliri olmayanlar %60 oranla hayır derken, 4.000 TL'den fazla geliri olanlar ise %44,9 oranla hayır demektedirler (Bozkurt, 2018, s. 278). Bahsi geçen anket çalışmasında Türkiye-AB ilişkileri kapsamında çok çeşitli sorular sorulmuş, kamuoyunun görüşü derinlemesine ölçülmüştür. Ulaşılan bulgular neticesinde Türkiye toplumunun, AB üyeliğini önemli ölçüde olumsuz olarak değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak anket çalışmasının 2017-2018 yılları arasında yapıldığını belirtmekte fayda vardır. Yani elde edilen bulgular günümüz toplumunun bugününü yansıtan en güncel verilerdir. Neticede egemenlik ve yetki devrinin gerçekleşmesi, görüldüğü üzere hem anayasal düzende hem de kamuoyu nezdinde net bir şekilde kolay görünmemektedir.

Kopenhag Kriterleri, üyelik yolunda olan ülkelerin adaylık sürecinde uymakla yükümlü olduğu, adaylık sürecinin ana hatlarını ve bel kemiğini oluşturur. Üye olmak isteyen ülkeler, bu ilkeler üzerinden değerlendirilir. Kopenhag Kriterleri, 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde aday ülkelerin tam üye olabilmesi için yerine getirmesi gereken şartlar olarak ortaya çıkmıştır. Bu şartlar, demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlıklara saygı gösterilmesi ve korunması, piyasa ekonomisi ile ekonomik hayatı ayakta tutabilecek kurumların varlığı gibi siyasi ve ekonomik ilkelere oluşur. Fakat uygulamada, AB kendi oluşturduğu bu kriterlerle zaman zaman çelişmektedir. Daha da önemlisi Türkiye ile ilgili meselelerde çifte standartlara varan yaklaşımlar sergilenmekte ve sürecin uzadıkça uzamasına "imkân" veren yine bu kriterlerin içeriğini oluşturan öğelerdir.

Kopenhag Kriterleri üzerinden Türkiye'yi en çok uğraştıran, bu kriterlerden siyasi nitelik taşıyanlardır. *Demokrasi kriterleri* açısından Türkiye'ye yöneltilen eleştirilerden biri, ülkede Milletvekili Seçim Kanunu'nun (2839 sayılı kanun) getirmiş olduğu seçim barajıdır. Bu oran, kanunda %7 olarak belirtilmiştir. Seçim barajının varlığının gerekli olup olmadığını başka bir tartışmaya bırakmak gereklidir. Avrupa Komisyonu, bu oranın demokrasi ve temsilde adalet ilkesi açısından değil, spesifik olarak Kürt kökenli Türk vatandaşlarının temsili açısından yüksek bulmaktadır. Oysa 1981'den bu yana AB üyesi olan Yunanistan, 1990 yılında Batı Trakya Türklerinin Yunanistan Parlamentosu'na girmesini engellemek için bağımsız adaya ülke çapında %3 barajı getirmiş fakat AB bu baraja hiç sesini çıkarmamıştır (Karluk, 2013, s. 613). Öncelikle bilimsel çalışma yapan her insan, temsilde adaletin olmasını, işleyen adil bir sistemin varlığını, temsiliyet

anlayışının ülkedeki tüm yurttaşlara eşit şekilde yansımaları ister ve savunur. Dolayısıyla Komisyon'un ortaya koyduğu argüman bu açıdan doğrudur. Fakat AB'nin, Türkiye özelinde bu duruma bir açıklama getirirken, Birliğe üye konumunda olan Yunanistan'ın benzer durumu için kayıtsız kalması, demokrasi kriterlerine olan bağlılığının ve samimiyetinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Diğer yandan, AB'nin ortaya koyduğu bu tavır, bir *çifte standart* olarak da algılanabilir. Uygulamada birlik olmadığı müddetçe, Birlik bu tür ithamlara katlanmak zorundadır.

Demokrasi kriterleri bağlamında, AB'nin çelişkili davrandığı bir diğer örnek ise Katalonya Bağımsızlık referandumudur. İspanya, genel olarak Katalonya'nın bağımsızlık girişimlerini engellemiştir. 2014'te bağımsızlık referandumu yapılmış ve %80 oranında evet oyu çıkmıştır. 2017 yılında yapılan referandumda ise %90 oranında evet oyu çıkmıştır. Özerk bir bölge olan Katalonya'da yapılan bu seçimler ne merkezi hükümet ne de AB düzeyinde bir karşılık bulmuştur. Katalonya'nın bağımsızlığı konusunda AB nezdinde kayda değer bir adım atılmadığı gibi yapılan açıklamalarda AB'nin "değerlerine" açıkça aykırı olan polis şiddetine de değinilmemiş, İspanya hükümetinin yanında yer alınmıştır (Statejik Düşünce Araştırma Merkezi , 2017). Ve bu durum İspanya'nın iç meselesi olarak kabul edilmiştir. Ulus-üstü organlara sahip bir kuruluşun, böyle bir olayda iç mesele argümanı ile kayıtsızlık göstermesi ironiktir. AB'nin, Katalonya bağımsızlık referandumunda böyle bir tutum izlemesinin nedenleri ise gayet açıktır. Katalonya'nın bağımsızlığının tanınması, AB sınırları içinde benzer durumda olan diğer birimler için emsal olacağından ve AB içinde bir *spill over* (yayılma) etkisi yaratabileceğinden dolayı AB açısından endişe oluşturmaktadır. Zira AB içinde bağımsız olma eğilimi taşıyan birçok bölge vardır. Birleşik Krallık'ta İskoçya, Belçika'da Flaman Bölgesi, İtalya'da Padanya ve Güney Tirol, Almanya'da Bavyera, Fransa'da Korsika bunlara örnek gösterilebilir.

AB içinde domino etkisi gösterebilecek bu durumun, AB'nin kurumsal yapısında baştan ayağa birçok şeyi etkileyebilme ihtimali vardır. Bunu göze alamayan Birlik ise genel olarak bağımsızlık karşıtı tavır takınan merkezi hükümetlerden yana duruş sergilemektedir. Fakat konuyu tartışmalı hale getiren şey, AB'nin Kuzey Afrika, Ortadoğu, Doğu Avrupa ve Orta Asya'da gerçekleşen devrim, halk ayaklanmaları ve protestolar gibi girişimlerde muhaliflerin yanında yer almasıdır. Meşru, seçilmiş hükümetlere rağmen muhalif kesimlerin yanında yer alması, kolluk güçleri ve göstericiler

arasında çıkan olaylarda oldukça hassas davranması, Birlik içinde ise tam tersi tavır takınması ikircikli politika izlediği söylemini güçlendirmektedir. Bu tür örneklerde, AB'nin sürekli demokrasiye atıf yapması, demokrasi çizgisini belirtmesi, demokrasiyi ikili ilişkiler ve dış politika zemininde araçsallaştırdığı şüphesine neden olmakta, bir zamanlar ABD'nin egemen topraklara girme formülü olan *humanitarian intervention* (insani müdahale) yaklaşımını hatırlatmaktadır.

İlişkiler *İnsan hakları ve azınlıklara saygı* çerçevesinde ele alındığında, diğer kriterlerde görülen ikircikli tutum burada da göze çarpmaktadır. AB, Kürt halkını ve Alevi toplumunu azınlık olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda anadil, kimlik, ibadet gibi konularda Kürtler ve Aleviler için sürekli olarak çeşitli yollarla Türkiye'deki ilgili meselelere müdahil olunmaktadır. Bunu yazılı enstrümanlarla da yaparak, her iki konuyu sözleşme, hukuki belgeler gibi resmi boyutlara taşımaktadır. Türkiye'de azınlık kavramı ile ilgili hiçbir açıklama veya tartışmaya girmeden doğrudan benzer bir durum ile karşımıza çıkan Fransa'ya göz atmakta fayda vardır. Korsika, Fransa'ya bağlı 13 bölgeden biridir. Yerleşimi ada şeklinde olan bölge, bağımsızlıklarını elde etme arayış ve talepleri olan bir yer olarak bilinir. Ancak Fransa tam tersi düşüncededir ve bu yönlü taleplere ve girişimlere kapılarını kapatmaktadır. Türkiye ile benzeştiği nokta ise Fransa'nın bu halkı azınlık olarak kabul etmemesi ve "Korsika halkının Fransız halkının bir bileşeni" şeklinde yasasının bulunmasıdır (Karlık, 2013, s. 620). AB, Türkiye ile vatandaşlık bağı noktasında birebir aynı politikayı izleyen Fransa'ya karşı oldukça pasif bir tutum içerisinde ancak Türkiye'deki durumla özel olarak ilgilenmektedir. Bu da Kopenhag Kriterleri bağlamında AB'yi sorgulanmaya açık hale gerektirmektedir.

İnsan hakları ile ilgili bir diğer örnek ise mültecilere (göçmen veya sığınmacı) ilişkin durumlardır. Bilindiği üzere AB, mültecilerle ilgili bir kota sistemi oluşturarak üye devletlerin kapılarını kota sistemleri ile mültecilere açmaktadır. Son 20, 30 yılda Ortadoğu, Afrika, Pakistan ve Afganistan gibi yerlerden dünyanın geneline, ağırlıklı olarak Avrupa ve çevresine yoğun şekilde göçler yapılmaktadır. Çoğu, savaş ve iç çatışma gibi istikrarsızlıklardan ve hayati risklerden dolayı olan bu göçler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da 2011 yılında başlayan ve domino etkisiyle yayılan halk ayaklanmaları ile zirveye ulaşmıştır. Göçlerin, konumu nedeniyle hem yerleşim hem de geçişin en fazla olduğu yerlerden biri Türkiye olmuştur. Bugün bakıldığında, 2021'de kayıtlı Suriyeli

sayısı 3 milyon 737 bin 369² kişidir. Bu sayıya kayıtsız olanları ve diğer milletlerden olanları da eklersek, Türkiye'deki toplam göçmen sayısının oldukça fazla olduğunu söyleyebiliriz. Bunca nüfus, ülkenin kendi sosyo-ekonomik alt yapısıyla ayrıca AB'den de fonlarla idare edilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda, Avrupa- Ortadoğu-Asya arasında tampon görevi Türkiye, bu yükün çoğunluğunu çekmektedir. AB'nin bu göçlerde müktesebatına rağmen istekli, sorumlu ve de ılımlı davranmadığı görülmektedir. AB ülkelerinde açıkça dile getirilen rahatsızlık ve göç ve göçmenlere karşı izlenen tutum Kopenhag Kriterleri'ne de mülteci kotası anlayışına da kan kaybettirmektedir. (Rusya-Ukrayna savaşında Ukrayna'dan ayrılanlar için takınılan tavır ise burada anlatılanların tersi şeklinde olmuştur)

Örneğin 2017-2020 yılları arasında, Macaristan'ın mültecilere karşı tutumu yazılı ve görsel medyada yer almıştır. Ülkenin Schengen Anlaşması'na rağmen sınırlarına çit örmesi, buralarda bekleyen insanların beslenmeleri ile ilgili gerekli hassasiyeti göstermemesi, bir gazetecinin mülteciyi tekmelemesi göçlerle ilgili olumsuz yaklaşımlarda sembolik örnekler olmuştur. Çek Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Milan Chovanec, Çek gazetesi Pravo'ya verdiği söyleşide, "Avrupa Birliği tarafından konulan mülteci kotası sistemine karşı olduğunu açıklamış, Chovanec ayrıca AB para cezası ile tehdit etse dahi Çek Cumhuriyeti'nin daha fazla mülteci kabul etmeyeceğini söylemiş, 1600 civarı başvurudan sadece 12'sini mülteci olarak ülkeye kabul ettiklerini açıklayan Çek bakan, bunun nedeni olarak ise kamu düzeni ve ülke güvenliğini göstermiştir" (Batı Raporu, 2017).

Çekya'nın bu tutumu, AB değerlerine karşı açık bir meydan okuma olarak görülebilir. Öne sürdükleri gerekçe ise AB'nin temelini sarsacak cinstendir: Kamu düzeni ve ülke güvenliği. İşte bu gerekçe, çalışmanın da odaklandığı, ulus devletlere kendi çıkarları doğrultusunda kendi kararlarını her daim bağımsız olarak verebilme iddiası ve arzusu ile alakalıdır. Ancak AB'nin ulus-üstü niteliği bu ayrıcalığa yolu kapatmaktadır. Ancak Çekya örneğinin gösterdiği üzere, bir anlaşmayla veya anayasal boyutta egemenlik ilkesi bir üst otoriteye/kuruluşa devredilse bile ulusal çıkarlar anlaşmalara aykırı davranma güdüsünü ortaya çıkarabilmektedir. Bu da egemenlik devri konusunun ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

² Bu bilgi, multeciler.org.tr sitesinden alınmış olup, Aralık 2021'deki sayıyı göstermektedir.

Genel olarak Kopenhag Kriterleri kapsamında bir çıkarım yapacak olursak, AB'nin bu kriterlere tavizsiz bir şekilde sıkı sıkıya bağlı olmadığını ya da ne olursa olsun bağlı kalamadığını söyleyebiliriz. Türkiye açısından ise AB'nin bu kriterler üzerinden Türkiye'ye karşı izlediği politikalar "*çifte standart*" olarak nitelendirilebilir. Buna ek olarak siyasi kriterler, sürecin istendiği anda başka bir yöne evrilmesi maksadıyla da tam bir "kaçış rampası" görevi görmektedir. AB'ye tam üyelik noktasında, kriterlerin bir değerlendirme mi yoksa potansiyel birer engel mi olduğu sorusu akla gelmektedir. Dolayısıyla bu sorular ve örnekler tam üyelik gereğini tartışmalı hale getirmektedir.

Diğer bir husus da **Kıbrıs Sorunu**'dur. Bu sorun, Türkiye-AB ilişkilerinin siyasal açıdan değerlendirilmesinde önemli yer tutar. Yunanistan'ın 1954 yılında Kıbrıs Sorunu'nu Birleşmiş Milletlere taşımamasından bu yana, Türkiye ve Yunanistan arasında bu mesele, zaman zaman sıcak çatışmalara da sahne olarak bugüne kadar gelmiştir. Gerginlik güncelliğini bugün de korumaktadır. Son olarak, iki ülke Doğu Akdeniz geriliminden dolayı Akdeniz'de karşılıklı olarak *navtex*³ yayımlamaktadır. AB'nin iki ülke arasındaki problemlerde çoğunlukla tavizler beklediği taraf ise Türkiye olmuştur. Türk-Yunan ilişkilerinden bahsederken Annan Planını da hatırlamak gerekir. 2004 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Kıbrıs'ta birleşik bir bağımsız devlet kurulmasını amaçlayan ve Annan Planı olarak bilinen öneri ortaya atılmıştır. 24 Nisan 2004 yılında yapılan halkoylamasında Rumlar tarafından %75 "hayır" oyuna karşılık Kıbrıslı Türkler tarafından %65 "evet" ile kabul edilen Annan Planı'nda, kurulacak yeni devletin yapısını Kıbrıs Türk Devleti ile Kıbrıs Rum Devleti'nin oluşturması öngörülmüş olmasına rağmen, Annan Planı Kıbrıslı Rumların hayır oyu ile hayata geçirilememiştir (Karluk, 2013, s. 351).

Türkiye tarafının adada barışçıl ve istikrarlı bir yönetim biçiminin tesis edilmesi adına taşıdığı iyi niyet, Annan Planı referandumu sonuçları ile tasdik edilmiştir. Ancak aynı iyi niyeti, Rum ve Yunan kesiminde görmek pek mümkün olmamıştır. Burada can alıcı hamle AB tarafından ortaya koyulmuştur. Oylamadan sadece bir ay kadar sonra 1 Mayıs 2004 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi AB üyesi yapılmıştır. Üstelik bu hamle, Kıbrıs Sorunu çözülmeden gerçekleştirilmiştir. İlk olarak, referandumda demokratik bir

³ Navtex, denizcilere, meteoroloji tahminleri, seyir bilgileri, aciliyet, emniyet ve denizde yapılan çalışma hakkında bilgi veren haberleşme cihaz sistemidir. Ülkelerin Deniz Kuvvetleri, yapacağı eğitim ve tatbikatların bilgisini önceden duyurarak bu sahalara girilmemesi konusunda uyarılarda bulunmaktadır.

tavır sergileyen Türk tarafı bütün iyi niyetiyle ortada kalmış ve ödüllendirilen Rum kesimi olmuştur. Vaktiyle, Slovakya gibi Batı dünyasına düşman, demokrasinin olmadığı, seçilmiş bir parlamentonun bile bulunmadığı bir ülkenin genişleme sürecine dahil edilmesine Türkiye tepki gösterince, Lüksemburg Başbakanı Jean Claude Juncker “Biz Hükümetleri değil, halkları değerlendiriyoruz. Bu, Slovak halkına AB’nin hediyesidir” (Karluk, 2013, s. 19) açıklamasında bulunmuştu. Bu iki örnekte AB’nin çelişkili yaklaşımını bir kez daha görebiliriz. Ayrıca Türkiye halkı, zamanında bağımsızlık mücadelesini vermiş, egemenliğini kendi kendine elde etmiş bir halktır. Öyleyse bu, Slovak örneği ile düşünüldüğünde, Türkiye halkına verilmiş bir cezadır ya da AB bu anlamda Türkiye toplumuna borçludur.

İkinci olarak, iki devlet arasında var olan bir problem mevcut iken taraflardan birini Birliğe üye olarak kabul etmek, siyasi olarak daha avantajlı konuma getirmek, AB tarafından ortaya konulmuş diplomatik bir manevra şeklinde düşünülebilir. Bu durum, oybirliği ile karar alınan Konsey’de, yani tüm üyelerin aynı yönde oy kullanması ile üyeliğin onaylandığı bir sistemde, Türkiye’nin üyeliğe ilişkin statüsünün, Rum ve Yunan kesiminin insafına bırakılması anlamına gelir. Diğer yandan Türkiye için tekrar tekrar ortaya çıkacak blokaj anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında görülmektedir ki AB, üyelik sürecini sürüncemede bırakmaya niyetli gibi ve çözüm olarak çözümsüzlüğü ya da diğer bir deyişle politikasızlığı politika olarak benimsemektedir.

Türkiye-AB ilişkilerine ilişkin düzenlenen kimi **Avrupa Parlamentosu Raporları** da taşıdıkları siyasi özellikler nedeniyle Türk siyaseti ve kamuoyunda AB’ye yönelik önyargıları kuvvetlendirmektedir. McMillan-Scott Raporu, Hannes Swoboda Raporu, Alain Lamassoure Raporu, 1999 AP Kararı Düzenli Raporu ve Jacques Poos Raporu gibi daha birçok raporda, Kürt sorunu, Ermeni soykırımı, Kıbrıs sorunu konularıyla ilgili çalışmalar yapılmış, bu konularda Türkiye yakından takip edilmiştir. Örneğin Avrupa Parlamentosu, 15 Kasım 2000’de Fransız Hıristiyan Demokrat Phillippe Morillon tarafından hazırlanan Türkiye raporuna da Ermeni soykırımı iddialarını sokmuştur (Karluk, 2013, s. 529).

AB’nin kendi iç yapısında henüz tam olarak yerleşmemiş veya gereken şekilde kurumsallaşamamış alanlar bulunmaktadır. Bu alanlardaki durum, Türkiye ve onun gibi Birlik üyesi olmayı düşünen devletler tarafından iyi değerlendirilmelidir. Örneğin, AB

içerisinde ortak bir dışışleri ve savunma politikasının geliştirilmesinin önündeki engeller çok ve çeşitlidir. Birincisi, dış politikada ‘Atlantik Eğilimli’ yaklaşım benimsemiş olan üyelerle ‘Avrupa eğilimli’ yaklaşım benimsemiş olan üyeler (özellikle Fransa) arasında daimî gerginlikler bulunmaktadır. İkincisi, üye devletler genellikle siyasi bütünleşmeyi destekleme konusunda ekonomik bütünleşmeye göre daha isteksizdirler. Üçüncüsü, Avrupa’nın etkisini dışarda etkin şekilde ortaya koyma yeteneği AB’yi kimin temsil ettiğiyle ilgili karışıklık nedeniyle engellenmektedir (Heywood, 2012, s. 587). Atlantik ve Avrupalılar arasındaki farklılığa verilebilecek en iyi örnek, ABD’nin 2003’te başlattığı Irak işgali noktasında Birlik içindeki düşünsel bölünmüşlüklerdir. Bunlara ekonomik problemleri de eklemek gerekir. Ekonomik alandaki problemlere ise 2008 Dünya Krizinde yaşananlar örnek gösterilebilir. Ekonomik krizden en fazla Avrupa etkilenmiş ve bu Euro Krizi’ne dönüşmüştür. Kriz, Yunanistan başta olmak üzere İspanya, Portekiz, İtalya ve İrlanda gibi AB üyelerini derin finans krizine sürüklemiştir ve kimi üyelerin ortak paranın dışına itilmesi önerilerine şahit olunmuştur (İnat & Cicioğlu, 2014, s. 635).

Ekonomik alanda yaşanan bu olayların siyasi sonuçları, halihazırda var olan siyasi problemlere eklenince, AB’nin geleceği hakkında birtakım şüpheler gün yüzüne çıkmış ve bu görüşe ilişkin sesler çoğalmaya başlamıştır. AET/AT/AB’nin tarihinde, Avrupa projesinin bocaladığıyla ilgili beyanlar, hatta AB’nin çözüleceğiyle ilgili tahminler sık sık ortaya konmuştur. Bazılarına göre AB’nin başarısızlığı, her daim an meselesidir. Bu görüşe göre AB içinde tarih, gelenekler, dil ve kültür bakımından görülen çeşitliliğin düzeyi, AB’nin siyasi bağlılık oluşturmada ve dünya sahnesinde etkin şekilde hareket etmede hiçbir zaman devlet düzeyine ulaşamayacağına işaret etmektedir (Heywood, 2012, s. 589). Her ne kadar ulus-üstü özelliklerle donatılmış olsa da devlet düzeyine ulaşamayacağı yaklaşımına güncel bir örnek olarak tüm dünyayı etkisi altına alan pandemi olayının AB’ye etkisi gösterilebilir.

2020’nin ilk yarısında Avrupa’da koronavirüsün merkezi haline gelen İtalya, AB’ye krizi atlatmak için birlikte borçlanma teklifinde bulunmuş bu teklife İspanya, Fransa, Portekiz, Yunanistan ve Kıbrıs’tan oluşan Akdeniz kanadının yanı sıra Slovenya, Belçika, Lüksemburg ve İrlanda da destek vermiş ancak mali disiplinleri güneye nazaran çok daha iyi olan Almanya, Hollanda, Avusturya ve Finlandiya gibi ülkeler bu fikre sıcak bakmamıştır. Bu da AB’de kuzey ile güney arasındaki kamplaşmayı gün yüzüne

çıkarmıştır (Koronavirüs AB'yi Siyasi Krize Sürüklüyor, 2020). Dolayısıyla kurumsal yapısı ne şekilde olursa olsun ister hükümetler arası ister ulus-üstü, felaket anında devletler en öz hallerine yani salt egemen olma haline dönerek, makul derecede iş birlikleri ile kendi başının çaresinin bakmaya yönelmektedir.

Türkiye ile AB ilişkilerinin siyasi açıdan değerlendirilmesinin yapıldığı bu bölümde; değinilen hususlar, örnekler ve çıkarımlar ile Türkiye'yi bir alternatife yönlendirebilecek kusurlu yanların ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Adaylık sürecinin oldukça fazla sürmesi, siyaset ve kamuoyu düzeyinde üyeliğe olan inancı ve güveni, ulusal ve uluslararası alanda yapılan anketlerden anlaşılacağı üzere çok fazla azaltmıştır. Bu da AB'nin Türkiye'ye yönelik gerçek niyetinin, daha çok üyeliğin dışında farklı bir modelle kendisine bağlı tutma şeklinde olduğu izlenimini yaratmıştır. Kopenhag Kriterleri üzerinden yapılan analizlerde ise AB'nin kendisinin zaman zaman bu kriterlere uymada aykırı davrandığını dahası bu kriterlerden siyasi nitelikler taşıyanlar üzerinden Türkiye'yi tabiri caizse dizginlediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu da AB'ye "çifte standart" uyguladığı şeklinde eleştirilerin yapılmasına yol açmıştır.

AB'nin geleceğine yönelik endişeler de gün geçtikçe artmaktadır. Daha önce de bahsedildiği üzere, Avrupa'da kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasında ekonomik ve kültürel farklılıklar bulunmakta, bu da Birlik içinde uyumsuzluklara ve kuzeye yüklenici olma (sorunlarla ilgilenme/çözme) rolü vermektedir. Diğer yandan, BRICS, ŞİÖ gibi oluşumlar veya devlet bazında kaydedilen ilerlemeler, AB'nin etkinliğini azaltıcı etki olarak ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlar AB'nin geleceğine yönelik şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Türkiye için 63 yıldır devam eden bu süreç, sonuçlanmadan bile Birlik dağılma ile karşı karşıya kalabilir.

AB'yi farklı açılardan ele aldıktan sonra sıra ŞİÖ'ye geldiğinde, ŞİÖ'nün kurumsal yapısı ve siyasi entegrasyonundaki kriterleri şu şekilde karşımıza çıkar. Üye devletler arasında **egemenliği, bağımsızlığı** ve toprak bütünlüğünü korumak; devlet sınırlarının güvenliğini sağlama, **iç işlere karışmama**, zor ve tehdit yollarına başvurmama. Görüldüğü üzere ŞİÖ bünyesinde, devletlerin egemenliklerini ve yetkilerini devretmek zorunda kalacakları bir organ yoktur. Örgütün organizasyon yapısı incelendiğinde, üye devletler tamamen eşit haklara sahiptir ve kararlar uzlaşma ile alınmaktadır (Çalışır & Şensoy, 2018, s. 39).

Örgütün kurumsal yapısında yer alan bu niteliğin, Türkiye ve onun gibi egemen devletler için yadsınamayacak bir önemi vardır. Belli alanlarda, yetkilerin ve egemenliğin devredilmesi gibi siyasetçilerin ve kamuoyunun tam olarak istekli ve mutabık olmadığı bir konuda ŞİÖ'nün üyeler için böyle bir şart koşmaması oldukça önemlidir. Türkiye için siyasal alanda, ŞİÖ'nün bu türden bağlayıcı müeyyidelerinin bulunmaması hem siyasal hem de ekonomik politikalarında bağımsızlığına gölge düşürecek bir tehdidin olmaması anlamına gelir.

ŞİÖ, kurucu metinleri ile ele alındığında, gevşek bir yapılanma olarak tanımlanabilir. Üyelerin örgütle bağlantısı, hükümetler-arası denilen bir yapılanma içinde şekillenmekte ve işleyiş bu biçimdedir. Buna rağmen örgüt bünyesinde askeri, güvenlik ve terörizm gibi high politics alanları ilgilendiren son derece önemli konularda iş birliği yapmak mümkün olmuştur. Bu denli yüksek hassasiyet gerektiren konuların hükümetler-arası yapıda bir örgüt ile çözülmeye gidilmesine imkân veren şey, “üyelerin birbirlerinin egemenlik haklarına saygı duyacaklarına ve var olan problemlerin barışçıl yollarla çözeceklerine dair anlaşmalarıdır” (Özalp, 2019, s. 3447). Egemenliğin sert bir şekilde izole edilmesi, üyelerin hem kendi içlerindeki hem de diğer devletlerle (üye ve üçüncü taraf) olan problemlerin çözümünde iç işlere karışmamaya taahhüt anlamına gelir. Bu da üyelerin ve örgütün çalışmalarının tıkanma ihtimalini azaltır veya ortadan kaldırır.

Türkiye'de iç politikada terörizm, dış politikada Yunanistan ve Kıbrıs sorunu, çok uzun yıllardır kesintisiz bir şekilde gündemde yer tutmaktadır. NATO, ABD ve özellikle AB'nin bu konularda takındıkları tavır çözüm noktasında sorunları olumlu bir seviyeye getirememiştir. Burada üzerinde durulması gereken nokta, AB'nin kendi kurumsal yapısından dolayı Türkiye'nin iç işlerine müdahale etme yetkisini kendinde bulabiliyor olmasıdır. Benzer şekilde AB, Yunanistan ile olan sorunlar ve Kıbrıs meselesinde de barışçıl ve kalıcı bir çözüm geliştirme başarısını ortaya koyamamış, taraflar arasında bir dengesizlik yaratmıştır.

ŞİÖ'nün üye, gözlemci ve diyalog ortağı ülkelere baktığımızda birbiriyle problemleri olan ülkelerin aynı kategoride yer alabildiklerini görürüz. Üye devletler arasında Hindistan – Pakistan (Keşmir Sorunu); diyalog ortağı ülkeler arasında Türkiye-Ermenistan (Ermenilerin soykırım tezleri), Azerbaycan-Ermenistan (Dağlık-Karabağ sorunu) örneklerinde olduğu gibi. Burada altı çizilmesi gereken husus ŞİÖ'nün,

birbirleriyle problemleri olan ülkeleri kendi bünyesinde, bir diğerinin haklarını ve otoritesini azaltacak fedakarlıklar beklemeden bir araya getirebilmesidir. ŞİÖ'ye siyasi boyutta getirilen eleştiriler ise genel olarak demokrasi, insan hakları, basın özgürlükleri ve hukukun üstünlüğü alanlarındadır. Örgütü oluşturan ülkelerin bu hususlarda sicillerinin çok da iyi olmadığı vurgulanarak, eleştiriler bu alanlarda ölçüm yapan uluslararası kuruluşların istatistiklerine, verilerine dayandırılır (Erşen, 2013, s. 20-21). Bu eleştiriler haklılık payı içermektedir. Ancak bu hususlarda AB'de de ŞİÖ'deki kadar olmasa da aksayan ve eksik olan yönlerin olduğu, daha önceki bölümlerde ifade edilmiştir.

Genel olarak Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin siyasi değerlendirmesini toparlayacak olursak, ŞİÖ'nün hükümetler-arası bir gevşek yapılanmaya sahip olması, egemenliğe ve iç işlere karışılmaması, terörizm gibi askeri-güvenlik konularda iş birliği içinde bulunuluyor olması durumlarından her biri, Türkiye'nin örgütle bir üyelik hukuku bağı içinde olması açısından uygun kriterler olarak görünmektedir. Üyeler için önemli iç ve dış politik konuların, diğer üyeler tarafından kurcalanmıyor olması, bu konuların örgüt bazında araçsallaştırılma ihtimalini de ortadan kaldırmaktadır. Türkiye için bu durum, iç ve dış politikada daha bağımsız daha gerçekçi ve rasyonel politikalar üretebilmenin başlangıcı olabilir. Bunlara ek olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimî üyesinden ikisinin (Rusya, Çin) ŞİÖ üyesi olması (daimî üyelerin konseyde veto hakları vardır) Türkiye'nin uluslararası arenada elini güçlendirebilir. Diğer yandan ŞİÖ üyelerinin dünyadaki nükleer silahların önemli bir bölümüne sahip olması, savunma ve güvenlik alanında Türkiye karşıtı oluşumlar için bir caydırıcılık unsuru olabilir.

4.5. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi

Bugün uluslararası alanda devletler tarafından oluşturulmuş küresel, bölgesel ve daha küçük ölçekli birçok ekonomik topluluk veya iş birliği kuruluşu vardır. Küresel olarak iç içe geçmişliğin eskiye oranla çok daha fazla olması ve devletler arasında farklı ekonomik yoğunluk ve mali anlayışın olması, iş birliği yapmayı çoğu zaman zorunlu kılmaktadır. En büyük ekonomiler dahi belli oluşumlar içerisinde yer alarak, birlikteliğin sağladığı avantajlardan faydalanmak yolunu tercih etmektedir. Ekonomik topluluklar, salt ticari

ilişkileri geliştirmekle kalmayıp üyeler arasında diplomatik yakınlaşmayı da beraberinde getirmektedir.

AB, bugün 27 üyesi ile yaklaşık olarak yarım milyar nüfusu temsil etmektedir. Birlik 44.436 dolarlık kişi başı geliri ile dünyanın en büyük ekonomileri arasında olmayı sürdürmektedir. 17,1 trilyon dolarlık GSYH ile (ABD'nin ardından) dünyanın en büyük ikinci ekonomisidir. AB, tek bir blok olarak düşünüldüğünde dünya mal ihracatından %15,2, dünya ithalatından ise %14,7 oranında pay alarak, dünya mal ihracatında ve ithalatında ikinci sırada yer almaktadır. Hizmet ticaretinde de 112 milyar dolar ticaret fazlasıyla AB, dünyanın en büyük ihracat ve ithalatçısı konumundadır (Yanı Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği, 2021).

Türkiye'nin bu önemli ve büyük pazar ile ilişkileri **Gümrük Birliği Anlaşması** (GB) çerçevesinde yürütülmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, GB 1996 yılında Türkiye'nin yakın bir dönemde üye olabileceği beklenti ve perspektifi ile imzalanmıştır. Gümrük birliğinde, birliğe üye ülkeler arasında gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması yanında üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulanmaktadır (Karluk, 2013). GB kapsamında, Türkiye ve AB arasında sanayi mallarının ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımı üzerinde mutabakat sağlanmıştır. Bunun yanında rekabet politikası ve fikri ve sınai mülkiyet hakları alanlarında da Birlik mevzuatına uyum şartı getirilmiştir. GB anlaşmasının Türkiye açısından değerlendirilmesi noktasında Yaşar Üniversitesi Dergisi'nde 2010 yılında GB'nin Türkiye dış ticareti üzerine etkileri incelenmiştir.

Tablo 6: Türkiye'nin Dış Ticareti ve Avrupa Birliği'nin Payı

Yıl	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)	
	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	İhracat	Değ (%)	İthalat	Değ (%)	İhr/İth	İhracat	İthalat
1993	15,348	---	29,429	---	52.2	7,599	---	13,875	---	54.8	49.5	47.1
1994	18,105	18.0	23,270	-20.9	77.8	8,635	13.6	10,915	-21.3	79.1	47.7	46.9
1995	21,636	19.5	35,707	53.4	60.6	11,078	28.3	16,861	54.5	65.7	51.2	47.2
1996	23,224	7.3	43,627	22.2	53.2	12,569	13.4	24,321	44.2	51.7	54.1	55.7
1997	26,261	13.1	48,559	11.3	54.1	13,435	6.8	26,119	7.4	51.4	51.1	53.8
1998	26,974	2.7	45,921	-5.4	58.7	14,813	10.2	25,282	-3.2	58.6	54.9	55.1
1999	26,587	-1.4	40,671	-11.4	65.4	15,424	4.1	22,530	-10.9	68.5	58.0	55.4
2000	27,775	4.5	54,503	34.0	51.0	15,664	1.5	28,527	26.6	54.9	56.4	52.3
2001	31,342	12.8	41,399	-24.0	75.7	17,546	12.0	19,824	-30.5	88.5	56.0	47.9
2002	36,059	15.1	51,553	24.5	69.9	20,415	16.4	25,689	29.6	79.5	56.6	49.8
2003	47,252	31.0	69,339	34.5	68.1	27,394	34.2	35,140	36.8	77.9	58.0	50.7
2004	63,167	33.7	97,540	40.7	64.8	36,581	33.5	48,103	36.9	76.0	57.9	49.3
2005	73,476	16.3	116,774	19.7	62.9	41,365	13.1	52,696	9.5	78.5	56.3	45.1
2006	85,535	16.4	139,576	19.5	61.3	47,935	15.9	59,401	12.7	80.7	56.0	42.5
2007	107,272	25.4	170,063	21.8	63.1	60,399	26.0	68,612	15.5	88.0	56.3	40.3
2008	132,003	23.1	201,823	18.7	65.4	63,368	4.9	74,801	9.1	84.7	48.0	37.1

Kaynak: (Nart, 2010, s. 2876)

Tablodan da görüldüğü üzere, GB'nin imzalandığı yıl olan 1996'dan biraz öncesi de analize dahil edilerek, anlaşmanın etkilerinin tam olarak ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. İlgili çalışmada, AB ülkeleri ile gerçekleştirilen ticari ilişkilerde TR'nin toplam ticaretinde AB'nin payının, GB'den sonra yükseldiği ve bu ülkelerden yapılan ithalatın genelde yatırım mallarıyla ara girdilerden oluştuğu gözlenmektedir. Türkiye ile AB arasında ilgili dönemde ticaret hacmindeki artış, ticaret yaratıcı etkinin varlığını göstermektedir. Çalışmanın bulgular kısmında, GB'nin Türkiye'nin ticaret hacmini arttırıcı etkisi bulunduğu, AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde her zaman çok önemli bir paya sahip olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır (Nart, 2010, s. 2877-2882) 2008-2019 yılları arasındaki ticari ilişkiler ile ilgili bilgi veren diğer bir tablo şu şekildedir.

Tablo 7: Avrupa Birliği ile Dış Ticaret

Değer: Milyon ABD Doları Rapor Tarihi: 11.07.2019

Dönem	İhracat				İthalat				Dış Ticaret Dengesi			
	Bir Önceki		Genel İhr.		Bir Önceki		Genel İthalat		Bir Önceki		Genel Dış	
	AB İhracat Değeri	Döneme Göre Değişim (%)	Genel İhracat Değeri	İçindeki Payı (%)	AB İthalat Değeri	Döneme Göre Değişim (%)	Genel İthalat Değeri	İçindeki Payı (%)	AB Dış Ticaret Dengesi	Döneme Göre Değişim (AB) (%)	Ticaret Dengesi	Döneme Göre Değişim (Genel) (%)
1996	12.590	-	23.224	54,2	24.349	-	43.627	55,8	-11.759	-	-20.402	-
1997	13.471	7,0	26.261	51,3	26.128	7,3	48.559	53,8	-12.657	7,6	-22.298	9,3
1998	14.837	10,1	26.974	55,0	25.297	-3,2	45.921	55,1	-10.460	-17,4	-18.947	-15,0
1999	15.454	4,2	26.587	58,1	22.538	-10,9	40.671	55,4	-7.084	-32,3	-14.084	-25,7
2000	15.688	1,5	27.775	56,5	28.552	26,7	54.503	52,4	-12.864	81,6	-26.728	89,8
2001	17.576	12,0	31.334	56,1	19.841	-30,5	41.399	47,9	-2.265	-82,4	-10.065	-62,3
2002	20.458	16,4	36.059	56,7	25.698	29,5	51.554	49,8	-5.240	131,3	-15.495	53,9
2003	27.479	34,3	47.253	58,2	35.157	36,8	69.340	50,7	-7.677	46,5	-22.087	42,5
2004	36.699	33,6	63.167	58,1	48.131	36,9	97.540	49,3	-11.432	48,9	-34.373	55,6
2005	41.533	13,2	73.476	56,5	52.781	9,7	116.774	45,2	-11.248	-1,6	-43.298	26,0
2006	48.149	15,9	85.535	56,3	59.448	12,6	139.576	42,6	-11.299	0,4	-54.041	24,8
2007	60.754	26,2	107.272	56,6	68.472	15,2	170.063	40,3	-7.718	-31,7	-62.791	16,2
2008	63.719	4,9	132.027	48,3	74.513	8,8	201.964	36,9	-10.794	39,9	-69.936	11,4
2009	47.228	-25,9	102.143	46,2	56.616	-24,0	140.928	40,2	-9.388	-13,0	-38.786	-44,5
2010	52.934	12,1	113.883	46,5	72.391	27,9	185.544	39,0	-19.457	107,2	-71.661	84,8
2011	62.589	18,2	134.907	46,4	91.439	26,3	240.842	38,0	-28.850	48,3	-105.935	47,8
2012	59.398	-5,1	152.462	39,0	87.657	-4,1	236.545	37,1	-28.259	-2,0	-84.083	-20,6
2013	63.034	6,1	151.803	41,5	92.445	5,5	251.661	36,7	-29.411	4,1	-99.859	18,8
2014	68.514	8,7	157.610	43,5	88.784	-4,0	242.177	36,7	-20.269	-31,1	-84.567	-15,3
2015	63.998	-6,6	143.839	44,5	78.700	-11,4	207.234	38,0	-14.702	27,5	-63.395	-25,0
2016	68.366	6,8	142.530	48,0	77.501	-1,5	198.618	39,0	-9.136	-37,9	-56.089	-11,5
2017	73.906	8,1	156.993	47,1	85.205	9,9	233.800	36,4	-11.299	23,7	-76.807	36,9
2018	83.954	13,6	167.921	50,0	80.813	-5,2	223.047	36,2	3.142	-127,8	-55.126	-28,2
2018 (Ocak-Haziran)	42.193	-	82.163	51,4	45.963	-	122.967	37,4	-3.769	-	-40.804	-
2019 (Ocak-Haziran)	41.415	-1,8	83.755	49,4	33.486	-27,1	98.572	34,0	7.929	-310,3	-14.818	-63,7
2018 (Haziran)	6.611	-	12.924	51,2	6.897	-	18.449	37,4	-286	-	-5.525	-
2019 (Haziran)	5.693	-13,9	11.089	51,3	5.046	-26,8	14.265	35,4	647	-326,6	-3.177	-42,5

Kaynak: T.C Ticaret Bakanlığı: <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncelleme-sureci>

Daha önceki çalışmada, tablo 6 üzerinden 1993-2008 yılları arasındaki dönem analiz edilmişti. Tablo 8'de 2008-2019 yılları arası ile ilgili veriler verilmiştir. 2008 dünya krizinin etkilediği 2008-2010 yıllarını saymazsak, AB'ye yapılan ihracatın artış, ithalatın düzensiz de olsa azalış yönünde bir seyrettiğini görürüz. Tablodaki verilerden çıkan diğer

bir sonuç, dış ticaret dengesinin açık verilme noktasında azalış yönünde bir yol izlemesidir. Tüm bunlar göstermektedir ki GB'den bu yana AB, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'nin nüfusunun fazlalığı AB için hem iyi bir pazar hem de iş gücü kapsamında önemli bir seçenek olmaktadır. Aynı şekilde AB'nin ekonomik bağlamda çok çeşitli ülkelere oluşuyor olması da Türkiye için önemli bir pazar fırsatı sağlamaktadır. Neticede her iki taraf arasında, tam bir eşitlik söz konusu olmasa da ekonomik alanda önemli bir bağ ve piyasa alanı vardır. Bu bağın önemli bir kısmı da GB aracılığıyla tesis edilmektedir. Gerek AB gerekse Türkiye için ekonomik pazarın kaybedilmesi büyük bir risk teşkil edebilir.

AB ile ekonomik ilişkiler, GB vasıtasıyla belli bir seviyeye getirilmiştir. Ancak bu seviye ulaşabilecek olandan daha geridedir ve GB hükümleri, taraflar üzerinde eşit olmayan ekonomik koşullar içermektedir. Öncelikle GB'nin ne tür bir anlaşma olduğunu açıklamak gerekir. Bu anlaşmada, AB ve Türkiye arasındaki gümrük vergisi ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, üçüncü ülkelere ise ortak tarifeler uygulanmaktadır. Bu haliyle Serbest Ticaret Anlaşmalarından farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Serbest Ticaret Bölgesi, üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayıcı gümrük vergisi ve miktar kısıtlamalarının kaldırıldığı ancak üye olmayan ülkelere karşı kendi sınırlamalarını sürdürebildikleri en basit ekonomik birleşmedir (Karluk, 2013, s. 79). Bu noktada GB'nin Türkiye açısından getirdiği olumsuz bir durum ortaya çıkmaktadır. AB'nin imzaladığı STA'ların malları, Türkiye'nin imzaladığı GB nedeniyle ülkeye gümrüksüz olarak girme imkanına sahiptir. Ancak tersi bir durumda aynı mekanizma çalışmamaktadır. Doğal olarak ekonomik alanda, Türkiye kimi haklardan ekonomisinin kötü etkilenmesine rağmen yoksun durumdadır.

Her iki tarafında büyük ve önemli bir pazar olması ve karşılıklı olarak bir kazanç söz konusu olduğundan, bu eşitsizliğin giderilmesi gerekmektedir. Aslında burada üzerinde durulması gereken başka bir nokta daha vardır. Bu türden bir eşitsizliğin bariz bir şekilde açıkta olduğu anlaşmanın neden kabul edildiğidir. Buna verilebilecek iki yanıt vardır. İlki GB'nin imzalanırken yakın bir dönem içinde Türkiye'nin üye olacağı beklentisidir. İkincisi ise Türkiye'de bu durumu iç politikada siyasi bir avantaja dönüştürme düşüncesidir. Siyasal ve ekonomik sıkıntıların zirve yaptığı 90'larda, bu hamle bir süre için de olsa pozitif bir gündem veya hava estirmeye muktedirdi. Fransa'nın eski Ankara

Büyükelçisi, deneyimli gazeteci Eric Rouleau bu anlaşmayı değerlendirirken şöyle demektedir: (Karluk, 2013, s. 285)

“Türkiye, büyük tavizler verdiği çok haksız bir anlaşmaya imza attı. Tansu Çiller oy kaybederken partisine çeyiz getirmek kaygısıyla, pazarlık etmeye cesaret edemedi. Bu anlaşma yeniden düzenlenmezse, Türkiye’nin ekonomisi açısından bir felaket olur. Avrupa pazar istiyordu, istediğini fazlasıyla elde etti.”

Bu demeç 1996’da GB’nin imzalandığı yılda verilmiştir. Anlaşma bu haliyle 2022 yılına kadar gelmiştir ve hala aynı şekilde yürürlüktedir. AB’nin, Türkiye dış ticaretinde önemli faydaları ve getirisi olsa da anlaşma, Türkiye için neden olduğu olumsuzluklardan arındırılmak mecburiyetindedir. Büyükelçi’nin de demecinde ifade ettiği taviz ve haksızlık içeren hükümler, ikili ilişkilere uygun hale getirilmelidir. Bugün, Gümrük Birliği ile ilgili alanlarda AB’nin karar alma süreçlerinde Türkiye’nin yer almaması, ülkemiz bakımından AB’nin akdettiği Serbest Ticaret Anlaşmalarının (STA) üstlenilmesinde yaşanan güçlükler ve Gümrük Birliği’nden tam anlamıyla yararlanmamıza mâni olan karayolu kotaları konuları sistemik sorunlar haline gelmiştir. Söz konusu hususlara ilişkin olarak Gümrük Birliği Kararı’nda hiç hüküm bulunmaması veya mevcut hükümlerin ülkemiz açısından yetersiz kalması bu sorunlara kaynak teşkil etmiştir (Gümrük Birliğinin Güncelleme Süreci, 2020).

Tüm bu nedenlerden dolayı, GB’nin negatif ve pozitif etkilerinin tespiti maksadıyla, Avrupa Komisyonu, Dünya Bankasından (DB) konuyla ilgili bir çalışma istemiştir. DB tarafından yapılan çalışmada bir rapor düzenlenmiş ve 2014’te kamuoyu ile paylaşılmıştır. Raporla, Türkiye’nin, GB’nin asimetric yapısından dolayı yaşadığı sıkıntılar vurgulanmıştır ve AB ile Türkiye arasında ticari entegrasyonun artmasının her iki tarafında faydasına olacağı önerisinde bulunulmuştur (AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi, 2014). İlgili rapordan sonra 2015 yılında Avrupa Komisyonu ile GB’nin güncellenmesi maksadıyla müzakereler başlatılmış ve hala devam etmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki ekonomik ilişkilerin değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkan şudur: Hem Türkiye hem de AB birbirleri için önemli ekonomik partnerlerdir. Her iki tarafında ekonomi istatistiklerine bakıldığında, taraflar ayrı ayrı olarak taşıdıkları önemle dikkat çeker. GB ile ticaret ilişkileri daha kolay hale gelmiş ve ticarete nefes aldırıcı bir anlaşma olmuştur. Ancak AB’nin sonraki dönemlerde genişlemesiyle, ekonomik yapısı

Türkiye'ye benzeyen ülkelerin Birliğe üye olarak dahil edilmesi, zaman zaman GB'nin etkisini Türkiye açısından azaltmış ve genişleme Türkiye aleyhinde bir duruma dönüşmüştür.

GB'nin, genişlemelerden ayrı olarak, eşit şartlar içermemesi Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığına ve potansiyeline gölge düşürücü nitelikte düşünülebilir. Her ne kadar iki taraf arasında ekonomik alanda bir ivme yakalanmış olsa da yakalanabilecek asıl skala GB'nin hükümlerinin revize edilmesi ile mümkün hale gelecektir. Bu bağlamda, GB'nin güncellenmesi adına atılan adımlarla birlikte olumlu bir sonuç alındığı takdirde, süreç Türkiye açısından çok daha anlamlı hale gelecektir. Genel olarak AB'nin, Türkiye dış ticaretinde önemli bir payı ve yeri bulunmaktadır. Bu yer gelecekte de devam ettirilmelidir fakat buraya GB'nin güncellenmesi şerhini koymak gerekir.

ŞİÖ'nün Türkiye ekonomisinde bulabileceği karşılığı aktarmadan önce onun ekonomik alandaki parametrelerine değinmek gerekir. ŞİÖ, 3 milyardan fazla nüfusu ile dünya nüfusunun yaklaşık olarak yarısını oluşturmaktadır ve kısa bir süre sonra yarısını da geçebilecek duruma gelecektir. Bu, iktisadi olarak devasa bir pazar ve üretim-tüketim anlamına gelmektedir. Bunun yanında dünya GSYH'sinin %20,7'sine sahiptir (Çalışır & Şensoy, 2018, s. 40). Sahip olunan pazar potansiyeli ve elinde bulundurduğu hasıla değeriyle birlikte düşünüldüğünde, örgütün dünya ekonomisinde önemli bir aktör olarak yer tuttuğu söylenebilir.

Ekonomik artılarının yanında, ŞİÖ önemli bir enerji tedarikçisi konumundadır. Örgüt; üye ülkeler, Hazar gibi havzalar ve sahip olduğu petrol ve doğalgaz gibi enerji varlıklarıyla dünyada çeşitli dallarda ilk sıralarda yer almaktadır. Bu alanlara gözlemci ve diyalog ortağı ülkelerin sahip olduğu hammadde ve doğal kaynaklar da eklenince ŞİÖ, dünya enerjisinde önemli bir rezerv alanı olmaktadır (Özalp, 2019, s. 3443). Ekonomik ve endüstriyel hayatta enerji ihtiyacının güvenli ve istikrarlı bir şekilde temin edilmesi elzemdir. Bu yönüyle örgüt, tedarikçi olma noktasında dünyada önemli bir role sahiptir. Öyle ki, AB'nin de içinde olduğu önemli ekonomik merkezlere sağlanan enerjide ŞİÖ grubu ülkelerinin önemli bir payı vardır.

Enerjinin taşıdığı bu önemin farkında olan Rusya tarafından, 2006 yılında Enerji diyalogu, ulusal enerji entegrasyonu kavramları ve Enerji Kulübünün oluşturulması için çağrıda bulunulmuştu, ŞİÖ Enerji Kulübü, 2013 yılında Rusya, Çin, Kazakistan,

Kırgızistan, Türkiye, Tacikistan, Afganistan, Hindistan, İran, Moğolistan, Pakistan, Belarus ve Sri Lanka'nın ortak kararı ile kurulmuştur (Çalışır & Şensoy, 2018, s. 39). Burada hemen şu anekdotu eklemek gerekir. Enerji Kulübü'nün 2017 dönem başkanlığına *Türkiye* seçilmiştir. Bu seçimi anekdot olarak ayrı vermeye neden olan şey ise ilk kez ŞİÖ üyesi olmayan bir ülkeye bu görevin verilmesidir.

ŞİÖ ile BRICS ilişkisinden, ortak üyelerin olması hasebiyle bahsetmek gerekir. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan oluşan BRICS ülkelerinden Çin, Rusya ve Hindistan'ın aynı zamanda ŞİÖ'ye de üyeliği bulunmaktadır. BRICS ülkeler gurubu, tıpkı ŞİÖ gibi dünya nüfusunun ve ekonomisinin büyük ve önemli bir bölümünü temsil etmektedir. BRICS bünyesindeki adımlarla zaman zaman Dünya Bankası ve IMF'ye alternatif oluşturma çabaları da görülmektedir. Yani genel olarak bakıldığında, ortak üyeler bulunması nedeniyle ŞİÖ, etki alanını BRICS ile dünyanın çeşitli alanlarına yaymaktadır. Bu durum Türkiye için ekonomik yelpazenin genişlemesi imkanını doğurabilir.

Türkiye ile ŞİÖ ülkeleri arasındaki ticarete baktığımızda, Rusya ve Çin'in genel olarak ithalatta ilk sıralarda yer aldığını görürüz. Türki Cumhuriyetlerle olan dış ticaret ise düşük seviyelerde seyretmektedir. Genel olarak Türkiye ve ŞİÖ ülkeleri arasında yapılan ticarete Türkiye aleyhine bir açık söz konudur ki bunun da büyük çoğunluğunu Rusya ve Çin ile yapılan ticaret oluşturur (Erşen, 2013, s. 21). Rusya'dan ithal edilen enerji hammaddesi Türkiye ile arasında dengesiz bir ticaret ilişkisi oluşturmaktadır. Türkiye'nin enerjide dışa bağımlı bir ülke olması gerçeği göz önüne alındığında bu dengenin normal şartlarda sağlanması kolay değildir. Ancak ŞİÖ üyeliği ile ticari dengesizlikteki fark yok edilemese de Türkiye lehine azaltılabilir.

Tablo 8: AB ve ŞİÖ Üyelerinin Karşılaştırmalı Dış Ticaret Dengesi

	Türkiye'nin İhracatı	Türkiye'nin İthalatı	Dış Ticaret Dengesi
Genel Toplam	143.830	207.234	-63.395
AB Üyeleri	63.998	78.681	-14.683
ŞİÖ Üyeleri	10.537	53.556	-43.019

Kaynak: (Eğilmez, 2016)

Örgütün bünyesindeki ülkelerin sahip olduğu kaynaklar ve bunları doğru şekilde kullanma stratejileri, onun küresel boyutta batılı ekonomik kuruluşlara alternatif olma yolunda güçlü bir şekilde ilerlemesine fırsat vermektedir. 2008 krizinden sonra ticari ilişkilerin ağırlık merkezleri Çin, Hindistan, Japonya ve Rusya'nın başı çektiği Asya Pasifik ve Avrasya'ya kaymıştır (Özalp, 2019, s. 3450). Bu krizden sonra özellikle ABD ve AB ekonomileri oldukça olumsuz etkilenmiş, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in meydana getirdiği BRICS grubu ekonomileri ise bu süreci çok daha rahat yönetmiş ve büyümelerine devam etmiştir (Erşen, 2013, s. 21). Böylece, dünya ekonomisinin doğuya yöneldiği tezleri de giderek ete kemiğe bürünmeye başlamıştır. Türkiye'de DEİK İcra Heyeti Başkanı Rona Yırcalı ve Türk-Avrasya İş Konseyleri Başkanı Tuğrul Erkin de ŞİÖ'nün dünya ekonomisinde Batı karşısındaki güçlü konumuna dikkat çekerek, ekonominin doğu-batı akışı iddialarına kendi perspektiflerinden görüşte bulunmuşlardır (Erşen, 2013, s. 21).

Türkiye-ŞİÖ ilişkilerinin ekonomik açıdan değerlendirilmesinde genel olarak ortaya çıkan bulgular şu şekilde sıralanabilir. Türkiye ve ŞİÖ ülkeleri arasındaki ticarete Çin ve Rusya bir grupta, geriye kalan üyeler ise diğer grupta toparlanacak olursa, Türkiye'nin genelde dış ticaretinde Rusya ve Çin'in olduğu grup başat bir şekilde yer almaktadır. Diğer gruptaki ülkeler ile olan ticaret ilişkileri ise artma eğilimindedir. Genelde ise Türkiye dış ticaret açığı vermektedir. Ancak ŞİÖ ülkeleri ile olan ticaret hacmi de her geçen gün artmaktadır. Gerek ŞİÖ'nün kendisi gerekse de ikili ilişkiler yürüttüğü BRICS gibi kuruluşlarla, ŞİÖ ekonomide yükselen bir ivme kazanmış gibi görünmektedir. Türkiye açısından bu yükselen örgüt ve ağırları önemli bir piyasa anlamına gelmektedir. Ayrıca gelişmekte olan Türkiye için endüstrileşme ve enerjinin birbiriyle olan sıkı bağı düşünüldüğünde, ŞİÖ tedarikçi kimliğiyle, temin edilen enerjinin maliyeti ve güvenliği noktasında önemli bir partner olarak büyük fırsat niteliği taşımaktadır.

4.6. Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile Olan İlişkilerinin Sosyo-Kültürel Açıdan Değerlendirilmesi

Çalışma, Türkiye'nin üyelik sürecinde ağırlığı siyasi ve ekonomik alanlara vermiştir. Ancak sosyo-kültürel unsurların ikili ilişkileri şekillendirmede inkâr edilemeyecek düzeyde etkisi veya etkileri vardır. Sosyo-kültürel kavramının içini din, tarih, kültür ve medeniyet gibi sosyal değerler doldurmaktadır. Bu değerleri, 21.yüzyılda meydana

gelmiş kuruluşların, kurucu ilkeleri olarak veya bütünleşmede şart veya prensipler olarak göremeyiz. Söz gelimi, küresel veya bölgesel çapta faaliyet yürüten bir kuruluşun, üyelik için dini şart koyması, içinde bulunduğumuz çağın anlayışına uygun düşmemektedir. Sosyal değerlerin bu şekilde açıktan şart ve ilke olarak gösterilmesi, daha çok "ötekileştirme" veya "öteki" algısına yol açacağından, birliktelik akdinde bu tür değerlere genel itibariyle yer verilmediğine rastlarız.

Her ne kadar kurumlar sosyal değerleri şart olarak koşmasa da bu değerler; üyeler, üyelerin temsilcileri ve kamuoyunun anlayışına bağlı olarak arka planda önemli yer tutar. Kendi içinde, farklılıklara yönelik barışçı ve eşitlikçi bir yaklaşım biçimi benimsememiş veya bu olguları içselleştirmemiş olanlar için ilişkileri sabote etmek noktasında her şey bir nedene dönüşebilmektedir. Bu bölümde açıklanacak kavramların temelinde de yerleşik sosyal değerlerin olduğu anlaşılmaktadır.

Kavramlardan ilki **Avrupa'da yabancı düşmanlığı**dır. Avrupa'da yabancı düşmanlığı, farklı kavramlar ve/veya eğilimler halinde karşımıza çıkmaktadır: Ayrımcılık, aşırı sağ ve/veya Neo-Nazi görüş, milliyetçilik, ırkçılık ve özellikle 11 Eylül 2001 sonrasında islamofobi. Bireyler de toplumlar da kendi dışındakilere "yabancı" demektir (Bekar, 2018, s. 115). Avrupa'da bu yaklaşımın ortaya çıkmasındaki nedenler, tarihsel olarak Avrupa ve Avrupalı olma zihniyetinin yerleşmiş olması, yakın dönemde ise Avrupa ve dünyada görülen gelişmelerdir. Öncelikle, Avrupa'nın AKÇT'den itibaren tedricen ekonomik ve siyasal anlamda ilerlemesi, onu dünyada bir cazibe merkezi haline getirmiştir. İnsan haklarına ilişkin yürütülen politikalar ile Birlik ve üye devletlerin kurumlarının refah ve hak ve özgürlükler noktasında benimsedikleri ilkeler, Avrupa dışındaki ve özellikle problemlerin yoğun olduğu toplumlarda, insani değerlere yüklenen büyük ve önemli manalarla Avrupa bir çekim noktasına dönüşmüştür.

SSCB'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan istikrarsızlık ve ekonomik problem, Doğu Avrupa ve Kafkasya'dan Avrupa'ya bir göç başlatmıştır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da başlayan halk ayaklanmaları da Avrupa'ya göçleri tetiklemiştir. Tüm bu göç yoğunluğuna maruz kalan Avrupa'da terör, güvenlik, istihdam, kaçakçılık gibi konularda kamuoyunda bir endişe hâkim olmuştur. Tüm bunların üzerine, Madrid, Londra, Paris, Brüksel ve Berlin gibi AB'nin başkenti ve önemli şehirlerinde terör saldırılarının gerçekleşmesi göçmen karşıtlığına yol açtığı gibi yabancı düşmanlığına da dönüşmüştür. Bugün ise

Avrupa’da yabancı düşmanlığı artarak devam etmektedir. Türkiye gibi nüfusu neredeyse AB ülkelerinin tümünden daha fazla olan bir ülkenin Birlik ile entegrasyonu, yabancı düşmanlığı fikri taşıyan kesimlerde, yaşadıkları olaylardan dolayı bir panik oluşturabilir. Türkiye’nin olası üyelik halinin taraflar arasında bir "doku uyumsuzluğu"na yol açması muhtemeldir.

İkinci olarak **Avrupa şüpheciliği** dikkat çekmektedir. Kavramın ilk olarak nerede ve nasıl çıktığına dair kesin bir bilgi ve mutabakat olmamakla birlikte siyaset terminolojisinde ilk kez 1980’lerin ortalarında siyaset terminolojisinde yerini almıştır (Connelly, 2015, s. 62). Avrupa şüpheciliği ile anlatılmak istenen, olguyu ortaya çıkaran şey Avrupa bütünleşmesinin daha ileri gitmesine yol açacak kurumsal ve anayasal adımlara karşı olmak ya da daha fazla bütünleşmeye prensip olarak karşı çıkmak ya da en uç noktada Avrupa bütünleşmesi fikrine temelden muhalif olan bir yaklaşım olarak düşünülebilir (Connelly, 2015, s. 63).

Bütünleşmenin kendisine ve ileri boyutta bir yapılanma şekline dönüşmesinde, şüphecilerin baz aldıkları kriter egemenlik yetkisidir. Bütünleşmeyi, egemenlik yetkisinin altını oyan bir durum olarak kabul etmektedirler. Dolayısıyla daha öncede belirtilmiş olan anayasal ve kurumsal ilerlemeleri bu yönde bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Bunlara ek olarak, ekonomik krizler, mülteci sorunu, göçler ve pandemi gibi sorunlar, AB’nin kuruluş değerlerini ciddi anlamda sınamakta ve bu da Avrupa şüphecilerin değirmenine su taşımaktadır. Buradan çıkarılacak sonuç, Avrupa’da AB şüphecilerinin hem egemenlik hem de AB’nin geleceği hakkında Birlik hakkında olumsuz yargılar taşıyor olmalarıdır. Türkiye için AB şüpheciliği, genel olarak egemenlik haklarının zedeleneceği yönündeki endişelerden kaynaklanmaktadır.

Üçüncü kavram olarak karşımıza **islamofobi** çıkmaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki bu kavram neredeyse diğer tüm sosyal değerlerden kaynaklanan problemlerin hem nedeni hem de sonucu niteliğindedir. Bu yüzden tüm kavramlar içinde oldukça önemli bir yere sahiptir. Son 50 yıl içinde, başta daha çok ekonomik sebeplerle Avrupa’nın yolunu tutan, istihdam açığını kapatmak üzere orada bulunan Müslüman bireyler, sonraki dönemlerde aile kurup kalıcı olarak Avrupa’da varlığını devam ettirmiştir. Bu da toplumsal hayatta Müslümanlarla daha sık karşılaşmaya yol açmıştır (Samur, 2016, s. 298). Daha sonraki dönemlerde Avrupa’ya olan göç ve sığınma taleplerindeki artış da toplumsal hayatta

Müslümanlarla karşılaşma sıklığını arttırmıştır. Tarihi olarak da bakıldığında, Hıristiyan Avrupa'nın İslam'a bakış açısının olumlu olmadığı açıkça görülebilir. Toplumsal hayatta fazlaca karşılaşılıyor olmak ve bu tarihi soğukluk, Müslümanlara "öteki" gözüyle bakmak veya kendisinden olmayan olarak tezahür etmiştir.

İslamofobi, İslam'a olan korku ve nefreti ve bu nedenle de Müslümanların tamamından veya büyük çoğunluğundan korkmayı ya da onlardan hoşlanmamayı ifade etmenin pratik bir yolu" şeklinde tanımlanmaktadır (Samur, 2016, s. 299). Avrupa'da bu korku ve hoşlanmamanın dahası Müslümanlara yönelik saldırıların artması Avrupa ve dünyada bir dizi olayın gerçekleşmesi ile eş anlıdır. Bu olaylardan şüphesiz en sarsıcı olanın 11 Eylül saldırıları olduğu düşünülebilir. Bu saldırılar ile ABD'nin de söylem ve eylemlerinden dolayı İslam ve dolayısıyla da Müslümanlar terör ve terörizm ile bağdaştırılmıştır. Daha sonraki dönemlerde El-Kaide ve son zamanlarda oldukça göz önünde bulunan IŞİD gibi radikal örgütlerin Avrupa'da yaptığı saldırılar, islamofobiyi azdırmıştır. Bunun sonucunda Kuzey Afrika'dan, Orta Doğu'dan ve dünyanın geri kalanından Avrupa'ya yapılan göçlerde teröristlerin bu yolla Avrupa'ya girdiği düşüncesinden yola çıkarak, Avrupalılar göçü ve göçmenleri terörizm ile bir arada tutmuştur. Avrupa'da Müslümanlara bakış açısı da bu şekilde şekillenmiştir.

Artan terör saldırıları, Avrupa'da güvenlik anlamında ciddi endişelere ve korkuya neden olurken, Müslümanlara yapılan saldırılar da benzer şekilde artma eğiliminde olmuştur. SETA'nın 2018'de hazırladığı Avrupa İslamofobi Raporu'nda, 2018 de ve çeşitli dönemlerde Avrupa'da görülen islamofobik saldırılara yer vermiştir. Raporda geçen saldırı olaylarının ve şikayetlerin bazılarının sayıları şu şekildedir: Belçika'da 70, Avusturya'da 540, Bosna'da 12, Fransa'da 676, Almanya'da 678, Norveç'te 120, Bulgaristan'da 8 adettir (Bayraklı & Hafez, 2019, s. 30-33). Saldırıları, şahıslara, iş yerlerine, konutlara ve ibadet yerlerine yönelik olmaktadır. Türkiye gibi çoğunluğunun Müslümanlardan oluştuğu bir ülkenin, AB'ye üye olması ve bunun da kişilerin serbest dolaşım hakkı elde etmesine hatta yerleşimine imkân vermesi Avrupa'da bu yönde yaşanabilecek olayların artabileceği endişesini arttırmaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinde sürecin uzamasına biraz da Birlik içindeki kimi tarafların din faktörüne takılması yol açmıştır. Öyle ki islamofobi bile siyasi yaklaşım ile harlanmaktadır. Birçok sosyal, politik ve ekonomik faktörün yanında zaman zaman ifade

edilen ‘‘din faktörü’’ Türkiye’nin tam üyeliğinin gerçekleşmesinde en önemli engellerden biridir (Karluk, 2013, s. 278). Bu faktörün Roma Anlaşmasında üyelik ihtiyacı bağlamında yeri olmamasına rağmen AB Komisyonu eski Başkanı Jacques Delors, Turgut Özal’ın tam üyelik başvurusuna, "Avrupa Hıristiyan Kulübüdür" diye cevap vermiştir (Karluk, 2013, s. 279). Görüldüğü üzere, bütün siyasi kriterler, anlaşmalar, müktesebat gibi üyelik ve Birlik müessesinin bağlayıcı ve hukuki metinlerine rağmen din faktörü, sosyal bir değer olarak tümünün önüne geçebilmektedir. Din faktörü ile birlikte Türkiye’nin, Asyalı olarak kabul edilerek farklı medeniyetlerden olma tezi de işlenmektedir. Tarih boyunca Batı ile Doğu (Osmanlı) arasında savaşlar olmuş, Doğu bu nedenle yegâne düşman gibi görülmüş, İslam karşıtlığı üzerinden Müslümanlara hem tarihsel hem de güncel gelişmelerden dolayı mesafeli durulmuş, kültür ve medeniyet kapsamında da Batı, kendini ‘öteki’lerden ayrı tutmuştur. Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler işte tüm bunların gölgesinde yürütülmüş ve yürütülmektedir. Siyasi ve ekonomik kriterler yerine getirilse bile, sosyal değerler açısından bir uyum yakalamak yakın zamanda pek mümkün görünmemektedir. Genişlemeler ve derinleşmeler, *‘farklılar içinde bir Birlik’* durumunu *‘farklılıklara rağmen bir Birlik’* çizgisine taşımaktadır. Tüm okumalardan yola çıkarak, ikinci yaklaşımın sürdürülebilir ve tüm kesimlerde karşılık bulabilecek bir konsept olmadığını söylemem gerekir.

Kavramlardan bir diğeri **Aşırı Sağ’ın yükselişidir**. Avrupa’da varlığını sürdüren aşırı sağ partiler hem AB’nin kendisine hem Birlik dışındaki ülkelere (Avrupa sosyal değerlerini taşımadıklarını düşündükleri) hem de yabancı düşmanlığı ve islamafobiye ilişkin en radikal fikir ve söylemlere sahip kesimdir. Bahsi geçen alanlarla ilgili konularda, düşüncelerini en uç noktalara götürerek, açık bir şekilde ve yüksek sesle dile getirmektedirler. Daha çok muhafazakâr ve ulusal değerlerle iç içe olan bu partiler (örneğin LGBT’ye mesafelidirler; ulusal para birimini savunurlar), bu değerlerin dışındaki taraflara ilişkin sert politikalar takip etmekte, bu politikaları yerel kurumlarda ve AB organlarında dile getirmektedirler. Avrupa’da zaten var olan yabancı düşmanlığı ve İslam karşıtlığının üzerine, küreselleşmenin de getirdiği ekonomik ve siyasi krizler aşırı sağın oylarını artırmaktadır. Bu değişim Avrupa Parlamentosu seçimlerinin sonuçları ile net bir şekilde görülmektedir.

Tablo 9: 2009 AP Seçimlerinin Sonuçları

Parti Adı	Sandalye Sayısı	Yüzdesi
Avrupa Halk Partisi Grubu	274	35.77
AP Sosyalistler ve Demokratlar İlerici İttifakı Grubu	196	25.59
Avrupalı Muhafazakarlar ve Reformistler	57	7.44
Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı	83	10.83
Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Solu	35	4.57
Yeşiller / Avrupa Özgür İttifakı	57	7.44
Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu	31	4.05
Bağımsız Üyeler	33	4.31
Toplam	766	100

Kaynak: (Aras, 2017, s. 12)

Tablo 10: 2014 AP Seçimlerinin Sonuçları

Parti Adı	Sandalye Sayısı	Yüzdesi
Avrupa Halk Partisi Grubu	221	29.43
AP Sosyalistler ve Demokratlar İlerici İttifakı Grubu	191	25.43
Avrupalı Muhafazakârlar ve Reformistler	70	9.32
Avrupa için Liberaller ve Demokratlar İttifakı	67	8.92
Avrupa Birleşik Solu/Nordik Yeşil Solu	52	6.92
Yeşiller / Avrupa Özgür İttifakı	50	6.66
Avrupa Özgürlük ve Demokrasi Grubu	48	6.39
Bağımsız Üyeler	52	6.92
Toplam	751	100

Kaynak: (Aras, 2017, s. 13)

Tablo 11: 2019 AP Seçimlerinin Sonuçları

Parti Adı	Sandalye Sayısı
Avrupa Halk Partisi Grubu (Hıristiyan Demokratlar)	187
AP Sosyalistler ve Demokratlar İlerici İttifakı Grubu	145
Avrupa'yı Yenile	97
Kimlik ve Demokrasi	75
Yeşiller/ Avrupa Özgürlüğü Birliği	73
Avrupa Muhafazakarlar ve Reformistler Grubu	62
Avrupa Birleşik Solu ve Nordik Yeşil Sol	39
Bağımsızlar	27
Toplam	699

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur

Son üç (2009-2014-2019) AP seçim sonuçlarından sonra parlamentoda yer alan gruplar 9,10 ve 11. tabloda görüldüğü gibidir. Öncelikle 2009'dan bu yana seçime katılma oranlarının yükseldiği bilgisini vermek gerekir. Bu, seçmenlerin yaşadıkları dönemin getirdiği gelişmelere olan hassasiyetlerinin veya ilgilerinin arttığı noktasında bir gösterge olabilir. Avrupa Birliği karşıtı ya da AB şüpheciliği taşıyan, yabancı düşmanlığı ve islamafobik politikaları benimseyen aşırı sağ partiler, 2009 seçimlerinden başlayarak Avrupa Parlamentosu'ndaki varlıklarını arttırmaya başlamışlardır. Aşırı sağın belirgin artışı, bu partilerin benimseyip kabul ettiği şeylerin, halk nezdinde bulunduğu karşılığın da arttığı anlamına gelir. Ayrıca AP seçimlerinin sistematikleştirilerek aktarıldığı bu tablolar, AB şüpheciliği, yabancı düşmanlığı ve islamafobinin artışının tümünü, aşırı sağın artışıyla bir arada görme fırsatı vermektedir.

Aşırı sağ partiler, karşıt oldukları unsurların üzerine yerel siyasette de çok fazla gitmektedir. AP seçimlerinden yola çıkarak, *önceleri aldıkları oy bakımından arka sıralarda kalan bu partilerin son zamanlarda ana akım partiler haline gelmeye başladıkları gözlenmiştir*. Siyasi programlarında ve son dönem seçim kampanyalarının önemli bir bölümünde yabancılara/göçmenlere, özellikle AB'de etnik, kültürel ve dini anlamda birbiriyle benzeşen en kalabalık nüfusa sahip Türklere, oldukça fazla yer ayırmışlardır (Bekar, 2018, s. 113). Hal böyleyken, 84 milyonluk devasa bir ülkenin Birlik içinde yer alması, Avrupa'daki bu düşünce biçimine sahip kesimlerce sürdürülen

karşıtlığın çok daha ileri boyutlara tırmandırılabilceği sinyallerini vermektedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin tam üyelik arzusunda ısrarcı olup olmaması bağlamında bu husus üzerine iyice düşünölmeyi gerektirmektedir.

Şimdiye kadar verilen değerler ışığında ŞİÖ'yü incelediğimizde, karşımıza kapsadığı coğrafya ve bünyesinde barındırdığı nüfus ile çok çeşitli kültür ve inancın olduğu, oldukça heterojen bir yapı çıkar. Bu yapının önemli bir tarafını oluşturan Orta Asya'daki Türki cumhuriyetleriyle Türkiye arasında etnik, kültürel ve dinsel bir yakınlık bulunmaktadır (Erşen, 2013, s. 21). Bundan dolayı Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyeliği noktasında bölge ölkeleri ile arasında bulunan tarihi, etnik ve dinsel yakınlık önemli bir rol oynayabilir. Diğer bir deyişle, AB'de doku uyuşmazlığına neden olan sosyo-kültürel değerler, problem çıkarıcı hususlar olmaktan ziyade Türkiye lehine bir durum olarak üyelik ve sonrası için ilişki inşa edici unsurlar vazifesi görebilir. Ayrıca Türkiye'nin, bölge ölkelerine nazaran siyasi, ekonomik ve hukuksal hayatta daha iyi konumda olması, bahsedilen ortak değerler üzerinden bir *yumuşak güç* kullanımını arttırma fırsatına da dönüşebilir. Çünkü yumuşak güç diğer üyeler tarafından da kullanılmaktadır. Örneğin ŞİÖ üyelerinden Çin, askeri gücü ile bölge ve komşularını etkilemiş buna yumuşak gücü de dahil ederek (smart power 'akıllı güç') etkisini koalisyon içinde daha kabul edilebilir bir şekilde arttırma yoluna gitmekte ve yumuşak güç yatırımlarında bulunmaktadır (Nye, 2017, s. 2).

Bunlarla birlikte, Türkiye'de son dönemlerde "medeniyetsel yaklaşım" ile ilgili yaklaşımlar ve tartışmaların olduğu görölmektedir. Bu kavram, Batı ile Doğu'nun sahip olduğu kurumlara (AB, ŞİÖ) üyelikte, sosyo-kültürel değerlerin gün yüzüne çıkması ile ortaya çıkmıştır. Daha sade bir anlatımla, bu değerler bir örgüte üyelikte birtakım engeller yaratma unsurları olarak kullanılırken bir başka örgüte üyelikte aracı olma işlevi görebilmektedir. Türkiye'nin dış politikada yöneldiği medeniyetsel yaklaşım, ŞİÖ'ye yakınlaşmanın yansıması olarak düşünölebilir (Erşen, 2013, s. 17).

Türkiye veya ŞİÖ nezdinde, siyasetçilerin ve kamuoyunun Türkiye ve ŞİÖ ile ilgili düşünce ve beklentilerini kapsamlı bir şekilde araştıran ve veri olarak ortaya koyan bir kamuoyu veya anket çalışması yoktur. Ancak bu kapsama girecek belli başlı örnekler mevcuttur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, 2005 yılında başbakan olduğu

dönemde Moskova ziyaretinde Putin ile görüşmesinde ŞİÖ'den bahsedilmiş, Putin bu durumu şu şekilde açıklamıştır (Karluk, 2013, s. 371):

“Dün Türkiye Başbakanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ı Moskova'da misafir etme, onunla detaylı görüşme imkânım oldu. Temaslarımız sırasında Erdoğan'dan, ülkesinin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne büyük ilgi duymaya başladığını memnuniyetle öğrendim. Türkiye'nin dile getirdiği bu ilgi bence önemli bir pozitif sinyal olarak algılanmalı.”

Bu açıklamaya istinaden, bir diğer önemli üye olan Kazakistan'ın Cumhurbaşkanı olan Nazarbayev, Türkiye'yi aralarında görmekten her zaman mutluluk duyacaklarını belirtmiştir (Karluk, 2013, s. 271). Bu gelişmelerin, AB ile müzakerelerin başladığı yıl olan 2005'te yaşanıyor olması dikkate değerdir. AB yolunda en somut adımların atıldığı dönemde, dış politikada bir başka kuruluşla da ilişki geliştirme çabaları ve bunun AB'ye "en ters" denilebilecek kurumsal yapıya sahip ŞİÖ ile denemesi, tarafımda hem Türkiye'nin çok yönlü dış politika izlediği gerçeğine hem de AB'den yana tam anlamıyla emin olunmadığından, bir dengeleme politikası ve arayışı izlendiğine delalettir.

Bir başka örnekte ise, yine o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, 2012 yılında 24 TV'de “Türkiye, AB sürecini sürecini unuttu mu?” sorusunu şöyle cevaplamıştır (Erşen, 2013, s. 18):

“(...) Fakat Avrupa Birliği bizi unutmak istiyor, ama çekiniyor, unutamıyor. Hâlbuki bir açıklasa biz rahatlayacağız. Şimdi oyalayacağına açıklasın bize, biz de işimize bakalım... Onun için geçenlerde ben Sayın Putin'e onu söyledim. Bizi Şanghay Beşlisi içerisine alın. Mademki bana Avrupa Birliği'nde niye orada duruyorsunuz diyorsunuz, alın bizi Şanghay Beşlisi içerisine biz de Avrupa Birliği'ne allahısmarladık diyelim, ayrılalım oradan.”

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, 2013 yılında, Türkiye ile ŞİÖ'nün yakınlaşmasına tepkisini şu şekilde dile getirmiştir (Karluk, 2013, s. 375):

“Şanghay İşbirliği Örgütü'ne neden girmek istiyoruz? AB'yi neden dışlıyoruz? 1071'den beri bizim hedefimiz Batı'ya doğrudur. Batı bir coğrafya değildir; uygarlığın adıdır, ahlakın adıdır... Siz o çağdaş dünyadan kendinizi koparmak istiyorsunuz. Hangi gerekçe ile? Kime danıştınız?”

Görüldüğü üzere, Türkiye ve ŞİÖ yakınlaşması üzerine farklı görüşler vardır. Ancak daha önce de belirtildiği üzere, kapsamlı bir saha çalışması yapılmamış olmasından dolayı

siyasetçiler ve halkın ŞİÖ'ye yönelik düşünceleri ile alakalı net, kesin ifadeler verilememektedir.

4.7. AB Ülkelerinin Türkiye'ye Bakış Açıları

AB ülkelerinde, Türkiye'ye ve onun üyeliğine ilişkin olan düşünce, söylem ve yaklaşım; siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin dışı vurumu olarak kabul edilebilir. Siyasetçiler, partileri aracılığıyla halkı etkileyip onları ilgili konularda belli bir alana yöneltebilirler. Benzer şekilde, ortak düşünce veya benimsenmiş değerler aracılığıyla bir araya gelmiş halk kitleleri, kendi içlerinden çıkardığı siyasi figürler ile siyaset alanında belli bir düşünce kalıbının oluşumu noktasında siyasi akışı etkileyebilmektedir. AB ülkelerindeki siyaset ve kamuoyu ilişkisini (Türkiye-AB ilişkileri bakımından) de bu şekilde ele almak gerekir. Örneğin üyelik yolundaki süreç hem Türkiye hem de AB ülkelerinde özellikle seçim dönemlerinde iç politika aracı olarak kullanabilmektedir.

Avrupa'da Türkiye'nin üyeliğine karşı güçlü bir şekilde muhalefet eden, karşı çıkan iki büyük, iki orta ve de birçok küçük ülke vardır. Bunlar; Almanya ve Fransa'nın yanı sıra Avusturya ile Yunanistan ve de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'dir (Karluk, 2013, s. 270). Siyasi partiler üzerinden Avrupa'ya genel bir bakış atıldığında merkez sol ve sol partiler Türkiye'nin üyeliğinden yana iken merkez ve sağ partiler Türkiye'nin üyeliğine aleyhte tutum sergilemektedirler. Fransa'da siyasetçilerin ve kamuoyunun önemli bir kısmı Türkiye'nin AB'ye girmesine karşıdır ve bunda ülkedeki Ermeni diasporası rol oynamaktadır (Karluk, 2013, s. 272). Almanya ve Fransa gibi AB'nin lokomotif denilebilecek iki önemli ülkenin açık bir şekilde Türkiye aleyhtarlığı yürütmesi, üyeliğe olan inancı azalttığı gibi Türkiye-AB ilişkilerinin bağımlı da zayıflatmaktadır. Bu bağı zayıflatan, sürecin ruhunu yansıtan Avrupalı kimi siyasetçilerin dile getirdiği ifadelerden bazıları şu şekildedir: (Karluk, 2013, s. 338-340)

“Türkiye AB'ye üye olursa AB biter. İngilizlerin istediği serbest ticaret işbirliğinin olduğu bir kuruluş haline gelir. AB sistemler bütünüdür, buraya Türkiye girerse AB'nin bir anlamı kalmaz. Ab bütün özelliğinin kaybeder. Türkiye'nin ayrı bir kültür ve devlet anlayışı var. AB Türkiye'ye göre değil, AB siyasi birlik olacaksa burada Türkiye'ye yok.”

Jacques Toubon, Hıristiyan Demokrat Fransız AP Üyesi, 2005

AB'ye üyelik için Türkiye'nin tarihten gelen doğal bir hakkı yoktur

Dominique de Villepin, Fransa Başbakanı, 2006

Türkiye'nin yaşlı kıtaya ait olmadığını söylüyorum

Nicolas Sarkozy, Fransa İçişleri Bakanı, 2006

Tam üyelik, önümüzdeki 50 yılın acil bir sorunu değil

Angela Merker, Almanya Başbakanı, 2007

AB ile devam eden müzakere sürecinin tam üyelikle sonuçlanacağı garanti edilemez

Jose Manuel Barosso, Avrupa Komisyonu Başkanı, 2008

Türkiye'nin AB üyeliğinin engellenmesinin arkasındaki asıl tatsız neden, Müslüman bir ülke olmasıdır

Jack Straw, İngiltere Dışişleri Bakanı, 2013

Bu ifadelerin tarihlerine bakıldığında, 2005 yılında başlayan tam üyelik müzakerelerin sonrasında yapılmış olduğu görülür. Türkiye'nin üyeliğine ilişkin muallak, karşıt ve mesafeli bu ifadelerin tam üyelik müzakerelerinden sonra da devam ediyor olması, AB'nin Türkiye'ye olan bakışını sorgulamaya açmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir, Türkiye'nin Birlik içinde yer almasından yana tavır takınan, burada verilen açıklamaların tam tersi bir şekilde Türkiye lehine açıklamalar yapan siyasetçiler de mevcuttur. Bu bir anlamda önemlidir. Ancak oybirliği şeklinde üye alınan bir mekanizmada bu önem ne yazık ki işlerliğini kaybetmektedir.

4.8. Türkiye'de AB Üyeliğine Bakış

Türkiye'de siyasal düzlemde AB'ye yönelik yerleşik hale gelmiş bir karşıtlık yoktur genel olarak. Geçmişte AB'ye üye olmaya karşı çıkan tek parti, Milli Selamet Partisi'nin devamı olan ve Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Refah partisi idi (Karluk, 2013, s. 347). Merkez sol partiler, Milliyetçi partiler ve İslami partiler AB'ye karşı yumuşak, şartlı ve mesafeli durmaktadırlar. Ancak yine de bu, AB'de ki muadil tarzda siyaset yürüten Türkiye karşıtı partiler ile aynı seviye ve anlayışta değildir. Osmanlı'nın son dönemlerinden başlayarak, Türkiye'nin dış politikasında Avrupa'ya doğru olan yönelim, önemli bir yapıtaşına dönüşmüştür. Cumhuriyet döneminde ise bu durum daha da belirgin bir hale gelerek neredeyse dış politika da devlet ideolojisi haline gelmiştir.

Adnan Menderes Hükümeti (Demokrat Parti), Cemal Gürsel Hükümeti, İsmet İnönü Hükümetleri, Süleyman Demirel Hükümetleri (Adalet Partisi / Doğru Yol Partisi), Turgut Özal Hükümeti (Anavatan Partisi), Mesut Yılmaz Hükümeti (Anavatan Partisi) dönemlerinde AB yanlılığı görülmektedir. Bülent Ecevit Hükümetlerinde (Cumhuriyet Halk Partisi / Demokratik Sol Parti) ise daha mesafeli bir duruş sergilenmiştir. Örneğin Ecevit'in, 2. Hükümet Programında (1977) Hükümet, "Topluluk ile ilişkilerimizi ülkemiz ve ekonomimiz yararına işleyecek biçimde yeniden düzenlemek gerektiği kanısındadır. Program, Türk ekonomisini Ortak Pazarla ilişkilerinde ezilmeyecek, Türkiye'nin bağımsızlığını güçlendirecek bir yapıya kavuşturmayı hedeflemektedir" (Karluk, 2013, s. 360) diyerek şartlı tavrını ortaya koymuştur.

1980'li yıllardan 2000'li yılların başına dek olan dönem aralığı, Türkiye'de Avrupa taraftarlığının altın yılları altın yılları olarak tanımlanabilir çünkü aşırı sağ ve aşırı sol askeri darbe (1980 darbesi) ile büyük yara almış askeri rejimden demokrasiye geçiş olan bu dönemde merkez partiler AB taraftarı bir yaklaşım benimsemişlerdir (Connelly, 2015, s. 71). AB'ye olan bu yaklaşımın daha da ivme kazanması 2002 seçimlerinde hükümet olan Adalet ve Kalkınma Partisi ile gerçekleşmiştir. AB ile ilişkilerin birçok anlamda geliştirildiği bu dönemde, anayasal boyutta dahil olmak üzere, hukuki, siyasi ve ekonomik alanda, ikili ilişkiler bağlamında oldukça fazla yol kat edilmiştir. Hem AB hem de Türkiye'de gelişen siyasi ve ekonomik gelişmeler ile küresel düzeyde meydana gelen gelişmeler neticesinde, ilişkiler istikrarsız bir şekilde bugüne ulaşmış ve istenilen şey elde edilememiştir. Daha önce de örnek çalışma olarak verdiğimiz anket değerlendirmesi, Türkiye'de halk desteğinin ve beklentisinin azaldığını göstermekteydi. Özetle, Türkiye'de gerek halk gerekse de siyasi merciler, AB'ye karşı derin ve radikal bir karşıtlık yaklaşımı içinde değildir. AB'ye bakış açısı, daha çok AB'nin tutum ve davranışları ile şekillenmekte, sürecin bu noktasında AB'nin tutumu kilit rol oynamaktadır. Süreç uzadıkça, AB'nin samimiyeti ve güvenilirliği tartışmaya açılmaktadır. Türkiye gibi çoğunluğu Müslüman ve farklı kültürel değerleri taşıyan bir ülkenin üye olarak AB'de yer alması, AB'nin demokratik ve farklılıkları bünyesinde taşıyan bir Birlik olduğu iddiasını hem perçinleştirir hem de ispatlar.

SONUÇ

Uluslararası örgütlerin varlığı çok eski zamanlara kadar götürülebilir. Bu örgütlerin ortaya çıkmasında siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve dini amaçlar rol oynamıştır. Teşkilatlanmalarındaki farklılıklardan dolayı da her biri kendine has özelliklerle ortaya çıkmaktadır. Neticede bir uluslararası örgütü, küresel veya bölgesel olsun, meydana getiren şey devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri zorlukları daha rahat aşabilme veya faydalarına olacak şeylere daha kolay ulaşabilme yaklaşımıdır. AB ve ŞİÖ'ye baktığımızda bölgesel kuruluş olan bu iki örgüt de kendi bölgelerinde istikrarlı bir ortam oluşturabilmek için örgütlenme yoluna gitmiştir. AB, temellerini ekonomik alanda atarken, ŞİÖ sınır güvenliği, ayrılıkçılık ve terörizm gibi daha çok siyasi başlık altında sayılabilecek askeri-güvenlik alanda atmıştır.

AB'nin, egemenliğin ve yetkinin devrine dayanan kurumsal yapısı, kendi üyeleri içinde bir Avrupa şüpheciliğine sorununu ortaya çıkarmaktadır. Egemenlik ve yetki devrine dayanan bu sıkı yapılan biçimi, Türkiye'nin dış politikası açısından bakıldığında üzerine düşünülmeyi gerektiren bir husus olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla dış politikasında hala denge politikası ve çok yönlülüğü benimsemiş gibi görünen Türkiye için egemenliğin devri, iç ve dış politikada büyük riskler oluşturabilir. Öte yandan ŞİÖ'nün egemenlik devrine dair bir beklentiye sahip olmayan gevşek kurumsal yapısı, Türkiye'ye iç ve dış politikasındaki meselelerini çözmede daha fazla hareket serbesti tanımakta ve alan açmakta kolaylıklar sağlayabilir. Öyleyse pragmatik bir dış politika yaklaşımı çerçevesinde ŞİÖ üyeliği ister AB'ye bir alternatif olsun ister olmasın kurumsal yapısı itibariyle Türkiye için doğru bir seçim olarak görünmektedir.

AB'nin, AKÇT olarak ekonomik bir düzlemde temellerini attığına değinmiştik. Low politics (düşük siyaset) alanda temelleri atılan bu örgütün, genişlemeler ve derinleşmeler ile geldiği nokta, high politics (yüksek siyaset)⁴ olmuştur. ŞİÖ'de ise temeller high politics alanlarda atılmış ve bugün için ilişkiler low politics alanlarda sürdürülmektedir. Burada varılmak istenen sonuç şudur: Yüksek siyasetin alanına giren, çözümü ve uzlaşısı zor meselelerin, düşük siyaset yapılanmasından sonra gelmesi, örgüt içinde taşların

⁴ High Politics (Yüksek Siyaset): Ulusal ve uluslararası güvenlik, iç ve dış politika, diplomasi, siyaset gibi devletler için daha hayati ve ciddi alanları içerir.

Low Politics (Düşük Siyaset): Ekonomi, Sosyal ve kültürel alanlar gibi daha gevşek/ikincil alanları içerir.

oturamaması sorununa yol açabilir. Nitekim AB'nin son yıllarda göç, terörizm ve ekonomik temelli alanlarda verdiği sınavlarda, uygulamada yaşanan sıkıntılar bu duruma örnek teşkil etmektedir. ŞİÖ'de, çözümü ve uzlaşısı zor olan, yüksek politikanın alanına giren sınır sorunları, terörizm ve ayrılıkçılık gibi alanlarda temeller atılmış ve bu alanlarda örgütçe başarı sağlanmış, üyeler böylece birbirine yakınlaşmıştır. Bugün görüldüğü üzere ekonomik atılımlara odaklanılmıştır. Bu da şu soruyu haklı olarak ortaya çıkarmaktadır. Ekonomiden siyasete doğru yol alınca mı daha başarılı olunur veya daha az sorun ve tıkanıklıkla karşılaşılır; yoksa siyasetten ekonomiye yol alınca mı? Diğer bir ifadeyle high politics düzeyden low politics düzeye mi yahut low politics düzeyden high politics düzeye mi?

Bir başka mesele de dünyadaki güç odağı merkezinin geleceğine yönelik tartışmalardır. Siyasette ve ekonomide dünyanın ekseninin batıdan doğuya doğru kaydığı üzerine sıkça tartışmalar yapılmaktadır. Bununla ilgili fikir sahibi olmak maksadıyla Suriye krizinde, Doğu ve Batı arasında geçen siyasi ve diplomatik rekabete göz atılabilir. Suriye'deki çatışmaları sona erdirmek adına, Cenevre'de, Astana'da ve Soçi'de zirveler düzenlenmiştir. Bu zirvelere ve sonuçlarına bakıldığında, Cenevre'de düzenlenen zirvelerde genel olarak Suriye rejimini ve muhalifleri bir araya getirmede büyük güçlükler yaşanmıştır. Zirvelerden çıkan kararların sahada uygulanması ve çözüme dair başarılı sonuçlar elde edilememiştir. Astana'da düzenlenen zirveler, bunların Batı'nın yaptığı zirvelere ikame olarak yapıldığı düşünülebilir, tarafları bir araya getirme ve alınan kararların sahada uygulanması anlamında Cenevre'ye nazaran çok daha somut sonuçlar elde etmiştir. Soçi Zirveleri ise Suriye'deki krizin çözümündeki yol haritasını ortaya koyma ve krizi çözecek aktörlerin kendileri olduğu algısı ve gerçeğini ortaya koymuştur.

2. Soçi Zirvesi'nden sonra Batı'daki basın organlarının, Avrupa ve ABD'nin pasif durumuna ilişkin haberleri de bu gerçeği pekiştirmektedir. Doğu ile Batı arasındaki bu güç gösterisi daha çok Doğu lehine sonuç vermiş gibi görünmektedir. Bunu güçlendirecek güncel bir örnek ise Dağlık Karabağ sorunundaki son çatışmadır. AĞİT Minsk Grubu (Avrupa menşeli gruptur) neredeyse 30 yıldır Dağlık Karabağ sorunuyla ilgili bir çözüm bulamazken, Rusya'nın son çatışmadaki tavrı, bu sorunun çözümüne giden yolda büyük bir etki yaratmıştır.

Ekonomik alanda, 2008 krizi önemli bir durumu gün yüzüne çıkarmıştır. Avrupa krizden kötü bir şekilde etkilenmiş ve ardından bir Euro krizi patlak vermiştir. ŞİÖ ise daha küçük

sorunlarla krizi atlattmış ve üye ülkeler büyümelerine devam etmiştir. Bunun yanında ŞİÖ tarafından, Afrika ve Asya'da Dünya Bankası ve IMF gibi Batılı finansal kuruluşlara alternatif olma yolunda adımlar atılması, ŞİÖ'nün ekonomideki yükselen grafiği olarak görülebilir. Siyasette ve ekonomideki bu durumlar, dünyanın eksenin Batı'dan Doğu'ya doğru kaydığı tezini güçlendirmektedir. Türk dış politikasında da eksen kayması olup olmadığı tartışmaları, dünya için yapılan eksen kayması tartışmaları ile zamanlama açısından paralellik göstermektedir. Türkiye'nin Çin ve Rusya ile olan yaklaşması, NATO müttefiki olmasına rağmen S400 savunma sistemini Rusya'dan temin etmesi ve Mersin Akkuyu'da ki nükleer tesisi Rusya ile inşa ediyor olması, dolaylı olarak ŞİÖ'nün Türk dış politikasındaki yerini veya varlığını göstermekte ve eksenle alakalı sorulara bir nebze de olsa cevap niteliği taşımaktadır.

Türkiye-AB ilişkilerinin yarım asırdan fazla bir süredir devam edip, adaylık sürecinin sürüncemede bırakılması; Türkiye'ye karşı yapılan, örnekleri Kopenhag Kriterleri üzerinden verilen çifte standart uygulamaları; Avrupa şüpheciliklerinin, islamofobinin, yabancı düşmanlığının ve aşırı sağ partilerin yükselişi, bir yandan Türkiye-AB ilişkilerine dair güveni ve samimiyeti sorgulamaya açmakta diğer yandan da AB'nin, demokratik, insan haklarına saygılı ve hukukun üstünlüğüne dayanan vasıflarının altını oyup bu vasıflara gölge düşürmektedir. Her ne kadar ŞİÖ, demokrasi ve hukuk alanında AB kadar temiz bir sicile sahip değilse de Türkiye ile ilişkisine göz atıldığında daha hızlı, net ve samimi bir ilerlemenin kaydedildiğini görebiliriz. Öyleyse kurumsal bağlamda iki örgüt karşılaştırıldığında, AB mi ŞİÖ'leşmekte yoksa ŞİÖ'mü AB'leşmekte gibi bir soru ortaya çıkmaktadır. ŞİÖ, AB'nin egemenlik devrinin ve ulus-üstü niteliğinin olmadığı bir forma yani ikinci söylenene yakın bir yapısal şekle dönüşmektedir. Ayrıca Türkiye'nin demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi unsurlarda AB ile daha iyi olacağı ve daha iyi bir seviyeye ulaşabileceği beklentisi, ŞİÖ ile daha otokratik ve hukuktan uzaklaşma eğilimi içerisine girileceği endişesi tartışmaya açıktır.

Bazı kesimler, AB ve ŞİÖ'nün kıyaslanamayacağı, kıyaslanmanın ŞİÖ ve NATO arasında yapılabileceğini iddia etmektedir. Fakat bu, büyük bir yanılgı olur. Çünkü bu şekilde bir kıyaslama, ŞİÖ'yü salt askeri saiklerle hareket eden bir örgüt olarak kabul edip, faaliyet alanını oldukça daraltmak anlamına gelir. Oysa ekonomik dürtülerle ortaya çıkan, bugün siyaset, güvenlik, hukuk, ekonomi ve kültür gibi birçok alana yayılan AB gibi ŞİÖ de başta ekonomi olmak üzere birçok alanda çok yönlü iş birlikleri ile derinleşme yoluna

girmiştir. Dolayısıyla tüm okumalara dayanarak, kıyaslamının AB ve ŞİÖ arasında yapılması gerektiğini ve kıyasın iki örgüt arasında yapılmasının daha doğru olduğunu vurgulamak gerekir. Şu hususu da eklemek gerekir ki NATO'nun Doğu Avrupa ve Tayvan'daki politikaları, ŞİÖ üyesi ülkeleri (Doğu Avrupa ve Tayvan'dan dolayı Rusya ve Çin örneğin) ŞİÖ dışında, NATO'ya karşıt karakterde bir örgüt, oluşum veya kurum inşa etme noktasında tetikleyebilir.

Kıyaslama konusuna girmemizin nedeni, Türkiye'nin hem NATO hem AB hem de ŞİÖ'ye üye olup olamayacağı sorusuna açıklık getirmektir. Böyle bir durum, Türkiye'ye yönelik hem NATO hem de ŞİÖ nezdinde bir Truva Atı bakış açısı oluşmasına yol açabilir.

Türkiye Açısından Avrupa Birliği'ne Bir Alternatif Olarak Şangay İşbirliği Örgütü''nün değerlendirildiği bu çalışmada, okumalar, veriler ve analizlerden sonra ilgi çekici bir sonuç ortaya çıkmıştır. AB, Türkiye'nin üyeliğine ilişkin hala net ve istekli görünmemektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, Birlik, Türkiye ile ilişkilerde çözümsüzlüğü çözüm, politikasızlığı politika olarak benimsemiş gibi görünmektedir. Bu durum Türkiye kamuoyunda da güven ve samimiyet sorgulamasına yol açmış, AB üyeliğine verilen desteği büyük oranda azaltmıştır. AB'nin, Türkiye için "tam üyelik" şeklindeki siyasi ve hukuki bir entegrasyona razı olamadığı ancak Avrupa'daki kimi siyasetçilerin ve üyelerin de dillendirdiği ve önerdiği üzere "imtiyazlı ortaklık" veya "ayrıcılıklı ortaklık" şeklinde, AB müktesebatında yer almayan yeni bir modelden veya modellemelerden yana olduğu görülmektedir. Yani Türkiye-AB ilişkileri, arada belli mesafelerin olduğu ve tam üyelere tanınan kimi haklardan daha az veya bu hakların bazılarının hiç olmadığı sınırlı ve tali bir birliktelik çerçevesinde tutulmak istenmektedir. Böylelikle kendilerini, endişe duymalarına yol açan "sorunlara" karşı korumuş olacaktırlar.

Çoğunluğu Müslüman olan ve neredeyse tüm AB üyesi ülkelerden daha büyük bir ülke olan Türkiye'nin birlik içinde yer alması, onun AB kurumları bazında hem nüfus hem de nüfuz anlamında önemli bir pay elde etmesine imkân sağlayacaktır. Bu noktada AB içinde endişe yaratan veya düşündürücü olan husus bu olabilir. Bosna ve Kosova gibi ülkelerin AB'ye üyeliği için süreç olumlu seyretmektedir. Bu gerçekleşse bile, AB'nin sosyo-kültürel (özellikle din faktörü) değerlere takılmadığını iddia edenlerin, bu iki ülkenin

üyelik yolundaki durumlarını örnek göstermesi tartışmaya açıktır. Çünkü bu iki ülke, Türkiye'den nüfus olarak oldukça küçüktür ve demin belirtilenler noktasında bir "endişe" yaratmamaktadır. Diğer yandan bu iki ülkenin Birliğe dahil olmaları, AB'nin bir Hıristiyan kulübü gibi düşünüldüğü gerçeğini temelli değiştirmeye yetecek gibi değildir.

Tüm bunlardan dolayı AB, Türkiye ile ilişkileri Gümrük Birliği düzeyinde ayrıcalıklı ortak şekilde yürütmek istemektedir. AB'nin Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer tutmakta fakat siyasal alanda hala net bir politika oluşturamamakta hatta çifte standart uygulamak ile eleştirilmektedir. Bunlardan dolayı **Gümrük Birliği Anlaşmasının güncellenmesi şartıyla** Gümrük Birliği, AB'ye alternatif olabilir ve Türkiye-AB ilişkileri bu düzlemde (Gümrük Birliği çerçevesinde, ekonomik bağlamda) yürütülebilir.

Bu yaklaşım AB'ye yönelik çifte standart uygulaması eleştirilerini hafifletebilir. Çünkü bugün hala siyasi alanda Türkiye ile tam bir birliktelikten yana olamayan AB, ekonomik alanda Türkiye ile olan ilişkilerinde siyasi kriterler noktasındakine benzer endişeler taşımamaktadır. Dolayısıyla bu yeni konseptte alışmak iki taraf için de zor olmayacaktır. Zira şu an da üyelik sürecindeki ikili ilişkiler, bu türden bir birlikteliğe (ekonomik ilişkiler) tekabül etmektedir. Diğer yandan tam üyelik talebinden vazgeçme yönelimi eskiden olduğu kadar çarpıcı ve uzak bir ihtimal olmaktan çıkabilir.

ŞİÖ'nün yakaladığı yükseliş ve örgütün Türkiye'nin siyasi ve ekonomik bağımsızlığına herhangi bir engel getirmemesi, üyelik için başlıca sebepler olarak gösterilebilir. Yunanistan ile sorunlar, Kıbrıs meselesi, Kürt Sorunu, PKK, Ermenistan ile sorunlarda ve iç politikada, AB'nin tahakkümünden kurtularak daha rasyonel ve kalıcı çözümler geliştirilebilir. Çünkü bu kez, Türkiye'nin iç işlerine müdahale eden, dış politikasındaki problemlerde açıkça taraf tutup, üyelik konusunu tarafını tuttuğu ülkenin (Yunanistan ve GKRY) inisiyatifine bırakan bir örgütten ziyade, egemenlik haklarına saygılı ve üyelikte daha net politikaları olan bir örgütle iş birliği içinde olmak daha etkili olabilir. Bu arada belirtmek gerekir ki halihazırda Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine ilişkin atılmış adımları bulunmaktadır ve şu an da Türkiye örgütün Diyalog Ortağıdır. Dahası, üyelik için olumlu sinyaller verilmektedir. Bir bakıma ŞİÖ, sürecin ilerisi için Türkiye'nin AB ile olan durumuna yönelik kesin bir sonuç beklemektedir gibi görünmektedir. AB'ye üye olunması veya olunmaması, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğine kabul edilip edilmemesi durumunu şekillendirecek gibi durmaktadır.

Rusya ile Ukrayna arasında çıkan savaşta Batı toplumları, üyesi buldukları bölgesel ve uluslararası örgütlerle birlikte topyekûn bir şekilde Rusya karşıtı tavır takınırken, bir NATO üyesi ve AB'ye aday ülke olan ve savaş halindeki ülkelerle yakın komşuluk içerisinde bulunan Türkiye, 2.Dünya Savaşı yıllarında izlediği aktif tarafsızlık politikasına benzer bir politika izleyerek uzlaşma sağlanması için müzakere ve yoğun diplomasi politikası yürütmüştür. Batı dünyasının başlattığı yaptırımlara da katılmamış bir NATO üyesi olarak ve onlardan ayrılarak, bu savaşta Batı dünyası ile tam olarak aynı düzlemde yer almamıştır. Türkiye, izlediği politikaların meyvesini ise Rusya ve Ukrayna arasında yapılan görüşmelerin Rusya yanlısı Belarus dışındaki bir ülke olarak, iki ülke arasındaki müzakerelere ev sahipliği yapmasıyla almıştır. Buna iki ülkenin Dışişleri Bakanlarının Antalya'da görüşmesini de eklemek gerekir. Rusya'nın ekonomiden siyasete, sanat, kültür, edebiyat ve futboldan, tarihe kadar her alanda tam olarak tecrit edildiği bu dönemde, Rusya ile Ukrayna arasındaki müzakerelerde Türkiye'nin aktif bir şekilde ve de sonuç olarak aracı rolünde olması bu çalışmanın bütünü göz alındığında çok manidar ve de bir rastlantı değildir. Sonuç kısmında Rusya-Ukrayna Savaşına değinilmesinin nedeni de budur.

Tüm bunlardan yola çıkarak, çalışmada Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile ilişkileri siyaset, ekonomi ve sosyo-kültürel başlıklar altında incelenmiştir. Bu başlıklarda AB, Kopenhag Kriterleri, ekonomik hacim, yabancı düşmanlığı, aşırı sağın yükselişi, islamofobi ve AB şüpheciliği; ŞİÖ, ŞİÖ'nün uluslararası arenadaki siyasi yapısı, ekonomik durumu, demografik yapısı gibi unsurların değerlendirilmesiyle şu bulguya ulaşılmıştır: Türkiye'nin, AB ile ilişkilerini Gümrük Birliği düzeyinde ilerletmesi ya da literatürde '*Norveç modeli*'⁵ olarak bilinen model ile devam ettirmesi, diğer bir deyişle **Gümrük Birliği'ni AB'ye alternatif tutması**; ŞİÖ'ye üyelik statüsüne ilişkin adımlarını ise dış politikada ileri düzleme taşıması, Türkiye'nin hem kendi yapısı hem de AB ve ŞİÖ ile olan ilişkilerine daha uygun görünmektedir. Daha net bir ifadeyle, pragmatik yönden ve dış politikada çok yönlülük perspektifinden bakarak, *ŞİÖ'ye üye, AB ile sadece ekonomik ilişkileri olan bir Türkiye*, sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ŞİÖ, **siyasi açıdan** AB'ye güçlü bir alternatif örgüt olarak belirmektedir.

⁵ Norveç Modeli: Norveç, kararlarında bağımsız, egemenliğini koruyan bir devlet olarak, AB ile ekonomik entegrasyonu olan bir devlettir. Ayrıca Ortak Pazar'da yer almaktadır.

KAYNAKÇA

- Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Avrasya Etüdüleri TİKA*, 99-124.
- Andreas, S. (2011). *The European Union Explained*. Bloomington, USA: Indiana University Press.
- Aras, İ. (2017). 2014 Avrupa Parlamentosu Seçimleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 16, 1-32.
- Arı, T. (2010). Orta Asya'da Siyasal, Toplumsal ve Ekonomik Yapılar, Güvenlik Sorunları ve İşbirliği Girişimleri. T. Arı (Dü.) içinde, *Orta Asya ve Kafkasya Rekabette İşbirliğine* (s. 13-40). Bursa: MKM Yayıncılık.
- Ateş, D. (2014). *Uluslararası Örgütler: Devletlerin Örgütlenme Mantiği*. Bursa: Dora Yayınları
- Avrupa Birliği Konseyi*. (2019, 12 7). <https://www.ab.gov.tr/45630.html> Erişim Tarihi 19/01/2021
- Avrupa Birliği Zirvesi*. (2019, 7 2). <https://www.ab.gov.tr/45631.html> Erişim Tarihi 19/01/2021
- Avrupa Birliği'nin Genişlemesi*. (21, 05 2020). https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-genislemesi_109.html Erişim Tarihi 18/01/2021
- Avrupa Komisyonu (2020, 8 5) https://www.ab.gov.tr/avrupa-komisyonu_45629.html Erişim Tarihi 19/01/2021
- Avrupa Parlamentosu*. (2020, 8 5). https://www.ab.gov.tr/avrupa-parlamentosu_45628.html Erişim Tarihi 19/01/2021
- Batı Raporu*. (2017, 04 17). Çek Cumhuriyeti AB Kurallarını Dahil Çığneyerek Ülkeye Mülteci Kabul Etmiyor: <https://batiraporu.com/multeciler/cek-cumhuriyeti-ab-kurallarini-dahi-cigneyerek-ulkeye-multeci-kabul-etmiyor/> Erişim Tarihi 03/01/2021
- Bayraklı, E., & Hafez, F. (2019). *EUROPEAN ISLAMOPHOBIA REPORT 2018*. Ankara: Pelin OFset.
- Bekar, N. (2018). Avrupa Birliği Ülkelerinde Yabancı Düşmanlığı ve Avrupa Güvenliğine Etkisi. *Bilge Strateji*, 10(18), 111-142.
- Bozkurt, E. (2018). Son Gelişmeler Işığında Türkiye'de Avrupa Birliği Algısı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(2), 267-288.
- Connelly, R. İ. (2015). Avrupa Şüpheliği ve Türkiye: Nasıl Bir Avrupa. *Marmara Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 23(2), 50-78.

- Çakmak, C. (2014). Uluslararası Örgütler. Ş. K. Balcı (Dü.) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Küre Yayınları
- Çalışır, M., & Şensoy, G. (2018). TÜRKİYE’NİN ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ İLE ENTEGRASYON OLASILIĞININ EKONOMİK VERİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: KÜMELEME ANALİZİ. *BEYDER*, 37-50.
- DB, AB (2014). AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi, Rapor No. 85830-TR
- DW, *Koronavirüs AB’yi Siyasi Krize Sürüklüyor*. (2020, 04 01).
<https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-abyi-siyasi-krize-s%C3%BCr%C3%BCk1%C3%BCyor/a-52986819> Erişim Tarihi 28/02/2021
- Eğilmez, M. (2016, 11 29). *Avrupa Birliği ile Şangay İşbirliği Örgütünün Türkiye Açısından Karşılaştırılması*. Kendime Yazılar:
<https://www.mahfiegilmez.com/2016/11/avrupa-birligi-ile-sangay-isbirligi.html>
Erişim Tarihi 03/09/2021
- Emir, N. (2020). Uluslararası Hukukta Kişilik Kavramı ve Uluslararası Örgütlerin Hukuki Kişiliğinin Sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı Doktora Tezi*. Ankara.
- Erdem, E. (2017). Şanghay İşbirliği Örgütü Ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi . *Strategic Public Management Journal*, 77-94.
- Erşen, E. (2013). Türk Dış Politikasında Avrasya Yönelimi ve Şanghay İşbirliği Örgütü. *Ortadoğu Analiz*, 5(52), 14-23.
- Gök, G. O. (2018). *Normlar, Uluslararası Örgütler ve Uluslararası İlişkiler*.
<https://kureselcalismalar.com/normlar-uluslararasi-orgutler-ve-uluslararasi-iliskiler/> Erişim Tarihi 01/04/2021
- Gümrük Birliğinin Güncelleme Süreci*. (2020, 09 18). T.C Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/gumruk-birliginin-guncelleme-sureci> Erişim Tarihi 03/01/2021
- Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*. (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mozaik Yayınları
- Heywood, A. (2012). *Küresel Siyaset*. (N. U. Özdemir, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- İnat, K., & Cicioğlu, F. (2014). Avrupa Birliği. Ş. Kardaş, & A. Balcı (Dü) içinde, *Uluslararası İlişkilere Giriş* (s. 629-641). İstanbul: Küre Yayınları
- İşyar, Ö. G. (2013). *Avrasya ve Avrasyacılık*. Bursa: Dora Yayınları
- Karluk, R. (2013). *Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak*. İstanbul: Beta Yayınları.

- Kaya, H. E. (2015). Uluslararası Örgütlerin İşlevleri: OPEC örneği. *IBANESS Congress Series*, (s. 624-630). Edirne.
- Muslu, E. (2012). Uluslararası Sistemde Uluslararası Örgütlerin Rolü: İslam Konferansı Örgütü Örneği. *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul.
- Nart, E. Ç. (2010). Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Veri Analizi. *Journal of Yaşar University*, 2874-2885.
- Nye, J. (2017). Soft Power: The Origins and Political Progress of A Concept. *Palgrave Communications*, 1-3.
- Oran, B. (2014). *Türk Dış Politikası* (Cilt 1). (B. Oran, Dü). İstanbul: İletişim Yayınları
- Özalp, M. (2019). Türkiye'nin Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Olası Üyeliğinin Avrasya Politikasına Etkileri. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3439-3469.
- Samur, H. (2016). Avrupa'daki İslamofobinin 'Avrupalı' Sebepleri. (319, Dü.) *Mukaddime*, 295.
- Sertif, D., & Ayça, E. (2018). Küresel Rekabetin Karşılaştırmalı Analizi: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 115-142.
- Statejik Düşünce Araştırma Merkezi . (2017, 10 12). Avrupa'nın Meselesi Olarak Katalonya Bağımsızlık Referandumu: <http://sdam.org.tr/haber/99-avrupanın-meselesi-olarak-katalonya-bagimsizlik-referandumu/> Erişim Tarihi 28/02/2021
- Tarhan, A., & Ezici, E. (2020). Türkiye - Avrupa Birliği İlişkisinin Teşkilat Yapısı Üzerinden İncelenmesi: Avrupa Birliği Başkanlığı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi*, 525-544.
- Tatoğlu, E. (2006). Avrupa Birliğinin Tarihsel Gelişimi (1951-1995). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*. Ankara.
- Türkiye- AB İlişkilerinin Tarihçesi . (2020, 02 12). T.C Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html#:~:text=%C4%B0ki%20y%C4%B11%20s%C3%BCren%20m%C3%BCzakereler%20sonunda,Ocak%201996%20tarihinde%20y%C3%BCr%C3%BCr%C3%BCr%C4%9Fe%20girmi%C5%9Ftir. Erişim Tarihi 27/02/2021
- Ülgen, C. (Dü.). (2019). *T.C Anayasası*. İstanbul: BETA Yayınları
- Yener, C. (2013). Küresel Düzendeki Yeni Arayışlar: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*.

Yeni Başımızdaki Dev Pazar Avrupa Birliği. (2021, 02 18). T.C Ticaret Bakanlığı:
<https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/avrupa-birligi/yeni-basimizdaki-dev-pazar-avrupa-birligi> Erişim Tarihi 03/01/2021

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Serhat BİLEK	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	Siyasal Bilimler Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler
Makale ve Bildiriler	
1."ULUSLARARASI ENERJİ AJANSI VERİLERİ KAPSAMINDA ÇİN'İN ORTA ASTA ENERJİ POLİTİKASINI ANLAMAK" TURAN-SAM(TURAN Stratejik Araştırmaları Merkezi) Cilt:13 sayı 54. ss 373-379	